

EVROPICA VARIETAS

AVAGY

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON

LENGYEL, MAZVR, PRVZ,
DÁNIA, FRISIA, HOLLÁNDIA,
ZÉLANDIA, ANGLIA, GALLIA,
NÉMET ÉS CSEHORSZÁGON,
VIZSZONTAG

*a prussiai, pomerániai, svéciai,
norvégiai, frisiai, zélandiai,
britanniai tengeren való
bujdosásában*

LÁTOTT, HÁLOTT,
KVLÖMB-KVLÖMBFÉLE DOLGOK-
NAK RÖVID LEIRÁSA,
*mely minden olvasóknak nemcsak
gyönyörűségére, sokféle
hasznára is
szolgál*

1620

KASSÁN FESTUS JÁNOS:
MOSTAN PEDIG KOLOZSVÁRT, LEPAGE ÁLTAL.

AZ EUROPICA VARIETÁS SZÖVEGÉT A MAI HELYES-
IRASRA ÁTTETTE, MONDATAIT UJRA TAGOLTA,
RÖVIDEN:
ALAKILAG RESTAURÁLTA
S A NÉLKÜLÖZHETETLEN JEGYZETEKKEK ELLÁTTA
SZEREMLEI LÁSZLÓ.

EPIGRAMMA

ez könyvecskének authorához

*Sokképen szokták régen az poéták
Az arany gyapjat szép éneklésekben,
Colchis szigetben helyét ők állatván,*

Hiresíteni.

*Ily drága kincsért, drága nyereségért
Jasonnak fia mene — fáradozva
Tenger habok közt, letéve félelmet,*

Altalevezvén.

*Az arany gyapjat Te is hogy elnyerhesd,
Hirt, nevet s ékes tudományt szerezhess,
Nem szánád Csombor tagjaidnak súlyos*

Fáradozásit.

*Láta jártodban téged Zélandia,
Európát láttad nemes helyeivel,
Galliát nézted, Frisiát megjártad,*

Angliát érted.

*Ime viszontag megadott hazádnak
Az kegyes Isten, utaidat épen
Irnod engedte, legyen áldott érte*

Minden időben.

VELEKI ISTVÁN,

az kassai magyar ekklezsiának szolgája.

Az tekintetes, nemes, eszes és tiszteletes férfiaknak, kik ez kis irásnak rendiben neveztetnek, mint jóakaró Urainak Istentől jó egészséget, dolgukban szerencsés és boldog előmenetelt, hosszú ideiglen való békességes megmaradást kíván és szolgálatját alázatosan ajánlja.

Azmiképpen az méh, nemes és böcsületes Uraim, nemcsak az ő Urának kertjében szedi az hasznót, hanem még szintén idegen határokba is elmegyén és édességgel megterhelt lábakkal tér meg, csakhogy az ő gondviselőjének kedveskedhessen, így nagy sokan az régi görög bölcs filozófusok közül nem elégségesnek itélték lenni, hogy mindenkor Athénben lakjanak és csak az ott keresett tudományokkal hazájuknak, azmiben kívántatik szolgáljanak, hanem nagy messze idegen földekre: Sziciliába, Itáliába, Galliába és egyéb helyekre látni, hallani, tanulni, értelmet venni minden tartóztatás nélkül elindultak. Az latinusok viszontag Kaldaeába, Aegyptusba, Sziriába, Görögországba elmenni nem resteltek. Pytagoras felől írja Valerius Maximus, hogy még ifjú korában Aegyptusba ment az papokkal való ismeretségnek okáért, kik őtet az zsidó vallásban oktatták és szakramentumok által közikben számlálnák. Onnan az asztrológia tudománynak kedvéért Perzsiába, az törvényekért és az nemes respublikáknak látásáért Krétába és Lakédémonba. Az Anacharsis nevű szkitiai király elhagyta országát és koronáját és ment Athénbe az bölcs Solonnak tanítását hallgatni, mint ezt Aelian bizonyítja. Homeros is Aegyptusba siet hazájából ilyen okon, hogy az emberek erkölcsseit és külömbkülömb szokásait láthatná. Azkiknek példájuktól, de főképpen természetemtől indittatván én is minden nyomorúságot, nyavalyát, éhséget, szomjúságot (melyek az bujdosót gyakorta szorongatni szokták), embereknek szidalmát, gyalázását, gonosz ítélletüket semminek állítván, ez

világnak egyik részét meglátni és vékony elmémet az mezőkben az természetnek csudáival, az városokban az embereknek munkáival, azoknak hallásával, látásával éltetni, öregbiteni, gyönyörködtetni igyekeztem. Mindezeket pedig más végre nem kívántam, hanem csak hogy az én tövises és kősziklás Ithakámnak, az sok hadak és háborúságok miatt pusztaságba került hazámnak, Magyarországnak és az benne lévő tiszta életű Penelopének, az igaz keresztyén Anyaszentegyháznak, ha Isten éltetne hasznára, javára és tisztességére fordítanám. Minthogy azért ily jó igyekeztemben, idegeneknek segítsége által, ő Szent Felsége mindazokon az kívánt helyeken általvitt és megtérvén ez nemes, királyi és szabad respublikába, méltónak ítéltem lenni, hogy (mert külső tehetségemben való fogyatkozásom bőven nem engedi) röviden az sok veszedelmes helyeken, nagy habokkal háborgó tengereken általment útamnak mívoltát leírjam, hogy eképpen Istennek velem való jótéteményét és reám való gondviselését mindeneknek szemük eleibe vessem.

Nagy szerencse bizonyára csak tiz mélyföldre való menésünk. Nagy vigyázást kíván ötven-hatvan mélyföldön való bujdosásunk; de Istennek nagy, kiváltképpen való gondviselése száz, kétszáz mélyföldön való vándorlásunk. Mennyivel nagyobb kegyességét és gondviselését mutatta meg az gondviselő Ur Isten én rajtam, ki — az mint szorgalmatosan megszámláltam — kilencszázhatvanhat magyar mélyföldet mentem által, hazámtól fogván hazámig, tengeren és földön.

Hogy azért kibocsátanám ez kis könyvecskét kényyszerített engem reá:

1. Az isteni jótéteménynek és gondviselésnek ilyformán való hirdetése, emlékezete.

2. Eféle idegen országoknak törvényeiről, szokásairól, folyóvizeiről, öltözeteiről, cselekedeteiről irt könyveknek nálunk való szűk volta. Sokan az mi nemzetünk közül csak szinte cum proprio horisonte itélik termináltatni ez világot. Azt tudják, hogy ott mindjárt az világ vége vagy on, azhol az facultas visiva meghatároztatik. Viszontag vagynak olyak közülünk, azkik az tengert az

Dunához hasonlítják és ha két nap rajta voltak az Dunán, nem győzik teljes életükben annak szörnyű voltát emlegetni... Hogy annakokáért kicsinyek, nagyok, ifjak és vének, férfiak, asszonyállatok, leányzók és gyermekek az Istennek és az ő szolgájának, az természetnek nagyságos dolgairól és javainak csudálatos osztogatásáról (azmineműekről ez írásomban gyakor helyen emlékezem) jobb értelemben legyenek, főképpen azok idejüket csak házájukban töltötték, kényszerítetttem ez munkácskámát világosságra hozni.

3. Kibocsátottam, hogy eképpen az én szemtelen rágalmazóimnak, (kiknek szájukban legnagyobb kincsük az, hogy maguknál jobbakat meggyalázhassanak) bűdös, megnyílt, koporsó szabású, vipera kígyónak mérgével megtölt torkukat avagy bedugnám avagy még ennél is nagyobb irigységre, — kiben végre gyomruk is szakadna meg, — alkalmatosságot adnék. Mert eszembe vettem: nagyon sokan annyira felindultak gyermekségetől fogván való kedves előmenetelemen és Istenemtől engedtetett jó szerencsém, hogy holott nincsen mivél mérgüket ellenem kiönteni, azzal kárhoztatnak, azmit dicséretre kellene fordítaniok. De ezek szintén úgy járnak, mint amaz közbeszédbeli ötvös járt volt, kihez midőn egy darab aranyat vittének volna mérte-próbálta, faragta és noha semmit benne nem találta kárhoztatásra valót, mindazonáltal, hogy az többenél jobb mesterembernek láttatnék lenni, rossznak kezdé mondani az aranyat, azért hogy sárga. Így az én irigyeim azt kárhoztatják én bennem, hogy tanultam, azt hogy sok idegen országokat, tengereket, várakat, városokat, templomokat, kutakat, folyóvizeket láttam, azt, hogy bujdosásaimban, sok szenvedéseim között megtanultam superbiam vitándam, conversationem autem vel solum vulgariu non esse contemendam.

4. Vitt engem reá az ti kegyelmeteknek hozzám megmutatott és megmutatandó jó akaratja és jó akaratjának bizonyos jele, kiről ha elfeledkeznek valaha, méltán ingrati hospitis nota kárhoztattatnám.

Ily illendő okok alatt kimenendő könyvecskémet tiszt-

*teletes, nemes és böcsületes Uraim kérlek, hogy jó néven
vegyétek, minden gonosz nyelvek ellen oltalmazzatok és
engemet befogadott jó akaratotoknak tündöklő szövet-
ségében mindvégig megtartsatok.*

Legyetek jó egészségben.

*Kassán, február 28. Az igaz vallásnak világosságra
való jövetele után száz és harmadik esztendőben. Üdvö-
zítőnknek pedig születése után 1620.*

*Szepsi Csombor Márton,
mostan az kassai skólának igazgatója.*

OCCASIO ITINERIS

Gyermekségemtől fogván kiváltképpen való indulataimtól hajtattam én az idegen helyeknek látására, de mivelhogy — azmint amaz közbeszéd tartja — *peregrinatio absque aere est sui et temporis perditio*, az járás-kelés pénz nélkül mind magának embernek s mind pedig az időnek vesztegetése, — semmiképpen kívánságomnak eleget nem tehettem. Mindazonáltal alkalmatosságom lévén réa csak igen nevendékeny koromban, 1611 esztendőben az böcsületes és nékem mindenkoron jóakaró Urammal, akkori szepsi skólai tanítóval, mostani miskolci ekklezsiának lelki pásztorával, Sámsondi Mártonnal Erdélynek megszemlélésére menék, ahonnan kitérvén minden skólának felette az nagybányai skólát (melyben akkor az tudós és jó erkölcsökkel tündöklő férfiú, *Szepsi István* a deákságnak igazgatását tartja vala) megszereztem és bizonyos fautoraim s commendatoraim által bémenvén két egész esztendeig, csak egy hónap hija ott laktam. De annak utánna barátaimtól intetvén, hogy az időnek folyását megtekinteném, mely engem arra intene, hogy érkezségem szerint napról-napra kisebb és alsó grádicsról nagyobbra vágyakozzam, nekik engedék. Először Máramarost eljárván, kijövék viszontag hazám felé és kétséges lévén jövődő állapotom felől, egynéhány hétig hazámban commorálván sokfelé elmém vonattatik vala, de főképen idegen országokat, hogy láthatnék szívem szerént kívánom vala. Akkor sem lön semmi mód az indulásban, hanem maradék meg az gönci skólában, ahol az tiszteletes férfiú, *Békési András* alatt esztendőt nem kicsiny hasznommal tölték.

Esztdendő elmulván tisztességes vocatiom, hivatalom lön az ott közel való telkibányai skólamesterségre, hol

egynéhány forintot gyűjtögetvén annak utánna 1616. esztendőben, időmnek pedig 22. esztendejében minden barátainak és jóakaróimnak akarattjuk ellen végezém azt, hogy amaz híres-neves Dancka városának gimnáziumába tanuságnak okáért mennék. Melyre Istenemtől segítséget kérvén, gyakor könyörgéseim által már csak azt kívánom vala, hogy az indulásnak idejét megmutatná. Menék hazámba, ott meghallám, hogy volnának Lengyelországban szolgáló magyar hajdú legények, kik szintén Varsovára (Varsó) igyekeznének. Elnézem az Joannes Honterus geografusnak Lengyelország tábláját és belőle megismerem, hogy semmi kárommal, — ha szintén egy kis kerüléssel volna is ez az út, — nékem Danckára menőnek nem lenne. Azminémű lenne pedig az kerülés, annak taediumát subleválná az lengyel és mazur városoknak, kik kiváltképpen az szép Viszla (Visztula) folyóviznek partjára építtettenek, látogatása. Hozzám, minden órában elindulóhoz jöve társul Liszkai Bálint deák, kezét beadván, hogy mellettem állhatatos, igaz, hű és mint idegenek között kívántatik, egymás szerető is lészen.

És így másoknak ítélete szerint igen készületlenek, de az mi arányásunk szerint jól felkészültek, elindulánk Szepsiből május 15.-én, az felül megnevezett esztendőben. És felmenvén Eperjesre, az Szent Háromság napján lévő sokadalomra, találtunk viszontag két társakat, azkik velünk együtt ugyanazon utat nyomni kívánják vala.

Kimentünk Eperjesből május 29.-én és háltunk Fintán. Május 30.-án elérkeztünk az nagy hirű Beszkéd hegye alá.

Beszkéd észak felől Magyarországtól Lengyelországot elválasztja, más hegyekkel egyetemben. Az deákok és geográfusok közönséges névvel Carpathusnak nevezik mindazt az hegyet, azki Moldvától fogva felnyulván az egész Erdélyt és Magyarországot napkelet és észak felől körül veszi és Pozsonynál, azmint hallom, megszűnik. Ez az hegy külömb-külobb nevezeteket véssen magának az helyeknek mivelta és állapotja szerint. Néhol Gura havasa, néhol Fáttra, néhol Beszkéd, etc.

Az mi utunk — azmint mondám, — Lengyelországra

által volt az Beszkéden, azmely hegy sok tolvajoknak barlangja, sok jámboroknak pedig halálos határa. Nagy félelemmel mentünk által rajta május 31-én. Mindazonáltal egy bikkfára nevemet ott felmetszettem. Az alatta levő tulsó faluba hogy bémentünk, csak szintén akkor mentenek ki negyven tolvajok belőle, azmint az asszony-állatok beszélgették minékünk és kényszeritettek, hogy hova hamarabb lehetne, arról az határról elmennénk. Riczkó volt neve az tolvajok hadnagyának. En ez hegynek tetején egy keveset nyugován így bucsuztam el hazámtól:

Hungara terra vale, variis exercita fatis

Szepsius ignotae limina gentis adit.

Hungariae proceres, matresque, patresque valete!

Szepsius externae limina gentis adit.

Innen — Istennek vezérlése által — megszabadulván, mentünk azon nap egynéhány orosz falucskákban, kiknek lakásuk hasonló az erdélyi oláhoknak lakásukhoz. Kertekben vagyon szántóföldjük, gyümölcsfájuk, komlójuk, nagy messze kinyult falujuk. Azok között vagyon egy, kinek egy szép kis templomocskája az hegyen vagyon, kin ilyen versemet hagytam:

Martinus Csombor patrias cum linqueret aedes

Tristis et ore gemens hic quoque fecit iter.

Minthogy immár ezek az faluk Lengyelországhoz tartoznak, méltónak itélem lenni ez helyen az Olvasónak kedvéért, hogy Lengyelországot leirjam generaliter és azután utamhoz kezdjek viszontag. Mert így lészen az, hogy az Olvasó megértvén ez országnak derék situsát, nagy könnyen aztán eszébe veheti az leirandó utnak és városoknak is igyenesen való leirását és megmutatását.

*Hogy az én Lengyel- és Mazurországom,
minden írásomnak kezdete az rágalmazók
ellen bizonyos patrónusai által magát
oltalmazhassa, nagy alázatosan ez nemes
és királyi szabad város két nevezetes fő
eleinek, az tekintetes és nemzeti LÁNG
JÁNOS Uramnak, mostani főbirónak és
PEREGDI ISTVÁN Uramnak, mostani
főformundernek deáki ajándéku offerá-
lom.*

Azkit régentén Sarmatiának hitták, most azt minde-
nek Lengyelországnak nevezik. Ez az ország dél felől az
magyarországi Carpathus hegyet tartja határának. Nap-
keletre fehér Oroszországot, napnyugatra Sziléziát,
északra pedig Litva- és Pruz- (Porosz) országot. Nagy és
hatalmas ország, ugymint mely Litvaországot, Curoniát,
Livoniát, Svéciát, Pruzországot rész szerént és Casubiát
is titulusába helyhezheti. Cimere egy sas.

Nevezetesebb folyóvizei ezek: az Visztula (az Viszla),
azmely az magyarországi hegyekből eredetet vévén, az
egész Lengyel-, Mazur- és Pruzországon általmenvén az
nevezetes Dancka városánál az Balthicum (Balti) ten-
gerbe szakad. Az második az Varta vize, mely Chestakon
(Cestochowon) felül tiz mélyföldön eredetet vévén Cro-
volov (Kromolow) nevű városkánál, általmegyén Kujá-
vián és az nagy Lengyelországon Uj-Vásár (Neumark)
nevű tartományban, amaz hires-neves Cüstrin (Küstrin)
nevű városnál az Oder folyóvizbe szakad. Harmadik az
Bug vize, azmely Litvaországból kijöven Mazurországban
Visegrádon (Wysogrodon) felül az Viszlába szakad.
Negyedik Pilca (Pilica), mely Krakkón alul hét mély-
földön, Pilca nevű város mellett eredetet vévén és az
város nevét megtartja mindaddig, valameddig Warkán
alul három mélyföldön az Viszlába szakad. Vagynak
ezen kívül sok folyóvizei, kiknek nevük San, Vipretz,
Poprád, Sola, Gostinya, stb.

Minden ércbányákból ónon kívül semmije sincsen ez
országnak. Sója mind főtt s mind pedig természet sze-
rént való nagy bőven vagyon, melyből az királynak esz-
tendőnként nagy jövedelem szolgáltatik be. Buzából,
mézből, fából, fenyőviaszból, zabból, borsóból nagy bő-
sége vagyon. Bora nincsen sehol, hanem azkit idegen or-
szágból hoznak, ugymint Magyarországból, Ausztriából,

Hispániából, Franciából. Vagynak erdei vadökrei, kiket uroknak is szoktak híni, sok juhai, tehenei.

Kiváltképpenvaló városai ezek: Krakkó, azhol az egész ország kincstartó háza, az királyoknak temetőhelyük vagyon. Szendamiria (Sandomierz), Varsova, azhol az királynak gyakortabb lakása vagyon. Gnezna (Gnesen), azhol az Szent Szaniszló eltemetve vagyon. Ches-tako az búcsújárásért igen híres, Pozna (Posen) az Varta vize mellett nagy kereskedő hely. Petricovia (Piotrkov) országgyűlése és oktáva hely. Jaroszlau (Jaroslaw) és Lublin az sokadalomért igen híresek.

Népe ez országnak maga hányó, kevély, cifrára úzó, hirtelen haragú, buja, de mindazonáltal egymás között igen emberséges, szegényeken könyörülő, vallásának felette oltalmazója. Ruházatja az férfiaknak, noha azelőtt igen különbözött az magyarok ruházatjától, de most immár igen keveset különböz, minthogy mindakét fél az török ruhájában kezd gyönyörködni. Az asszonyállatok, főképpen az nemes renden valók, nagy fekete fővegeket viselnek, majd szintén mint az danckaiak. Köszöntésük galliai módra gyakortabb egymást megöleléssel szokott lenni.

Vallásuk főképpen három: pápista, reformáta és ariana. Az reformátusok viszontag két részre oszlattatnak, mert avagy olyak, kik Luther Mártonnak az vallásban követői avagy Calvinus Jánosnak. De ezek oly igen egymást értik és az pápistaság ellen oly egyarányú szivet viselnek, hogy soha ők egymás között, főképpen az tanítók nem veszekednek. Okát azt itélem lenni ez szép egyességnek, hogy egyik rész sem veszi bé az Concordia könyvét, az igaz augustana confessionnak pedig mindaz két rész örömet, azminthogy méltán is, alája ir és az Szent Irás után legnagyobb böcsületben azt tartja.

Eddig az derék leírása Lengyelországnak. Megyek immár az útnak, melyen én elmentem, rendire és annak kinyúlása szerint az városokat, falukat és várakat, melyeken általmentem, az bennük látott és történt dolgokkal egyetemben az Olvasónak szeme eleibe vetem. Térek azért viszontag az Beszkéd alá.

Lipnica. Irják Ulysses felől, hogy midőn Trójából hazájába, Ithakába megtért volna, kerülte az szirén tengeri asszonyállatok énekét és viasszal fülüket bédugta társainak, hogy gyönyörű éneküknek édességével őket meg ne csalhatnák. Mi is ez faluban az földi szirének kö-zibe találkoztunk volt menni. Mert az ó-pünkösdet tart-ván az egész falu népe egy házban gyűlt volt fel, melybe hogy mi bémentünk, nagy sok tisztátalan személy — je-lenlétünket látván — hízkeléssel hozzánk jött, ének-léssel vigasztalt, de mi ellenük az fáradság miatt álom-mal dugtuk bé füleinket és eképpen szabadultunk meg tőlük.

Saklucin (Zaklicyn). Város, kiben egy társunk tő-lünk elválván vissza tére Magyarországba. Akkor ez vá-rosnak egyik része igen megégett volt. Mi az vendég-fogadóban látván az legényeknek idegen cselekedeteiket, melyeket az asszonynepek mellett üznek vala, de főkép-pen egy hóhérnek akarván barátságát távoztatni, lábunk-belit megerősíténk és eledelt szerevén kimenénk belőle. Mentünkben az idő igen esős volt, kiért utunk igen szomorú.

Tarnov. Eperjeshez 18 mélyföld, az nagy lublini her-cceg városa. Szép ugyan az ő situsa, de minden épülete csak fából vagyon. Vagyon egész óra benne. Kivül az vá-ros előtt egy nagy claustrum, távol pedig egy hegyen vára is. Az méhsőr benne igen hires. Határán nem tu-dom miképpen találtak volt egy darab aranyat, mely az urnak fülébe esvén ítélte, hogy ott aranybányák volná-nak. Nagy költséggel azért bányászokat szerzett és szer-telen nagy hiábanvaló munkát cselekedtetett, ugyany-nyira hogyha ember látja, elcsudálkozik rajta, de egy batka érő hasznót sem talált. Én hiszem, sem ő maga, sem consiliárusai nem olvasták volt az *Cardanus* köny-vét — *De notis inveniendorum metallorum* —, mert bi-zony ott az agyagos helyen nem kellett volna aranyat ke-resni, hanem hacsak eltöttet. Én az haszontalan árokban ezt kiáltám: Hicce metalurgus vertitur in figulum.

Mondják, hogy ez városnak templomában egy hires-

neves monumentum kő vagyon, kinek mása Lengyelországban nem találhatik.

Melcen (Mielec). Ez városkában egy magyar barátunkra találtunk. Ugy itélem gálszécsi avagy nagymihályi fiú. Emberséggel fogadott és egy estve lengyel borral jól tartott.

Baranov. Szép épületekkel olasz formára csináltatott vár, kinek nagyobb része héjazatjának bádog, napfényléskor alig nézhet ember rá. Csak közel hozzá egy rendben egynéhány vendégfogadó házak, de igen embertelen mind az gazda s mind az gazdaasszony benne, mert nagy éhségünkör pénzünkre sem adának semmit. Egymás között sincsen házasságbeli egyességük, azmint eszembe vettem, mivelhogy igen egyenetlenek az járomhoz.

Az falujában az evangélikusoknak szép templomuk vagyon, szép hársfákkal ékesített udvara az skólának.

Procrenica (Koprzywnica). Város, melyben az tár-sunktól elváltunk és először az bálványos templomban könyörgést töttünk. Sokadalomnak idején voltunk benne, azhol — mivelhogy az utat mi nem tudtuk — egy jámbor ember bennünket egy Szendomiri (sandomierzi) barát-nak kommandála, azki minket nemcsak igazgatna Szendomirban, hanem jól is tartana és antiquitásait megmu-togatná. De ez barát kicsiny ideig velünk jöven, az után-nunk sokadalomból kijövő fehér házi ördögöket (értsed az menyecskéket) eszébe vevé, tőlünk elmarada azok-nak kedvükért, — megmutatván így Szendomirt, mint ré-gen az sánta ember Argirusnak az fekete várost. Men-tünkben találtunk egy igen jó forrást, ki mellett leülvén hazámról ily verseket szerzettem:

Ad patriam Szepsi.

SZEP, pulchrum Hunniaca lingua est, SI conditionis

Syllaba: pulchra est sed conditione gravi.

Si tollas mores mediis de coetibus illos

Qui vitii fratres: Patria pulchra mea es.

Szendomiria. Sok claustrumokkal — kikben fehér és fekete barátok laknak — ékes város. Vagyon szép kollé-giuma is, kiben jezsuiták tanitanak. Akkor kezde épülni,

mert elégett volt az egész város. Történet szerént Ur napján voltunk benne, azmelyre mindenfelől úgy feljött volt az búcsújárásért az nép, hogy az városban alig tért, mint Bethlehemben Urunk születésekor. Sok kérdezkedésünk után menénk egy vendégfogadóba, azhol — noha semmi jóval — de szép szóval tartta bennünket az vén gazda, ki régen az jó híres-neves Monachi nemzetségnek Magyarországnban lovas legénye volt, kiről szép emlékezetet tött előttünk és kérdezkedett, hogy fenn vagyon-e familiájuk. Kinek, midőn beszéltük volna ez mostani Monachi Miklós és Monachi Sebestyén Uramnak jó állapotjukat, igen örvendezett rajta.

Az egész Lengyelországnban több helyen szőlőt nem láttam, itt elég vagyon az monostor kertjében.

Ofsarova (Ozarow). Nagyobb rész szerént lakosa mind zsidó. Szombat napon voltunk benne. Minden népe nagy csendességben és isteni tiszteletben volt foglalatos.

Warka. Az Pilca folyóviz partján építettett. Itt egyebet najnál és siralomnál nem hallottunk, mert az egész város töből kiégett volt, mind az vizig alá. Egyedül csak egy rossz hóstátocska, az papok házával egyetemben maradt volt meg. Az templomban minden oltárok, minden harangok, minden bálványok földig égtenek volt. Azmint felőle hallottuk igen nagy kalmárság tartja ezt az várost, minthogy az Viszláról is minden marhát reá felhordatnak, innen viszontag mind buzát, rozstot, zabot, mézet, viaszt, hamut, fát aláhordhatnak. Igen nagy módjuk lehet az kereskedőknek benne.

Noha régen Mazurországn külön biratott, külön törvények által igazgattatott, mostan mindazonáltal mind királynak s mind törvénynek annak örül, azmelynek Lengyelország. Én is azért külön generalis descriptiójára gondot nem viselek, hanem renddel egynéhány városát adom az Olvasónak szeme eleibe.

Warsova (Varsó). Mazurországnak metropolisa, lengyel királynak nagy gyakorta kedves lakóhelye, szép város az Viszla parton. Vára nagy és bő piacú. Vagyon az jezsuitáknak nagy kollégiumuk benne, melyet közönséges akarattból az egész országi Kuria avagy Konventus

építettett. Egy templomot építenek mostan benne, kinek az egész Mazurországban mása nem léssen. Mi ez városban sok hazánkbeli fiakat találtunk, ahol az én jóakaró barátom is, Szepsi Nagy István akkor volt, ki egy napon minket jól tartott.

Ottlétünkben nagy országgyűlése volt, ahol az lengyel uraknak s nemeseknek szin népét megláttuk. Csudálkoztam az lengyel népnek sok drága selyem és posztó ruháin, gyalog vitézeknek magas és vastag termetein, sok főlovaknak nyargalásain, uraknak sétálásain, nagy-asszonyoknak csuda forma hintókban való járásain, kalmároknak gazdag árúin, barátoknak fatalpain, bectelen nőszemélyek sokaságán, sok öldökléseken, etc. Itt volt, ez gyűlésben amaz vitéz magyar, Nagy Balázs is tizenketted magával, kinek szolgálai ottlétünkben sok lengyeleket bocsátottak purgatóriumba. Szerencsére szállásunk volt szintén az Ratus mellett, — azmelyben a bordélyház is vagyon, — Liszkai Pálnál. Estve midőn magunkat a ház előtt mulatnánk, csudálkoztunk rajta mint kiáltoztanak, mint vagdalkoztanak az lengyel vitézek az tisztátalan nőszemélyekért.

Zakrucin (Zakrocyn). Lengyelországban is ezen néven vagyon egy város, Krakóhoz csak nyolc mélyföld, kiről feljül emlékezetet tevék, de ez meghaladta az másikat, mivelhogy nagy ócsóságáért igen híres, ugyanyira, hogy az lengyelek, azkik Danckára alámennek, igyekeznek azon, hogy ott kifogásuk lehessen és az hajókra kenyeret, húst és aszúhalat szerezzenek, mert ócsóbban sehol meg nem találják. Más az, hogy az sok idegen népnek kedvéért, kik arra alájárnak, az egész város sok tisztátalan személyekkel rakva, kik az utcákon is csaknem erővel vonszolják az embert Isten-telen cselekedetekre.

Ez városban láttam legelőször, miképpen az csordából hazajött disznókat fürösztötték, fésülték és mosták.

Ez várost meghaladván, mivelhogy az viz igen kicsiny volt, ki miatt az hajók gyakorta akadoztak, mi magunkat — noha mind ételünk, mind italunk az hajón bőségesen, fizetésünkön kívül megvolt, — meguntuk és

belőle kiszállottunk. Gyalog menvén elhagytuk Visegrádot. Cermielszkot (Cerwinsk) és jöttünk Plockára (Plock).

Plocka (Plock). Magyarul Palacka. Erős várú és szép két klastromú város, egyikben barátok, másikban apácák laknak. Régen ezt az várat az jó emlékezetű Báthory István, lengyeleknek királya, mivelhogy az benne levő ur az danckai várossal egyetemben az ő választására és annakutánna hűségére nem akart hajlani, sok vérontással vette volt meg 1577. esztendőben. Ennek határán nagy éhséget szenvedtem, mert kenyeret az hátrahagyott faluban sehol nem találhattam.

Ladislavia (Wloclawec). Azmint épületeiről tetszik, felette régi város. Számtalan sok buzás házai vagynak. Vagyon nagy püspökség is benne, melytől függ in rebus ecclesiasticis az egész közel lévő tartomány.

Nyessova (Nieszawa). Templomokkal és klastromokkal felékesített város. Az kapu előtt szép renddel, nagy hosszan vagynak a kertek, mindenféle szép virágokkal, de főképpen számtalan sok hagymával teljesek, melyért mi az várost Görgőnek neveztük. Ennek az városnak határán, midőn egy árnyékban alunnánk, elvesze tőlünk egy társunk, melyre nem találtunk soha többször. Rút, magas, fekete, sánta ember volt, igen nagy botot hordozott, kitől néha, hogy történet szerént utánnam találkoztott maradni, bizony igen féltém. -

Eddig Lengyel- és Mazurországban való általmenetelenek rövid leírása.

*Nemes, okos és vitézlő uraim, TATAI
GYÖRGY, SZABÓ GYÖRGY és PAP
GYÖRGY Uram: Hogy az én velem jót
tett patrónám, az tenger melléki Pruz-
ország, ez mi országunkban érdemlett
tisztességét megtarthassa, kegyelmetek
gondviselésére, ugymint neki és nekem
kegyes oltalmazóimra bízom.*

Pruzországot némelyek Borussianak (*quasi bovis russia*) nevezik, mivelhogy az asztrológusok szerint Pruzországot az északi Bootes avagy ökörpásztor nevű csillag alá vagyon vetve, némelyek hívják Prutenianak. Régen pedig nevezték Hulmigerianak, azmint mostan is egyik tartománya, mely az Viszla és Drebnic folyóvíz között vagyon, hivattatik Culmigerianak.

Ez országnak az *Munsterus* descriptiója szerint oly gyümölcstermő földje vagyon, oly bő vizei vagynak, oly gyönyörű és boldog tartomány, hogyha az Jupitert az égből alávetnék soha jobb földre nem eshetnék. Sokféle vadaknak anyja, vagyon sok erdei ökör benne, jávorok, vadszamarak, vadlovak, kiket soha ember meg nem szelidíthet, hanem husukat az benne lakozók kedves étel gyanánt tartják.

Népe szép fehér és jókedvű, nagy ételű, gazdag és nyughatatlan.

Az egész országnak tizenegy tartománya vagyon. Vagyon tizenegy nevezetes folyóvíze is. Az Visztula, mely az magyarországi hegyekből eredetét vevén, itt megyen be az Balthicum tengerbe.

Napkeletre való határa ez országnak vagyon Litvaországnak Augustova nevű városánál. Napnyugatra pedig Kujavia, Pomerella és Kaszubia. Délre Mazurország, északra az nagy Balthicum tenger, Kurland országgal együtt. Vagyon egy promontoriuma, kit az geográfusok Venedicumnak neveznek csak közel Danckához. Két sinusa avagy tengeri morotvája szakadékja: Elbingensis, ebben szedik, mikor az Boreas fú és az mellette való tengerben napnyugati szélnek fuvásakor az elektron követ, Curonensis az másik. Számtalan az természet szerint való tó benne ugyannyira, hogy számlálják 2037 felett, azmelyek közül legkisebbnek is nagysága vagyon négy

hold földnyi, azmint szoktunk szólani. Vagyon egy akadémiaja Regiomonti (Königsbergben), Királyhegyen, azhol amaz német poeta, az *Georgius Sabinus* régen tanított, ki idejében még csak gimnázium volt, de ő nyerte meg az pápától és Carolus Quintus római császártól Petrus Bembus kardinális által az akadémia privilégiumát, azmint megtetszik Bembusnak és Sabinusnak egymáshoz irt leveleiből.

Hosszasága ez országnak Toronyától (Thorn) fogva Mümmel (Memel) városig 48 mélyföld. Szélessége pedig az Sós-tótól fogva Litvaországig 34, azmint az fekete barátoknak számlálása tartja, kik nagy gyakorta koldulván általjárták.

Cimere két korona.

Ez országban az prussia királynak (kinek nevéből neveztetik az egész ország) bėjövele után egynéhány esztendőkkel, minthogy az asszonyállatoknak uzusa köz vala, ugy megszorodott volt a nép benne, hogy már el nem élhetnek vala, hanem kényszerítették vala egyik város a másikra feltámadni és nagy vérontásokat tenni háttáért és szántóföldért. Ezt látván az férfiak és az országnak urai ölés alatt megparancsolák az bábáknak, hogy az gyermekszüléskor valamely közülök leányt szülne, mindjárt megölnék. Melyet midőn az bábák meg nem cselekedtenek volna, ő maguk az férfiak, ki-ki feleségének csecsit felmetszette, hogy gyermeket ne nevelhetnének. Ezen megharaguván és az fájdalomnak miatta kényszerítettvén, az asszonyállatok gondolkodni kezdenek, mint ez dolgot tőlük eltávoztathatnák. Vala azért közöttük egy varázsló próféta asszony, kit minden rendbéliék igen megböcsültének, tanácsot kérnének ettől, miképpen magukat uraiknak kegyetlensége ellen oltalmazhatnák. Keserülé az asszony több asszonybarátainak terhes sorsát, hamar megyen az urakhoz és nékiek hagyja, hogy az keresztyénségre fegyver nélkül kicsinytől fogva nagyig menjenek, mert ezt parancsolják ugymond az Istenek. Ezek — híven az asszonynak — elmenének és kezdék szörnyen rablani az keresztyénséget. De ez, eszébe vevén az népnek fegyvertelen voltát, ellene álla és na-

gyobb részét — főképpen a bolond ifjú népnek és gyermekeknek — ez földről eltörlé. Azonközben pedig az ellenség az közel való országokban hallván, hogy csak az asszonyállatok és leányok volnának hon, reá megyen és mindeneket rabságra viszen. Annakutánna elkezdének ez országban térni.

Matthias Mechoniensis in sua *Polonica Chronica* lib. 2. cap. 8. ez ország felől azt írja: Bythiniának volt régen egy királya, neve Prussia. Sok kérésével az karthagóbeli Hannibál vette volt reá, hogy az rómaiak ellen (mint-hogy Hannibál Rómának mindenkori ellensége volt) hadat inditana. Engede kérésének, de az szerencse Prussiának nem szolgálta, mert hada felette igen megveretteték, elannyira, hogy kényszerítették Bythiniát elhagyni és ebbe az országba — kit akkor Ulmigeriának neveztek — jönni, honnan az királynak nevéből Prussiának hivattatik ez mai napiglan. Megülvén az pruzok ez országot, építének egy várost, kit az ő ellenségeiknek nevéből Rómának neveznének. Ebben az városban az ő pogány szokásuk szerint helyheztek az ő bálvány isteneiket, kiknek gondviselésére rendelték egy papot, neve Cruc volt. Abban az időben az prussitáknak, kinek-kinek annyi felesége volt azmennyit eltarthattanak. Az város mellett plántáltanak egy magos cserfát, azmelyet sűrűsége miatt sem esső, sem hó meg nem hathat vala. Az fának üreségében, az ő bálványuknak képében lakozik vala az ördög, mely fa sem télben, sem nyárban levelét el nem hullatta. Mellette renddel helyheztetve voltanak az Cruc főpapak kamarái, kiket nagy, szépen szőtt keszkenőkkel és abroszokkal nyolec singnyi magasságra környös-környül vettenek volt be, melyeken belül az Cruc főpapon kívül senkinek nem vala szabad bémenni. Ez az cserfa három részbe oszlatott volt ő tőlük. Az első részében volt az *Percuno* nevű Istennek helye. Ennek rendeltetett áldozat mindenkoron égő tűz, mely hogyha az papoknak gondviseletlenségük miatt elaludt, mindenik az ördögtől megölettetett. Második részében volt az *Paterimpo* nevű Isten. Ez oly áldozatot kívánt, hogy az ő képében az nép egy mellette közel lakó kigyót tartana naponként ele-

dellel. Harmadik részében az *Patello* nevű Isten. Ez áldozatot nem kívánt, hanem az népet kényszerítette arra, hogy egy megholt embernek koponyáját, azmely ő mellette tartatik vala, imádana. Ezeken kívül voltak több istenek is, kiket ők apró isteneknek neveztenek, azkik nem magukra az emberekre, hanem csak az nyájra és barmokra viseltenek gondot. Ilyen volt az *Wurshayto*, az ő értelmük szerint az tehéneknek, disznóknak, juhoknak Istene. Ilyen volt az *Svaybratho*, az ludaknak, tyukoknak, récéknek, galamboknak Istene. Ilyen volt az *Gurrho*, azki minden egyéb állatoknak Istene vala. Ez tessen vala áldást az ételben és az italban. Azmely nép pedig az Prussia nevű király előtt ez országban lakott, még ennél is iszonyúbb vallású volt, mivelhogy az menydörgést, az napot, az holdat, kigyókat, békákat és minden egyéb teremtett állatokat itéltek isteneknek lenni. Paraszt nemzet volt, deáktalan, italuk viz, méhser és lótej. Ily nagy vakságukban az teremtő Isten könyörüle az pruzokon és szent igéjének világosságát nekik megjelenté anno redemptionis nostrae 1220.

Sok szép városai vagynak ez országnak, kik közül nevezetesebbek ezek: Toronya, Culma (Kulm), Dancka, Elbinga (Elbing), Braunsberga (Braunsberg), Királyhegye, Helsberg (Heilsberg), Máriahegye (Marienburg), Mümmel, Fridlant (Friedland), Allenburg, Graudenz, Leumburg s az többi. Kiknek folyások utamban ekképpen voltak.

Toronya. Deákul Thorunium avagy Thorunia. Pruzországnak Mazurország felől való első városa. Szép módjával az Visztula vizének partján építettett, azmint fő tudós emberektől végére mentem, 1235. esztendőben. Belül szép épületekkel és szép tiszta utcáival igen híres. Az piac közepén magas épülettel felszeresztetvén áll az Tanácsház. Ez város két részbe oszlatik. Az egyiket hívják Ó-, az másikat Uj-városnak.

Híres skólája vagyon, mely az szepesi és erdélyi fiaknak mintegy akadémiaja és elébb szerző patrónája. Mert valakik innen oda mennek Pruzország felé, mint-hogy ez várost elébb érik és az deáki rendhez az város-

belieknek jó akaratjukat (melyért Istennek áldása bizony láthatóképpen rajta vagyon) hallják, megszoktak benne maradni. Ebben tanított amaz híres-neves *Regiusis*, kinek bölcsen irt könyvei kezünkben forognak, mert midőn őtet az stýriai Graeci Collegiumból az pápisták kiűzték volna, itt talált* volt helyet és mostan is nagy csendességben teste itt nyugszik az külső temetőben, minden epitáfium nélkül. Mostan pedig nagy haszonnal tanít benne az görög, deák, zsidó, kaldea, sziria, német és lengyel nyelvnek hasznos professzora, ott való *Freitaghius Adám*.

Az skólának főprofesszorai *helveticae confessionis*, de az város népe *helveticae et saxonicae ac pontificiae*. Az két reformáta vallás oly igen egymást érti, hogy ember egymás között való nyájasságukban, beszélgetéseikben, ki melyik valláson legyen, meg nem ismerheti. Ők az hitnek dolga felől egymással nem vetekednek, egyik az másiknak szemére nem hányja, ugyannyira hogy csak azon veszi ember eszébe, ki micsoda valláson legyen, hogy naponként bizonyos órában ki ebbe, ki amaz templomba megyen bé.

Az pápistáknak két klastroma vagyon. Egyik kívül az Vizsla parton, apácáké, másik belül az Domini Canes barátoké. Építettett 1263. esztendőben. Vagyon szép jezsuitikum kollégium, ki ellen a gimnáziumbeli professzoroknak mindenkori háborúságuk, egymás ellen való irogatásuk, disputálásuk vagyon. Bibliotéka nevezetes az skólában, mely szép szférákkal, régi pátereknek könyveivel rakva.

Kerítése az városnak igen kicsiny és vékony, csak jámbor ellenségtől való. Az szent János templomában amaz nagy híré *Nicolaus Copernicus* asztrológusnak epitáfiuma — képevel együtt — így vagyon:

*Non parem Paulo gratiam requiro,
Veniam Petri neque posco, sed quam
In crucis ligno dederas latroni*

Sedulus oro.

Ez alatt ilyen irás: „*Nicolao Copernico thoruniensi,*

absolutae subtilitatis mathematico, ne tanti viri apud
exteris celeberrimi, in sua patria interiret memoria, hoc
monumentum positum. Mortuus 1543. Aetat. 73.“

Culma. 1251. esztendőben épített város. Régentén
nagy volt méltósága, mert itt volt az emporium, azaz az
adásnak-vevésnek helye, nem Danckában. De annak
utánna Dancka öregbülést vévén megfosztá ez várost az
ő méltóságától. Megtetszik pedig régi tisztessége abból
is, mert mostan is az egész Pruzország iure culmensi,
azaz Culmának írott törvényével él.

Ennek az határán akkori társam, kinek nevét eltit-
kolom, siralmas beszéddel azt kiáltja vala, hogy immár
az nagy éhségnek miatta az háta az hasához ragadott
volna. Én vigasztalom vala egy poétának mondatával
eképpen: non si male nunc et olim sic erit: de ő másból
ezt hozza elő, venter caret auribus. Biztattam annak
utánna az városnak közellétével, hogy csak addig szen-
vedne, ott jól lagnánk, de ott is az reménység megcsala,
mert egy pokol gyomrú lengyel adta vala társul hozzánk
magát, azki bémenvén az városba öt garasunkon húst
vón és midőn mégcsak megázott volna, mi nem szokván
az főtelen húshoz, nem eheténk benne. Ő bizony fel csapá,
mint tót ember az kását.

Graudenz. 1299. esztendőben fundamentuma tétetett
egy szép kis szigetben. Napnyugatra az Viszla nagy
folyóvíz, délre, napkeletre és északra az Ossának két
szarva zárja bé, mely nem messze az Viszlába szakad.
Réger szép erős vára volt és mostan is fenn vagon, de
ellensége nem lévén Pruzországnak, romlásra jutott ügye.
Itt találtunk volt három Bécs-orozági urfiakra, kik Danc-
kából Indiára evezének, nekem pedig minden költség
nélkül, ha vélek elmentem volna minden bujdosásukban
elégséges eledelt és ruházatot ígértek.

Csuda emberölésnek módja vagon ez helyben. Az
bűnös embert zsidó módra egy keresztre felkötözik,
alatta sok ganéjt gyujtanak fel, az hóhér vízzel öntözi,
hogy több ideig kinlódjék és így sokára az füst öli meg
az embert. Azkinek fejét veszik, az akasztófa mellett
magát eltemetik, fejét pedig karóra szegeznek fel.

Neuburg (Neuenburg). Felette kies helyen építettett egy nagy halmon, nemkülömben mint Telkibánya. Az város alatt nagy mélyen foly az Viszla, kiből mindenféle halakat, de főképpen angolnákat és potykákat nagy bőségesen hordnak fel. Olcsón megveheti ember. Jó serük vagyon, melyre hogy jobb módjuk lehessen az északi kapu felett számtalan sok komlós kerteket szőlő gyanánt tartanak. Lakos népe lengyel, felette barátságos és emberséges az jövevényekhez. Szép temploma és orgonája, az jezsuitáknak pedig szintén az piac közepén tanácsház formára építettett kollégiumuk vagyon.

Gugel. Egy kis oppidum, mely nem érdemlené, hogy könyvembe béírjam, de hogy megmutassam mely nehezen adják az szegény bujdosóknak az idegen országoknak látását és mely gyakorta való szenvedésekben forgott bujdosásomban nyavalyás fejem, az Olvasónak ez helyt is tudtára adom. Ez városkába jutottunk igen jó reggel, azért az időnek állapotjához képest bemenénk egy vendégfogadóba égetett borra, kivel valamennyire magunkat az úti járásban erősíteniék. Volt pedig velünk egy utitársunk, kiről feljebb is emlékezőm, azki az fővetlen húst Culmában kezünk közül kiötte vala, felette rongyos állapotú szegény poseni gyalogpósta. Ez hitvány ember látván az gazdának szép leányát, ki az égetett bort árulja vala, kezdé oly dologra ingerleni, kit én még most is megmondani nem merek (érti, azkinek nem dinnyebél az agya veleje). Nagy bőséggel adja vala az polturát és garast kezébe, kit mi neszelvén az társammal rajta igen elcsudálkozánk, nem értvén miben álljon az dolog. Mi azt gondoltuk, hogy megakar bennünket itatni, hogy az útban valami módon megtréfáljon. A leány kezébe vévén az pénzt, bémegyén az anyjához (én hiszem: tanácsot kérdeni). Halljuk, hogy nagy sok *szlogye diablát* kezd kiáltani, haragosan jó reánk, az pénzt az mi póstánknak szeme közibe veté, oly sebes hajitással, hogy az pitvarban mind elszélede. Kit mikor szedne az ember, ragada egy fát az leány, kezdé verni erősen, kiindula az vendégfogadóból, mi utánna, mint utitársunk után, követjük ötét. Az leány mindhármunkat követ nagy kiál-

tással. Kővel, fával, földdel azmint éri hajigálja az póstát. Mi mellette nem fájdalmát, de bizonyára szenvedjük nagy gyalázatját, mert vasárnap reggel lévén az egész város népe az kiáltásra kifutott ez dolognak csudájára. Nem tudom talán az leány böcstelen nőszemély lévén — jámborítani akarta magát, bizony addig meg nem szűnék, valameddig hajigálással és szidalmazással az kapun ki nem kíséré.

Langenau (Legowa). Falu, az barátoknak egy klastroma benne, azmely az magyar nemzetet Pruzországbán igen meghiresítette. Mert midőn Dancka városa Báthory Istvánnak keze alá magát nem akarja vala adni, itt ez helyen az nemzetes Bornemissza János a városbeliekkel megvitt vala. Nem itélem, hogy kedvetlen volna az história, azért minden alkalmatosságával, minden circumstantiáival megirom, főképpen hogy azok közül, kik ott voltak az hadban, még mostan is sokan élnek országunkban és külömb-külobmb okait beszélük annak az danckai zendülésnek.

Anno 1577, midőn az egész lengyelországi birodalom királynélkül volna, kezdének az lengyelek az választás felől gondolkodni. De midőn más-más értelmekre szakadoznának, ugyhogy némelyek királlyá választanák akkori Maximiliánt, némelyek pedig az szaxóniai herceget, némelyek Báthory Istvánt, az erdélyi fejedelmet, az danckaiak köték magukat Maximiliánhoz. Mely választásban való külömbiségeket midőn Báthory István gyorsaságával megelőzte volna, az danckaiak látván, hogy reménységükben megcsalattatának, mindazonáltal hátra nem állanak elszánt akaratjuktól. Midőn azért Báthory kíváná tőlük, ugymint a lengyel koronához hallgatóktól, hogy magukat az ország decretumának continentiája szerént esküvés-sel ő hozzá, ugymint királyukhoz köteleznék, nem akarának engedni ez kívánságnak. Látván ez dolgot Báthory koronázatja után ötödik hónapban mene alá Mariaeburgba, mely város Danckához csak hat mélyföldön vagon. Követei által onnan barátságosan inté és törvényre citálá őket, kik véle semmit nem gondolván nem compareáltak, hanem — azmint bizonyos emberektől hallot-

tam — két agarat küldötte az királynak gyalázatjára és városukat az király ellen kezdték erősíteni, Grebin várával együtt. Ily cselekedetükön az király megharagvók és mindeneknek előtte Grebin várát megszállá és megvevé. Az közel való falukat, majorokat, melyek az kincstartó házhoz tartoznak dulatá, égeté, rablatá. Az városbeliek ellenben kijöven az ladislai püspöknek jószágában nagy kárt töttenek, közel lévő apácáknak klastromát megdulták; az Oliva hires neves klastromot is, amelyben az pomerániai fejedelmeknek temetőhelye vagon, hogy az jövő ellenségnek oltalma ne lenne, megégették, az barátokat kit megöltek, kit megverték, kit tömlöcbe vetettek. Ez meglévén, az királyhoz Constantinus Ferbert és Rosembergái Györgyöt követségül elküldték békesség szerzésének okáért. De az király, noha kész volt az békességre, igen nagy és súlyos conditiokat vete eleikbe, kiket, mivelhogy nem rendeltem ez kis írásomban históriát, hogy derekason irjak, én kihagyok. Elég az, hogy olyak voltak, kik az danckaiakat arra vitték, hogy sokkal gyalázatosabban irjanak az királyra. Mozdita azért hadat Báthory Bornemissza kapitánnyal Dirsau nevű városhoz. Az danckaiak, kémek által meglátván az népnek kevés voltát, drága selyem ruhákban, nyakukat arany láncokkal terhelvén, kijövének. Bornemissza helyet választván az harcnak, hatvan tatárt alábocsáta az Viszla folyó mentében, hogy az hajókon jövő ellenséget tartóztatnák s könnyű öltözetben húsz magyart az ellenség megkémlelésére küld. Az városbeliek serege — bizván sokaságában — igen hirtelenkedik vala, kiket az ő maguk kapitánya, Colensia János, mondják, hogy így szólított volt meg: „Lente festinandum quia ungari ad pugnam, quam ad fugam paratiores sunt“.

Bornemissza nem tud mit tenni, látja seregének kicsiny voltát, az szükség néki tanácsot ad. Egy hidon általmenvén seregét szoros helyben állatja, az hidat — hogy az ellenség hátul reá ne jöhessen — elrontja, az hajdu hadnagyoknak az harcnak idején eképpen szól: „Vitézek semmit ne féljete, erősen vivjatek, látjátok kikkel vagon ügyete, hiszen nem törökökkel, annak-

okáért magatok egymásnak bűnét megbocsátván kérlek Istenben higgyetek, az tisztességet az halálnál nagyobb-
nak állítsátok, az ellenségtől ne féljete, hanem bátor-
sággal reá menjete, bizván hogy az Uristen őket, ugy-
mint királyunkhoz hitetleneket ezentúl kezetekbe adja.“
Ezek meglévén kétezer magyar és hétszáz lengyel hal-
latlanképpen tizenkétezer válogatott és megnyugodt né-
mettel szembe mene, egész óráig viván az német sereg
megfutamodék, némelyek az pomerániai és cassubiai er-
dőre szaladtanak, némelyek fegyverüket elhányván, midőn
magukat úszás által akarnák megtartani, az vízbe hol-
tanak. Ezer rabságra vitetett, négyezer — azmint Joanes
Lasicius írja — és ötszáz az harcon vezett. Öt zász-
lót nyertenek az magyarok, kinek egyikén arannyal ez
volt írva: „Aurea libertas“. Hat ágyut, ezen felett, har-
minc tarackot, negyven szekeret. Veszték az király ha-
dából csak ötvennyolcan, megsebesedtek százharmincan.

Ezután Báthory az városnál, az Püspök-hegyen tá-
borát jártatta, ahonnan egynehány nap az várost ször-
nyen lövette. Sok veszedelmek után az szaxoniai herceg-
nek közbenjárása által, ilyen conditiok alatt békességre
mene az dolog: 1. Az danckaiak oly könyörgés által, az-
minéműt önnön maga az király nekik eleikbe ír, bocsá-
natot kérjenek. 2. Kétszer való százezer aranyat fizes-
senek. 3. Az Oliva klastromot, kit ők megégettek volt,
huszezer forinttal segítsék meg. Ezek meglévén tartoz-
zék az király törvényüket és privilégiumukat megconfir-
málni és kit-kit vallásában megtartani. Ily dolog tette
hiressé ez kis Langenau nevű falut.

Dancka (Danzig). Ez város eleitől fogva nem annyira
szépségével, mint hirtelen való épületeivel és gazdagsá-
gával szerzett magának idegen országokban hirt-nevet.
Pruzországnak nemcsak metropolisa, hanem legfőbbik
empóriuma, azaz az tengertől behordott marhák vevésé-
nek-adásának helye. Én mondom ez egész ország asz-
szonyának.

Mondják, hogy neveztetett volt az tánctól. Azmely
mikoron először 1280. esztendőben — más helyen alább
az Vizla mellett — építettett volna, csudaképpen (Cas-

par Schüttiuss az danckaiak főhisztórikusa mondja) hozatott volt ez helyre. Így ír felőle: Nem messze az helytől, azhol most az Ő-város vagy, régen egy falu volt, kit ők Vichnek hittanak, azmelyben csak szinte halászok és korcsmárosok laktak, mivelhogy az tengerre menő emberek, kik az culmai empóriumból kitértek, ott szoktak volt szelet várni. Szokásuk szerént ez falubeliek ünnepnapokon az falun kívül tüzeket szoktak volt rakni, melyeket ők örömtüzének neveztek. Mellettük ittak-ettek, játszódtak kicsinytől fogván nagyig, még az idegenek is táncoltak és azki legnagyobb tréfát vagy bolondságot úzhetett, legnagyobbnak azt kiáltották. Efféle bolond játékokból sok háborúság támadott; lopás, emberöklés, paráznság, stb: azmely éktelen dolgokat, hogy az falunak ura, kinek neve vala Hagel, eltávoztathatná, kegyetlenül tartja vala őket. Ruhájukat, pénzüket, barmukat tőlük — gonosz cselekedeteikért — elszokta volt venni. Lakása volt az Mindenlelkek templomának felette való hegyen, mely mind ez mai napig megtartá annak az urnak nevezetét, mert még mostan is Hagelsbergnek hivatztatik. Ez urnak tartoznak vala az Vich-beliek esztendőnként minden ő barmuknak, haluknak és madaruknak felét adni. Szenvedhetetlen vala az jobbágyágnak terhe naponként, mert őket nemcsak az mezei munkára, hanem udvarában is minden tisztátalan dolgokra kényszeríti vala, sőt azmi nagyobb: az jobbágyoknak feleségével és leányukkal akarhatja szerént él vala. Ez tirannusnak kegyetlenségén az jobbágyok megindulának és mind magának s háza népének megrontására tanácsot tartanak. Volt az falubelieknek esztendőben egy bizonyos napjuk, kin midőn az ő Istenüknek tiszteletüket, örömet, táncukat szokásuk szerént elvégezték, az egész falu népe egymás kezét fogván az Hagelnek tisztességéért az hegyre kényszerítették felmenni és az kastély előtt táncot jární, azmely táncért tartozott az ur őket béhíni és egy hordó sert ajándékozni. Ilyen alkalmatosság alatt itélék az jobbágyok, hogy az Hagelt, az ő urukat megölnék. Az ünnepnap annakokáért előjövén, mindnyájan az hegyre felmenének, az kastély előtt táncoltanak, kiknek

az Hagel nagy jó kedvéből két hordó sert ada. Csudálkozhatnak vala az jobbágyok ezen, miért hogy az szokás szerént csak eggyel tartozna s kettőt adna, kiknek ő azt mondá: „Hasznomra cselekszem ezt, mert ez sertől ti megrészegedvén ezentúl nagy háborúságot szerzetek egymás között és énnekem módom leszen ti közületek bűnökért sokakat minden marhájuktól megfosztani“. Bébocsáttatának azért az kastélyba az táncra, kik mikor vigan mulatnának, Hagel pedig nézésében gyönyörködnek, ime némelyek az ifjak közül — kiknek fegyverük ruhájuk alatt rejtve vala — reá rohanának és mind ötet s mind pedig háza népét, Precta nevű leányán kívül, megölelék, kit annak itélének, hogy adjanak házastársul, azki legelőször ily tanácsot adott vala az jobbágyoknak. Mondják pedig, hogy minekelőtte az Hagel megholt volna, mind ezt kiáltotta: „Ach Tanz, Tanz, warum hast Du mich verrathen!“ Azhonnan az városnak nevezete *Tanztwich* lött. Alkalmatosságát azért ez helynek látván, az régi kis falut elrontották és ezen az helyen, azmelyen most vagyon, 1308. esztendőben építeni kezdették. Más néven híják Gedanumnak, néha Gedaniának.

Ez várost három szép folyóviz erősíti és egyszersmind ékesíti is. Napkelet felől az Viszla, mely forrásától fogva száznegyvenöt mélyföldet kerengvén, itt szakad az tengerbe, mely annyira javára vagyon az városnak, hogy az megszünvén, szükség volna az városnak is megszünni avagy csak igen nagy szegénységre jutni, mert elégséges eledelt adása-vevése által Pruzországbán nem találhatna, holott az lengyelek egész országuknak zsirját sok ezer hajókkal esztendőnként idehordják alá. Ugyan napkelet felől vagyon az Mottlau vize, kin a Viszláról és tengerről jövő hajók az városig bemehetnek. Ez víz háromképpen használ az városnak.

1. Hajóknak utat ad, mind az kapukig.
2. Napkelet felől az várost mélységével árok gyanánt őrzi, kinek mélysége hol öt, hol hat ölnyire vagyon.
3. Megszálláskor az város népe ez víznek általa nagy bátorságot szerez, mert szokott helyéből az polgárok ki bocsátják, mely egynéhány mélyföldre, délre és napke-

letre az földet béborítja, ugyannyira, hogy azfelől az ellenségnek erejétől semmit nem félnek.

Napnyugatra az Rhodanus ((Radaune) vize mossa, (de nem az, azki felől az poéták beszélgetnek, mert az galliai korona alatt vagyon) ki három egész mélyföldön töltés között menvén, végre az várost általfolya, azhol mindenféle mesterembereknek, de főképpen az posztófestőknek nagy könnyebbségére vagyon. Ez szolgáltat vizet az városbeli kutakba, ezen vagynak mindenféle malmok, ugymint papiros csináló, csertörő, portörő és liszt malmok. Az liszt malmok közül vagyon egy, kiből esztendőnként minden órában az léngyel királynak egy magyar aranya jár, teszen így nyolcezerhétszázhatvan aranyat esztendeig. Vagyon benne tizennyolc forgó malomkő az Szent Catharina temploma mellett.

Az kerítésben lévő város két részre osztatott: Uj és Ó. Az birodalom az Uj-városbelieknél vagyon, de az törvényeknek autoritását az Ó-városbéliek maguknak tulajdonítják, ugyhogy appellatio lehet az Uj-városból az Ó-városnak törvényére, de innen oda nem. Közönséges kerítése az városnak egy, az is csak alacsony és téglából csináltatott, de töltése felette magas és széles, kinek te tején egymás mellett négy szekér elmehetne, belül üres és szép bolthajtással mesterségesen építettett, ki minden lövészszámokkal és egyéb hadhoz tartozó eszközökkel rakva. Vagyon pedig az városnak csak napnyugati és északi részén, — mert azmint mondám — napkeletre és délre Danckának az Viszla és Mottlau az kerítése és árokja. Kiváltképpen való bástyája hat, árokja nem igen széles, sem igen mély, vagyon ezenfelett egy kerítés belül, ki csak az Uj-várost foglalja be mindenfelől, de ez hitvány immár és nem ellenség ellen való, mert az danc-kaiak, minden reménységüket az Istenbe és az külső töltésbe vetvén, romlani hagyták és semmi gondviselés alatt nincs.

Ez városnak napnyugat felől csak egy kapuja vagyon, nagy szép mesterséggel faragott kövekből virágosan kifaragva, kinek belső részén három cimer. Egyik, kinek tisztességesebb helyet jobbkéz felől az bemenőknek ren-

deltek, az danckai, két fehér kereszt veres mezőben, kit két nagy bálvány oroszlán tart.

Ez cimere ő nekik maradt az kereszties uraktól, kik régen ez várost birták. Az középső cimere egy saskeselyű, melyet két angyal két felől őriz: ez Lengyelországnak cimere. Harmadik is egy sas, kit két unicornis tart, Királyhegyének cimere. Arannyal ez kapura ez vagon írva: „Optime omnia fiunt quae pro Repub. fiunt.“ — Ismét: „Civitati haec tria omnium maxime optanda: Pax, Concordia et Libertas.“

Ez kapu fölött vagnak az tömlöcök és kinzoházak, kik sok részre oszlottanak az véteknek nagy és kicsiny volta s érdeme szerint. Nevezik magas kapunak az mellette lévő magos toronytól, mely tornyot ők *stock*nak híják, az az *pálcán*ak avagy *bot*nak. Azt itélem azért, mert azmellett szokták az tisztátalan személyeket megvesszőzni és az latrokat, kiknek nincsen annyira vétküik, hogy az város népe előtt vereséget érdemeljenek, ebben szokták megpálcázni. Ezen belül az másik kerítésének vagon egy szép aranyos kapuja, kinek belső felén ez vagon írva: „Concordia parvae republicae crescunt, discordia magnae concidunt“. Délre is csak egy kapu a külső kerítésen, melyet csak háborúság idején őriznek. Napkeletre az Mottlau vizén által két emeltyűs kapu. Északra is kettő, melyeknek egyikén mindenkor vigyáznak, egyikén igen ritkán. Az belső kerítésen pedig, mely az Uj-várost foglalja bé tizenhárom kapu vagon, melyekről én nem szólok. Legszebb és erősebb, melyet ők *Grün Thorn*nak, mi pedig *Zöld Kapu*nak hívunk. Ez alatt vagnak mindenféle mértékek: mázsák, fontok, kikkel az hajókból kiszedett marhákat mérik. Ez kapun ha ember kimegyen jut az hidra, mely az városnak belső kerítése mellett lenyulván vagon, ki mellett az hajóknak bátorságos az állása. Néha oly nagy számban vagnak ez helyen az hajók, hogy az számtalan hajó közelettől alig láthat ember az túlsó hidra. Itt árulják az hajókból kiszedett marhákat, ugymint: posztót, vasat, drága márványköveket, alabástromokat, ónt, fát, buzát, bort, malozsát, narancsokat, citromokat, pomagránátokat, fűgét, hol-

landiai sajtokat, fazekakat, virágokat s külömb-külömb országokból hozatott marhákat és gyümölcsöket nagy bőséggel. Ez hidon láttam 1617 április 6.-án egy hályogfa fiatal, kinek temérdeksége nem volt nagyobb az embernek öregbik ujjánál. Egy forinton s tiz pénzen adták el. Nem mehettem végire micsoda haszonra való legyen, mert nálunk orvosolhatnának ugyan véle, mig hazámnak mezején elfogyna.

Itt láttam szerecsen országból hozott struce madár monyokat, kiknek egyikében béfért volna egy icce víz. Itt láttam tengeri ebet elevenen, minden: termete, szőre és fejének állása hasonló az ürgéhez, csakhogy nagy, mint egy esztendő süldő, kicsiny rövid lábacskaí, felette kövér teste.

Az túlsó hidon heringnek és egyéb hálnak, mindenféle gabonának sokasága hordoztatik ki az hajókból. Dél felől az Mottlau vize kétfelé szakad, egyik fele az derék városnak kerítését mossa, másik pedig az gabonatartó házakat mintegy szigetbe rekeszti, melyeknek épülete — azmint az coniecturális látás mutatja — vagyon oly nagy helyen, mint Szepsinek békerített városa. Ezek mindenkoron rakva vagynak mindenféle eledelre való marhákkal. Az felső végén vagynak az fenyőviasz- és szurok-házak, melyekkel az hajókat szokták nagy gyakorta megkenni, hogy az víz annyira nekik ne ártson. Ezen alul vagyon az épületre való hasogatott fáknak helye, melyeket nagy drága pénzen az spanyoloknak, anglusoknak, holländereknek, gallusoknak szoktak adni. Ezmellett az hamu házak, kik mindenkoron teli vagynak hamuval, mellyel nagy kereskedésük vagyon az danc-kaiaknak, kik nagy olcsón az lengyelektől megveszik, idegen nemzetségnek, az posztófestékek csinálására, drága pénzen adják el.

Régen ez városnak felette szép vára volt, melynek romlási mostan is feltetszenek az Mottlau vize mellett, az város vége felé, azmely mostan téglacsináló, serfőző és posztószárazasztó helyé lött. Alkalmatossága romlásának ez volt: Az kereszties németek, kik igen kegyetlenül bírták ez országot, hogy annál inkább az jobbágyságot fe-

nyitékbe tárthatnák, ez városnak két főconsulját lakodalomra behitták, az lakodalom között megölték, mely dolgot oka lón, hogy az egész város népe tanácskozáván, egy éjjel az várnak alját megásák, megtölték puskaporral és ezképpen ez szép épületű vár egy órában elromla. Anno 1411.

Danckában tizenkét templom van, melyeknek neviük ezek: Szűz Mária, az gimnáziumé, Szent Péter, Fekete Klastromi, Szent Catharina, Szent Erzsébet, Szent Gertrud, Szent Bertalan, Szent János, Szent Jakab, Karmeliták Klastroma, Szent Lélek.

Az Szűz Mária templomának fundamentuma felvetetett 1343-ban. Azon esztendőben az város kerítésének is első köve, azmint megtetszik az sacristia felett való írásból. Ez felette igen nagy templom, sok jószág vagygon hozzá, kit azelőtt az jezsuiták, most az polgárok bírnak. Ötvenkét oltár benne, azok között legnevezetesebb az, mely az Szent Dorottya kápolnájának előtte vagygon, kit csak az három főünnepnap nyitnak fel. Beszélgeti az község, hogy ez az oltár az tengeren találtatott és itéli, hogy nem emberi kéz, hanem angyali munka által faragtatott, de fides sit apud dicentem. Ez bizonyos, hogy Bartholomaeus Schachmannus Asiae, Europae, Africae Ulysses nyolcezer forintot adott volna az városnak érte, ha az ő exototamiumában hagyták volna helyhezletni. Ez templomban az tizenkét apostol merő ezüstből volt kiöntve, kiket — hogy valaha nagyobb bálványozásra ne rendeltetnének, — Báthory István hadának színe alatt az polgárok levették és pénzt verettek belőle. Orgona négy benne. Az nagyobbik csináltatott Báthory István királyságában, kinek cimere rajta vagygon. Oly nagy sipjai vagygon, hogy némelyikbe alig találatnék oly ember, ki bele nem férne. Zengése oly nagy mikor fujják, itélné ember az egész templomot leszakadni. Az másik, az ki jobbkéz felől vagygon az nagy mellett, igen régi, de már elhagyatott, mondják felőle, hogy mind ezüst kürtök voltanak benne, de egykor az orgonista midőn hirtelenséggel meg nem igazithatná, megátkozá ily szókkal: „Vaj’ vennék hasznodat az pokolbeli ördögök,

ha nékem nem akarsz szolgálni!“ Az jövő éjszaka az gonoszok hozzá kezdettek és valameddig belső épülete el nem romlott, tőlük el nem vehették, hanem így örökké pusztán maradt. Az harmadik orgona jobbkez felől most is szolgál. Az negyediket ott laktomban csinálák az deákok állása mellett.

Ez templomnak közép kólábai igen-igen öregek, huszonöt keresztelő edénye velencei rézből oly, kinek mása egynehány országokban nem láttatik. Vagyon felette nagy, temérdek széles, magas tornya minden ékesség nélkül, kiben sok és nagy harangok, azok között pedig vagyon egy, kit nagy csudaképpen kerekeken vonsznak. Mondják, hogy ez templomból az föld alatt az pusztá várba mehetnek, mely dolgot tudom az mi magyaraink könnyen elhisznek, mivelhogy nálunk szokott dolog ez, hogy az várakból áljátokat csinálnak ki bizonyos okokért. Sőt még az barátok is tudták ez dolgot Magyarországon, kik ők is az klastromokból (gondold meg mi végre!) az apácák klastromához likakat ásattanak. Ha nem hiszed, lásd meg az pataki és gyöngyösi skólát.

Ez templom mellett vagyon az jezsuiták lakóhelye, melyben az hires-neves pater Crispinus gyakor beszélgetéséből ott laktomban sok hasznot vöttem. Ezután tisztességesebb templom az szürke klastrombeli, kit feljebb gimnázium templomának nevezék, mivelhogy az klastromból skóla fundáltatott. Felette nagy templom, két részre osztatott. Az egyik részében prédikálnak, az másikban az Ur-vacsorájához járuló népek szombat napon tanítatnak. Az birodalom benne vagyon egyedül az helvetica confessión valóknál, kik mostan nagy orgonát építenek. Nincsen egy nevezetes epítáfiumnál több benne, kit Schachman Bertalan egy Jonnes Bernardinus Bonifacius nevű olasznak erigált, ki mikoron az pápa haragját kerülvén szabad számkivetésben ment volna vallásáért és midőn Magyarországot, Lengyelországot, Franciát, Angliát, Skóciát, Dániát, Svéciát és Bécs országot eljártá volna az Balthicum-tengeren naufragiumban szemévilágát elvesztette és szerencsére Danckába vitetett az szélvészttől, azhol az polgárok holtáig valóeledelt és tiszt-

tességes temetést holta után engedtek neki. Ez fő ember által az danckai bibliotéka öregbítettett. Az epítáfiumon az képe kőből kifaragtatott, kinek feje felett ilyen irás vagyon:

*Destruat effigiem mox, ut solet omnia tempus,
Immortalem animam destruere haud poterit.*

Ez templomban vagyon amaz főfilozófus és theológusnak koporsóköve, kin három csillag és három rózsa vagyon kifaragva, ilyen irással: „Bartholomaeo Keckermanno et haeredibus“.

Az Szent Péter temploma csak közel vagyon ehhez, melyben örökkévaló hírére-nevére az Báthory-nemzetnek egy ágyúgolyóbis tartatik, kit az viadalkor oda csak közel az feszülethez lövetett volt István király. Ez templomot is az helvetica confessión lévők birják. Szent Catharina az Ó-városban szép templom, kiben nagy orgona és drágakőből kifaragott nagy oltár vagyon. Az székeket szép figurás históriákkal irták meg. Tartják benne az impériumot az saxoniai valláson lévők. Szent János az derék városban köztemplom, hasonlóképpen az augusztánusok birják. Szent Erzsébet az kerítés mellett egy szép zöld toronnyal ékesítettett, kiben az helvetica confessió zengedeztetik. Ott laktomban ily dolog történt volt benne:

Vagyon egy igen lator pápista ember, kinek teljés esze nincsen, ez szokta az városból az szegény néptől az gabonát számárháton az malomba kihordani és viszontag lisztül bévinni. Történt egykor, hogy kellett önéki vinni az lisztet szintén ez templom mellett lakozó embernek házához. Volt nyitva ez templom, akarván meglátni az ő ékességét avagy inkább azmint ők mondják, éktelenségét (mert az ő templomukat nem Isten igéje, hanem az Bál isten képe ékesíti) bément és az számárt is vele együtt bévitte, kinek mutogatta az templomnak üres voltát, ily szókkal: „Nézz be, jó számárka az kálvinista eretnekeknek templomukba. Nincsen feszület, nincsen szentelő viz, nincsen gyertyatartó“. Ezeket megmondván kezdi szörnyen verni az számárt. Az kezde erősen ordítani. Az ordítást hogy az közelvalók meghal-

lák, futnak az templomhoz és látják, hogy az számárt veri és szidja ily szókkal: „Ah! Istentelen számár! Ihon kicsinységedtől fogván feltartalak, ihon már vénségedre az római vallást elakarod árulni és kálvinistává lenni!” Ezt meghallván az népek, ötet számarával együtt megfogák és az propraetor engedelméből az számárral együtt egy szekérhez kötik, azmelyen az rabok az városbelli ganéjt szokták kihordani és félesztendeig cselekedetéért kényszerítettett másodmagával szekerét vonni.

Akkor ez templomban amaz hires-neves Jacobus Adami volt az prédikator. Az Szent Bertalan mindaz két reformáta religióé közönségesen. Szent Jakab az augusztánusoké. Ezen egy hálnak az felső állcsontja függ, kinek hosszasága vagyon öt singnyi.

Az Szent Lelket is az augustana confessión valók birják, de ez kiváltképpen csak ispotály temploma.

Vagyon az pápistáknak is az három klastrom mellett három templomuk. Főbbik az dominikánusoké, kiket itt fekete barátoknak hinak.

Második, azki az karmelita barátoké, kiket itt fehér barátoknak neveznek. Régi megszakadozott templom. Orgona oly vagyon benne, kihez az Szűz Mária templombéli orgonán kívül szavára képest az egész városban fogható nincsen. Az barátok benne huszonhárman vagynak. Felette tudatlanok, kik közül egy nagy temérdekléssel egykor, hogy egy barátommal disputálnék, kevés hija, hogy az kerítés felől nem küldöttek ki bennünket. Bizony meg is cselekedték volna, hogyha az uramtól, ott való praetortól nem félték volna, ki csak aelőtt is nem sok idővel tömlöcre vettetett volt egyet.

Az apácák klastromában lévő templom most kívül-belül igen kezdett épülni, holott kívül toronnyal ékesítik meg, belül pedig egy drága szép öreg oltárral, mely egynéhány ezer forintba fog állani. Ujitják az kórusukat is, azmelyekben az római pápának itt való huszonnégy szüzei hangos szóval mondják naponként az Tibi Dominét. Itt láthat ember, hogy az ajtón bémegyén, egy felfüggesztett táblát, kinek olvasásán az embernek haja feláll, minémű nagy átokkal átkozza az pápa azokat, kik

az klastrombéli jószágokat kezükhöz kaparították.

Szép skólák vagynak ez városban, kinek előjárója az szürke klastromból fordítottatott gimnázium. Ez épület felette szép módjával rendeltetett. Foglal bé ítéletem szerént annyi helyet, mint Tokaj vára. Környös-környül felette szép bolthajtásokkal, mint az kassai elromlott klastrom. Építettett — felső palotájában — hatvan kamara, melyekben (régen barátok) mostan deákok laknak. Az ablaka felett öreg irással ez vagyon írva: *Silentium*.

Az alsó része ez épületnek szép auditoriumokkal, professzorok házával ékesítettett. Béménőknek jobbkézre vagyon az auditorium philosophicum, annak utánna az oeconomia, azhol az nagyságos és eszes tanács tart mindenkor harminckét deákot maga ételén és italán, kibén én is három hónapig voltam. Ennek végiben az nagy auditorium, kibén amaz jó emlékezetű Keckerman tanított. Ebben nincsen egy csepp kemence is, hanem alatta az földből fűtik és az házban az padimentumon lyukakat csináltak, hol az meleg felmegyen. Ilyforma láttatik itt Kassán, hogy régen volt az öreg Melda Györgyné Asszonyomnak (kit tisztességesen említek) egyik házában. Ez említett auditoriumnak ajtaja előtt az főmester háza, honnan ha ember az udvarra kitekint, meglátja mindjárt az professzorok házát, kik szép módjával egymásba vagynak ragasztva.

Viszontag az klastromból kimenőknek jobbkeze felől vagyon az secunda, tercia, quarta classis, az bibliotéka mindenféle sok könyvekkel, sok astrolabiumokkal, sphaerákkal és egyéb deáki eszközökkel rakva. Többi között vagynak régi viasztáblák, melyekre még az régi rómaiak, míg az papiros nem találtatott volt, irtanak. Ide hordoták bé az Keckerman könyveit is halála után, kik minden kötés nélkül csak összevarrva és kimetszve vagynak. Mellette az inspector háza, azontúl pedig az anatomicum auditorium, ki nem tudom, az professzorok avagy pedig az auditorok restsége miatt, ott laktomban nem virágzott.

Minden templom mellett egy-egy skóla vagyon, kinek-kinek mindenike az templomról neveztetett el. Vagynak ezenkívül számtalan sok skólák, kiknek némelyiké-

ben német, lengyel, francia és egyéb nyelveket, némelyikben szép táncokat, némelyikben vitézséget és fektülést tanítanak, melyeknek állapotjukat, törvényüket, szokásukat nem itélem — ide hogy megírjam — illendőnek.

Az városban vagyon szép bazilika avagy királyudvarház, a ahol esztendőnként az egész tanácsnak hat lakodalma esik. Akkor nagy pompával az város szolgálai atyjuknak szokásuk szerént nagy címeres és aranyos ruhákban felöltöztetnek, sokféle muzsikákkal az időt mulatják. Azonkívül is nagy gyakorta az tizenkét tanács ott vacsorál, az közönséges kalmár nép pedig naponként az danckai seren ott iszik. Vagyon egy cethalnak és egy krokodilusnak bőre felfüggesztve, egyéb sokféle statuának seregével. Kemence benne tizenkét singnyi magasságú. Két fél küszöbe veres márványkőből mi időnkben építettett, az mostani lengyel királynak és fiának, Lászlónak képe rajta kifaragva, felül pedig Themástocles, Scipio, Judas Macchabaeus, Iustitia.

Az Praetorium avagy Tanácsház igen nagy épület, ki alatt az kincstartó ház is vagyon, melybe az aranyat és ezüstöt verve be nem viszik, hanem együvé olvasztván darabokban tartják, hogy azmikor szükség, olyan pénzt veressenek belőle, azmineműt az idő kíván. Ugyanezen Praetoriumon felette szép torony vagyon, kibe az derék óra, mikor verni akar, nagy sok harangok, kicsinyek és öregek olyan nótát énekelnek, azmineműt az velük bánó órásmester akar. Az fegyvertartó ház vagyon az Takács utcában. Mind kívül, mind belül igen szép. Kívül az város felé az Pallas istenasszonynak statuája zászlókkal, kopjákkal, szablyákkal. Alatta az város cimere, az tetefjén pedig nagy sok németek statuái, kik szintén ugy állanak, mintha elevenen volnának. Belül pedig mikor ember bémegyén lát három statuákat, kihez ember valamedig hozzá nem nyúl, magával soha el nem hitetheti, hogy nem elevenek volnának. Szintén ugy drága tafota és posztó ruhában, mint valami vitéz emberek vagynak felöltöztetve. Szemük soha meg nem áll, hanem nagy kegyetlen módra forognak, gyakorta fejüket rázzák, kezeikkel fenyegetnek, kik közül egyiknek kezében egy

puska, ki engemet hogyha előle el nem rántottak volna, arcul lőtt volna. Csak azelőtt egynéhány nappal egy lengyel urnak szakálát mind elvesztegette volt. Elcsudálkozik ember az házakban az sokféle fegyvereken. Vagynak nagy sok ágyúk, tarackok, szakálasok, vas sulyok, pajzsok, fegyver derekak, szekercék, német hegyes török, dobok, trombiták, ostorok, kengyelek, sisakok és minden, valamit ellenségre az emberek gondoltanak. Vagyon egy elrejtett ágyú is, kinek formáját csak most találták. Ennél mesterségesebbet ember sem látott, sem láthat, mert csak hét mázsából öntötetté, kétannyit lő mind nagyságra, mind pedig hosszúságra, mint azki huszonhét mázsából öntetett. Négy lovas vagyon ez alsó házban, kinek egyikére az hollandiai Mauritius fejedelem maga fegyverét ajándékozta, kettejére Schachman Bertalan. Az egyike nem tudom micsoda hollandiai hadnagynak fegyverébe öltöztetett, egy-egy kopja kezükben. Ugy vagynak helyeztetve, hogy mikor az ágyús mester akarja szintén úgy szembe mennek és kopját törnek egymással, mint akármi ellenségek. Egy igen szép vizi csinálnány is vagyon, kit rövid nap az piacra csinálnak fel. Egészen velencei rézből öntetett az Neptunus képére. Kezében vagyon egy három ágú villa, kinek minden ágából viz fog folyni, alatta kigyók és gyermekek, kiknek szájukból hasonlóképpen viz fog kijönni. Más kezében az bálványkép egy paterát tart, melyre egy szarvas száját tartotta és így az paterából az viz az szarvas szájába csorog. Azmint az gazdántól, ott való nagyságos Curitius Györgytől hallottam, ott való létemig költött volt már az város arra az kutra háromezer forintot, maga bizony még sok hija volt. Egy mesterséges kerengő grádics vagyon ez arzenálban, kinek belül, az földről az tetejébe felnézhetni. Igazán cochleának hivattatik. Nemrégén találtatott vonócsiga is csudálatos vagyon itt, melyen négy ember hetven másza rezet oda téssen, azhová akar.

Ez városnak vagynak szép lövő udvarai és kertjei, azhol az polgárok és minden ifjak esztendőnként bizonyos időben puskával és nyíllal való lövöldözésben magukat gyakorolják. Az pénzverő ház az város lovainak

istállóí mellett. Oly szokás is vagy on itt, ritkán tartanak lovat az benlakozók, akárminemű állapotbeliek is, hanem az város számára egynéhány százat tartanak, (ezekhez nyergeket, kocsikat, hintókat, szekereket), kik közül ha valakinek valami dolga történik, csak megyen az város istállóíhoz, abban, vagy szegény vagy gazdag, pénzére mindjárt kocsit, kocsist, lovakat talál, melyből esztendőnként az danckai tárház igen telik.

Kivül az városon három *Hostadt* avagy inkább *Vorstadt* (mert ez szót az magyarok az németből vötték). Délre az Sottland (Schottland), kibén mindenféle mesteremberek nagy bőségesen laknak, de kiváltképpen mind vagy pópisták avagy anabaptisták. Az püspök az urok, ki nem régen az jezsuitáknak egy templomot erigált. Napnyugatra az Sedlic (Schidlitz), ki hasonlóképpen sok mesteremberekkel rakva, de az házakat az polgárok bíráják, mert itt vagy on az danckaiaknak kertje, azhol nyárban az időt nagy gyönyörűségben, lakozásban és minden vigasságban mulatják. Ezen felül — az tenger felé — vagy on két ispotály, mellettük egy-egy templom. Az első az Ur-Vacsorája temploma, az másik az Mindenlelké. Ezentúl viszontag az Szent Gertrud ispotály, mely mellett az én gazdámnak gyönyörűséges szép kertje, melynek mivoltát én meg nem írom. De mivelhogy ez helyen lön szóm az ispotályokról, értésére adom az Olvasónak, micsodák legyenek ezek az ispotályok.

Az idevaló nemzet teljességgel úgy bémerült az fővényességbe, hogy még az koldusokon is adót veszen. Ez városban és ez városon kívül régentén, azmint tudásomra jött, építettek volt hét ispotályokat elégséges jövedelemmel, de hogy ezek az reformáció után az Luther Márton és Calvinus János követőire (nem titkolhatom el, mert így vagy on) jutottanak, az Tanács az jószágot kezéhez foglalta és akképpen akarata szerint dispensál belőle. Soha azért, értsd meg ez nagy jó cselekedetüket, ezekben szegény bujdosót, nyomorultat bé nem fogadnak, hanem azmint nálunk az mives emberek *céhlevelet* szoktanak váltani, úgy itt az ispotálybeli lakást száz forinttal váltják fel. Sokan nagy rendbeliek is magukat bészere-

zik, mert gondolván amaz mondást: Nem tudja ember holta napig mire jut. Ott pedig bátorságos lészen ételeitala felől, mind egész életéig. Eképpen az ispotályok nem ispotályok, hanem vendégházak. Nem szükölködők, hanem bővelkedők háza, kiknek némelyikében esztendeig csak ökor huszonöt, némelyikében harminc, némelyikében negyven is szolgáltatik. Nem felejttem el itt ezt is: Az Szent Erzsébet temploma mellett az városban vagyon aféle gyermekeknek háza, akik tisztátalan ágyban születtek és kiket az utcákon avagy valahol az város körül, ha szintén igaz gyermekek is, az szegénység miatt atyjuk-anyjuktól kicsinységükben elvettenek, mindenkor hol száz, hol másfélszáz, hol kétszáz. Az uraktól rendeltetett dajkájuk hol 50, hol 60, etc. Tizennégy esztendeig feltartják, kit műre, kit kalmárságra és egyéb tisztességes életnek keresésére taníttatnak.

Napkeletre való részen *Hosszúkert* (Langgarten) nevű hostátja vagyon. Egyéb ujságot nem mondhatok felőle. Hanem mikor Magyarország felől gondolkoztunk, csak oda mentünk ki és az ott lévő egynek any szalmával fedett házakról alkalmatosságot vevén hazánk felől, sokat tréfálottunk.

Sok drága kertek közül három nevezetes. Egyik az városé, kinek ember mását alig láthatja. Második az Schachmanné, kin *inscriptio* vagyon:

*Extruxere patres nobis, nos posteritati,
Sic prius acceptum reddimus officium.*

Az harmadik az Tempelburg, melyben az Krétabeli labyrinthusnak imitációjára oly kertecskét csináltak, hogyha valaki cérna avagy egyéb eszköz nélkül bémegeyen, bizony két óráig is az kijövetelt meg nem találja.

Danckai urak oly módjával igazgatják dolgaikat, hogy az szegény községnek esztendeig való fizetése házától nem igen esik több tiz avagy tizenkét pénznél. Mindent az város derék jövedelméből visel és fizet. Azt mondják felőle, hogy esztendőben oly nap nincsen, azkin kétezer forintja az városnak minden tisztviselőknak és szolgálknak fizetésére és egyéb épületekre ki nem menne.

De nincs oly nap, kin harmadfélezer bé nem menne. Főképpen pedig minden jövedelme a mellette lévő tartománynak adója, az hajóbér és az szépen elrendelt helyeknek, — az melyeken az hajókból mindenféle marhákat kiszednék, — fizetése. Viszontag az kereskedés, mert soha semmit idegen embernek idegentől venni és adni nem szabad, hanem egy országból azmit hoznak az ott valóknak kell megvenni és úgy adják viszontag nagy nyereséggel más országbélieknek. Mindenféle marhát szabad idehozni idegen országbélieknek, angliai posztón kívül, mely dolog miből esett, az Elbingának leírásában ide alább megmondom.

Erkölcseről ez városnak irhatom, gazdagságára képest minden lakosa igen kevély, semmi nemzethez nem barátságos, minden tiszteket pénzen és ajándékokkal szereznek, tanácsházi személyeken kívül. Muzsikákban, szép éneklésekben, szolgálókban, szolgálókban igen gyönyörködnek. Férfiú ha az asszonyállat előtt elmegyen — fővegemelés nélkül — gyalázatnak tartják. Az leány és asszonyállat pedig nem köszönt sem ifjat, sem vénet, hanem hova kevélyebben léphet úgy mégyen el az ember előtt.

Az leányok merészebbek az ifjaknál, ugyannyira, hogy vendégségben is az ételt ők szerzik-metélik az vendég eleibe. Vendégségeik, főképpen menyegzőik pogány módra éjszaka vagyon mindenkor. Tizenkét óraker éjszaka vacsorálnak, azhol minemű dolgok esnek gyakorta, gondolja meg az Olvasó. Az papi rendnek fizetése felette nagy, ritka kinek kevesebb volna nyolcszáz forintnál. Vagyon pedig csak az két reformáta religión több huszonhat papnál. Az emberöldöklés közöttük gyakori, mert ha az piacon az embert az lator megöli is, csak az börtön szolgálái jelen ne legyenek, senki — ha szintén az bíró látja is — az gyilkoshoz nem nyúl, hanem aféle kifut az kapun és az asylumra, ki mindjárt az kapu előtt egy hegyecskén vagyon, felszalad.

Minthogy az város igen nagy, az vallás sokféle. Vasárnap és minden ünneppanapon is igaz úgy munkálkodik az mesterember, mint mivelőnap; nincsen semmi bün-

tetése. Találtak benne sok bordélyházak. Az lopásért senkit, akárminémű legyen az kár, fel nem akasztanak, valameddig háromszor benne nem érik. Kétszer condemnálják ad *carros seu currus* azaz, kit egy hónapig, kit kettőig, kit félesztendeig az szekér eleibe kötnek *pro quantitate delicti*, hogy terhet hordozzon.

Az leányoknak eladása ideje harminckét esztendő. Azki azelőtt férjhez mégyen megcsufoltatik és leánykának mondatik. Gyakorta ötven, még ötvenhat esztendőskorában is férjet talál az leány. Szemmel láttam, hogy negyvenhat esztendőst eladtanak. Nagy gazdagsággal bír az város népe, csak közember is ötezer, hatezer, tizezer forintot ad jegyruhában. Az nagy nemzetbeliek hetvenezer, nyolevanezer és sokan százezer forintot is adnak leányokkal.

Ruházatjuk külömb-külobb, mert minthogy fiaikat idegen országra elküldik és azki soha nem bujdosott nem nagyra böcsülük, ezek idegen országból idegen erkölcsöt és idegen ruhát hoznak haza. Eképpen némelyek német ruhában, némelyek lengyel, olasz, dániai, hispániai, angliai ruhában gyönyörködnek. Az asszonyállatok és leányok majd egyeznek ruházatukkal az mi nagyságos asszony és leányainkkal, csakhogy inkább temérdekítik magukat. Három, négy szoknyát is egyik reá vevén. Bélélt süvegük télben-nyárban. Atyjuknak anyjuknak képét haláluk után nagy böcsületben tartják. Gyermekekhez csak közrendbeliek is dajkát tartanak. Bizony elhigysje minden, háromezer dajka mindenkor kimehetne ez városból.

Két sokadalom szokott közöttük esztendőnként esni. Szent Domonkos és Szent Márton napján, melyeken sok országokból, Krétából, Sziciliából, Szardiniából, Hispániából, Galliából, Flandriából, Hollandiából, Norvégiából, Svéciából, Dániából, Kuroniából, Livoniából, Lengyel- és Litvaországból és egyéb sok tartományokból az árus emberek, mindenféle muzsikások, játékosok, kötélénjárók és egyéb csudára termettek feljönnek. Ezerhatszáz-tizenhét esztendőben volt egy leány, kinek az természet sem kezét, sem lábat nem adott volt, ki szájával nagy

szépen irt és az én nevemet is leirta, azon felett az tőben az cérnát szájával bévonta és igaz úgy recét varrott, mint, azkinek ép kezei löttének volna. Azon sokadalomban láttam egy órát, ki nemcsak mikor verni akart, hanem valamennyiszer az mestere akarta nagy gyönyörűséggel, nemkülömben mint az orgona, szép nótákat fúvott. Két szerecsen képére csináltatott bálvány dobót vert, négy angyal trombitát fúvott, az Hektor és Achilles képe lovon egymást kergették, kikhez végre az halál egy kaszával kijöven egymástól elválasztott. Ezen felett volt egy leány képére egy bálvány, kezében egy cythara. Egy hosszú asztalon sok ideig sétált és mindeneknek fülük hallattára az cytharán nótát vert. Mikor kijött pedig és mikoron viszontag bément, az néptől nagy ékesen szemeit az földre fordítván, térdet-főt hajtott.

Ezt sem hagyom Dancka felől. Az leányok, — én hiszem: a pápától maradt lelki tudományból vették, — nagy lélekvesztő persuasiót követnek. Szent András napja előtt való nap, (*in vigiliis Andreae*) némelyek egész nap estig semmit nem evén, némelyek evén, de igen keveset, várják alázatosan és szomorkodva az éjszakának idejét és minekelőtte az ágyra feküdni mennének, mezitelen, mint anyjuk méhéből jötenek (lásd az ördög játszását), az ágy előtt térdre leesnek és Szent Andrást bizonyos könyörgésnek formájában, de csuda idegen név alatt, ingerlik azon, hogy ő nekik ki leszen jövendő férjük, megmutassa. Valakivel azért az éjjel álmodnak, teljességgel hiszik, hogy az leszen jövendőben házastársuk.

Nagy hatalma vagyon ez városnak az tengeren, az benne levő halászoknak nagy hasznuk, mivelhogy minden szerdára és péntekre (ez két napot ugyancsak *hal-emésztő napnak hívják*) felette sokat hordnak ki belőle. Csak közel fogják az heringet is, de mégis gyenge volta miatt soha egyet sem láttam hogy elevenen hozták volna az városba. Olcsó mikor fogják, egy polturákon két tálra valót is vehet az ember. Káposztával főttet gyakorta ettem. Igen jó ízű hal, ritkán untatja meg magát.

Azhol az Vizsla az tengerbe szakad, vagyon egy fortezza avagy erős vár, kit ők *Müнденek*, az deákok *ostium*-

nak, az magyarok *tenger szájának* hinak; sok ágyúkkal teljes, az városnak tenger felől való oltalmáért. Kétfelől mellette két nagy magos faoszlopon egy-egy vasból csinált tonna, olajjal teli. Ezeket minden éjjelre meggyújtják, hogy az éjszakai veszedelmekben forgó hajók el ne tévelegjenek az tengeren, hanem egyenesen a portusra találjanak jönni. Az fortezzában is az toronyban oly nagy lámpás vagyon, kiben egyszersmind nyolcan voltunk. Láttam ott amaz erős fejedelemnek, Báthory Gábornak nevét egy üvegre gyémánttal felmetszve. Innen három mélyföldön, az tenger mellett vagyon az városnak egy szigete, falukkal megrakodott, ki azelőtt merő vízben állván, mintegy negyven esztendő felett az jövevény belgák nagy mesterségesen csinált szélmalomok által az vizet az tengerre feltolták és az szigetet megszáraztották, hol bizony mondom, hogy oly nagy káposzta fők teremnek, hogy nincs ez itt való skólában oly deákom, ki az öregiből kettőt elvihetne. De gyakorta találkozik, hogy bizony csak egy is terhet adna. Csudálatra méltók ez viz tekerő malomok. Immár akármely álló tót is nagykönnyen kiszárazthatnának velük az szél forgatása által és azonközben igaz ugy örölhetnek is rajtuk.

Csak közel az városhoz, napnyugat felé, vagyon egy kis falu, ki az közel lévő forrástól Szent Kutnak nevezetik, hol nyárban az városbéliek mulatni szoktak, mert vendégfogadó lévén mindenféle ételt-italt talál az ember. Kertjében nagy sok asztalok az gyümölcsfák alatt, hegedűsök, virginálók, lantosok, hárfások és egyéb muzsikások hol bőven találhatnak. Ezentúl félmélyföldön vagyon az hires-neves Oliva klastrom.

Oliva. Igen szép klastrom, szép módjával az tenger kerületiben. Temploma felette nagy, új székekkel és oltárokkal tündöklő. Az egyik oltárt emelték Szent Ambrus tisztességére és reliquiáit is, azmint az mellette való táblácska mutatja, belézárlották. Az Báthory István képe is nagy tisztességben vagyon közöttük, egy nagy táblán feltéve.

Anno 1616. aug. 3.-án temetése volt ott egy Dávid Konarski nevű ott való apát urnak, nagy sok ceremóniák-

kal; mert először az hegyen lévő templomocskában tón egy barát prédikációt, onnan az derék templomba lemenvén, először az koporsó előtt az karthusianus barátok, kik soha életükben húst nem esznek, hanem csak halat és lakóhelyükön soha egymáshoz nem szólnak, hanem csak levél által, azután az karmeliták, azután az dominikánusok. Három volt az koporsó. Kettőt üresen vittek előtte. Az harmadikat, melyben az test volt, követték az ott való barátok (ordinis augustini), ezek után az danckai polgárok egynéhány százan — mindenkinek gyertya lévén kezükben, — mentenek. Az barátok éneklették az 114. zsoltárt: In exitu Izrael, etc. Az prédikáció után sok ceremóniák között kettő nevezetes volt. 1. Az barátok, valamien voltak, az templomnak közepin oldalra dültenek és egy egész óráig az megholt embernek lelkéért zsoltárt éneklettenek; egy apáca pedig, kit senki nem láthatott, nagy szép hangos szóval az Jób könyvéből capitulált. 2. Az koporsóhoz közel levő szövetnekről kendert gyujtottanak fel és elvetvén egy barát háromszor ezt kiáltotta: „Sic transit vita hominis“.

Pruzországnak jobban meglátásáért Anno 1617. Jan. 21. elindultam Danckából két barátommal. Egyiknek neve Joannes Livo, másiknak Joannes Gamper Curo. Mentünk először által az Viszlán és az tengernek szigetében mind az vendégfogadóig, kit Schnee grubnak hinak, felindulván, ott általeveztünk az tenger morotváján és értünk Braunsbergába. Szokatlan dolog az mi országunkban az eső Januáriusban, de bizonyára itt menésünk idején nagy eső, nagy menydörgés, nagy villámlás volt.

Braunsberga (Braunsberg). Pruzországnak Pogesia nevű részében épült, szép módjával az Passarge folyóviz mellett, ki az Ó- és Uj-várost, az várral együtt, egymástól elszakasztja és nagy közel annakutánna az tengerbe szakad. Situsa ez városnak az én ítéletem szerint vagy on legszebb és legzsirosabb részén az országnak. Szép apró házakkal megrakattatott. Vayon az apácának egy klastroma és egy temploma benne, az jezsuitáknak pedig szép és nevezetes kollégiuma. Ebben eleitől fogva az magyar urfiak, főképpen az erdélyiek tanultak.

Mindenféle tudományokkal tündöklük az skóla, minden arsnak külömb-külob szép auditoriuma. Ott létemben az páterek negyvenhaton voltanak, kik bennünket ember-séggel fogadtak, az skólának minden részébe elhordoztak. Vittek az bibliotékába is, azmely szép könyvekkel rakva. Azok között vagyon egy régi irott Biblia is. Az deákokat felette nagy disciplinában tartják, kik gyakorta kétszáz-an, néha háromszáz-an is vagynak. Naponként az temp-lomban kétszer könyörgésre kicsinytől fogva nagyig bé-mennek és módjuk szerint Istenüket tisztelik. Az skólán kívül háluiok nem szabad. Tüzük sem nyárban, sem tél-ben nincsen. Aki közülök maguk pénzén nem élnek, az pápa bursájában járnak, ki negyvenet tart, az kollégium pedig harmincötöt, néha többet, néha kevesebbet.

Az parochiale templom felette szép és nagy oltárok-kal igen fényes. Azok között pedig vagyon egy Krisztus képe, kit nagy mesterséggel egy oltárköre állattak. Az vas szegek és dárda miatt lött őt sebhelyekből az vasa-kat (melyeket veresen megfestettek) meggörbitvén nyuj-tották egy pohárba, oly módjával, hogy alig hitetheti ember el magával, hogy vér nem folya ki belőle.

Az belső város számlálja magát Pruzország szabad városai köziben: az belső pedig az varmi (warmiai) püs-pökséget (kiben Báthory András, ki Erdély fejedelemsé-gében hala meg, uralkodott) ismeri urának. Nincsen egész Pruzországban oly város, ki az ő hitét és erkölcsét annyira megtartaná mint ez, mert holott Pruzország előbbi ruházatját és szólását elhagyta, ez mindezideig mindakettőt megtartotta és semmi aranyláncokban, gyű-rükben, selyem ruhákban nem gyönyörködik. Az veres gerezna náluk, mint szintén az Szepesben, szokott dolog. Nem kevélyek, az római vallásnak igen oltalmazói. Va-gyon mindazonáltal immár az városon kívül egy lutherá-nus templom is. Serük jó, melyet az én egészségemnek megtartására Pruzországban legjobbnak ismertem. Far-sangban az többi városbeliek bajnokokat küldenek ez városba, kik az itt való piacon az bazilika autoritásáért, ki régen nem volt, bajt vini kívánnak, erősségét és privi-légiumát hogy elvehetnék. De még ezideig, csuda dolog,

mindenkor az braunsbergai kiküldött személy triumfált.

Frauenburg. Az tenger partján magos capitolum messzéről megtetszik. Rossz kerítése vagy on ugyan az városnak, de az kánonikus uraim helye magos tornyokkal és vastag kerítéssel vétetett környül. Vendégfogadó oly az városban, kinek soha mását nem láttam. Nem kisebb épület egy igen magos templomnál magasságára, szélességére pedig két templomnyi is vagy on. Az város építetett 1297. esztendőben. Az keresztes uraknak sok ideig ez capitulumban volt temetőhelyük. Itt való kánonikuságában holt meg amaz hires mathematicus, Nicolaus Coopernicus.

Neukirch. Egy kis füstös városocska, kinek mezején midőn erősen éhezének, bémenvén, egy jámbor halász pénz nélkül sült angolnával jól tartta.

Elbinga (Elbing). Szép város, de igen sáros, mert mindenfelől mellette az föld igen semlyékes. Sok privilégiummal ékesitettt, de legnevezetesebb ez: Anglia országból az kereskedő emberek az posztót, — melyet mi *fajn londis*-nak hívunk, mutuálván az németektől, kik *fein londisch* oder *hüpsch londischnak* az városról, azokiben csinálják, nevezik, — máshová Pruzországban nem vihetik eladni először, hanem csak ide, melyből az városbelieknek megmondhatatlan nagy hasznuk vagy on. Mert először az hajóbért felszedik, annakutánna ők olcsón veszik az posztót és ugyan az pruzoknak, lengyeleknek drágán adják el. Alkalmatosságát ez privilégiumnak így érttettem: ezelőtt mintegy negyven esztendővel, midőn Angliaország az igaz hitért nagy háborúságban volna (azminthogy ez mi országunkban is Bocskai fejedelem idejében az hit dolga felől nagy veszekedés volt és vagy on mostan is) sokakat az skóciai királyné és az pápista urak üldöztek, pénzét és jószágát az árus és nemes embereknek, kik az keresztes misének bálványozására nem akartak járni, elfogták, egynéhány ezért tűzzel, vízzel, vassal megöltek. Ezt látván sokan az árus emberek közül országukat elhagyták és Prussiába futottanak s jobbnak itélvén, hogy Istennek engedjenek, mint embernek, kérték az danckai uraktól ius civitatis. De ezek, mivel-

hogy immár Hollandiából ugyanazon sorsot viselő embereket fogadtak volt bé, félvén rajta, hogy valamiképpen idegen kézre az városbeli tisztviselések ne jutnának és velük együtt az két nemzetség idegen szokásokat, törvényeket bé ne hoznának, az angliaiakat bé nem fogadják. Fordíták ezek magukat Elbingára, ki csak kicsiny kilenc mélyföld Danckától, azhol az várostól böcsülettel fogadtatnak, kik annak utánna az uraktól, — hogy csak ez városban legyen szabad az angliai posztót, midőn először kihozzák árulni — és az királytól, fejedelmektől megnyerék. Azmiképpen az danckaiaknak az befogadott hollanderek megnyerék, hogy sehova Danckán kívül az hollandiai sajtót és heringet nem volna szabad hordani.

Vagyon Elbingának szép skólái nagy areával az Elbing folyóviz partján, azhol az hajók állanak. Az deákoknak az közel xenodochiumból jár ételük, ki-ki tiz órakor fazekait ragadja és úgy megyen az konyhára. Kerítése kettő vagyon téglából. Alig láthat ember ez városhoz hasonlót az utcáknak állására képest, mert állj meg az közepin és valahány nevezetes bástyája vagyon mindenféle elláthadd, mely okért az utcák igen igényesek. Az parochiale templomot nagyon elhagyták rútni, félvén azon, hogy viszontag az jezsuiták, kiktől nem igen régen tették el, vissza ne vegyék. Igyekezett az lengyel király is rajta, hogy az jezsuitákat visszaszerezze és haddal is ment reájuk, de semmit nem nyert vele. Tornya szép zöld héjazattal vagyon az város közepin. Pruzország szabad városai közibe számláltatik ez város is. Vagyon egy harang benne, ki szájával egy cseppet sem különböz házamban lévő Mária nevű kis harangtól, melynek szavát hallván éjszaka hogy bémentem, bujdosó fejemet siralmimmal gyötröttem. Az városon kívül nagy sok szélmalmok, az padimentuma nagy messze kinyul észak felé.

Mariaeburgum (Marienburg). Ez országnak nevezetes az Nagad (Nogat) folyóviz partján, mely épült 1302. Mindenféle jóval bőves, jó köz-serek, jó méhserek, szép kenyerek. Egy igen nagy vára vagyon, kinél Pruzországban nincsen nagyobb. Lakosi német és lengyel. Idegenekhez emberségesek. Az régi keresztés uraknak ez vár volt

életükben lakó, holtuk után temető helyük. Mostan az lengyel királynak főtömlőce, egyik kincstartó háza és pruzországi széke benne. Ott létemben egy muszkaországi pátriarcha volt benne fogva egy török basával egyetemben. Nagy bossúságára vagyon ez vár az egész Pruzországnak, mert talán ha ez nem volna, régen az lengyel királynak keze alól magukat kivették volna. De minthogy szintén közepén ez országnak, eszesen minden seditiok ellen kapitánya által az király belőle vigyázna, az város népe régi atyjuknak ebben bolondságát faddi, mert midőn az keresztes urakat ez országból kikergették, mindenütt az várakat elrontották, hogy viszontag más király, azki őket azután birni fogja, népét bé ne szállithassa. Egyedül az itt valók ez szép épületnek kedveztek.

Dirschau. (Tcew). Egy kis városocska, magasan az Vizsla parton. 1209. esztendőben csináltatott. Szép együgyű nép békességben lakja. Az kapu mellett igen száraz ágyon háltunk az vendégfogadóban.

Pruzországnak, azmely részén általmentem, ez minden commoditása, kiről noha bővebben szólhatnék, de itéltem eddig elégségesnek lenni.

*Az nagy Balticum, Pomeranicum, Danicum tengert és sok habok között setételő Dániaországot az tiszteletes, vitézlő, nemes uraméknak, **FULÓ MIKLÓS, PÓHALMI ISTVÁN** és **PALOTAI BALINT** uramnak, hozzám való kegyes indulatjukat hallván és látván, bátorsággal világra bocsátom.*

Ezerhatszáztizennyolc esztendőre jutván minden ügyekezetemmel azon voltam, miképpen Dancka városát elhagyván idegen országokat és külömb-külobmféle népeket láthatnék. Azmint írásomnak legelső részében is jelentém, meg nem tudom mondani, mely nagy gerjedezéssel kívántam én ez világban az Istennek és az embereknek csudáit látnom. Maga ha egy deáknak volt főállapotja valaha valamely országban, bizony nékem is kezdett volt lenni Prussiában, de minden hizelkedését az időnek hátra vetvén, kezdék én társakat keresni, kik Dániára és Hollandiára igyekeznének. Tudom: Istennek rendeléséből lón, hogy az Nagyságos Conopacki lengyel urnak egy fő szolgájára, Sziglowski Gergelyre, ki Flandriába készül vala, találék. Ez nagy jó akarattal utitársul fogadván minden egyességnek és hűségnek s egymáshoz való igazság követésének bizonyosságára kezét beadta. Harmadik társunk is azonközben egy lusitaniai pap érkezék. Ez dolog esett az megnevezett esztendő Április 14. napján.

Én szállásomra menvén az én kedves és velem jót tett uramtól, Curitius Györgytől és az ő szerelmes háza népétől azon nap elbúcsúztam, azonképpen Besztercei Simonyi Páltól, Tordai Kulcsár Péter és Kulcsár Györgytől, több jóakaróimmal egyetemben. Este midőn szállásomon, az szokás szerint vacsora után, az zsoltárt kellene elénekelnünk, történet szerint következett az 90. és 91. Psalmus, mely dolgot igen jó jelnek itélt lenni az uram, mivelhogy mindazkettőben utra induló embernek bátorságára és vigasztalására irattatott versek vagynak. Az másnap elváltam tőlük és háltam az társaimmal az *Fehér Lóban*.

Az széles tengerre adtuk magunkat egy amszterdami főkereskedő embernek hajójában, mely napon oly nagy hó esett, azmelynél nagyobb Karácsony havában sem es-

hetik sehol egy nap. Az tengernek pedig oly nagy hajjai voltak, hogy két kopjányira is felhányta az vizet (zúgását elhallotta ember másfél mélyföldön), mely megtartóztatott akkor minket az elmeneteltől. Akkor az hajóban ezeket küldöttem Istenemhez tiszta szivből:

Arida cum pelago tua sunt De' optime, quare

Sive super sicco sive vehar pelago.

Tu servare potes, poteris tu perdere solus,

In manibus sanctis vita salusque tuis:

Adsis quaeso mihi fluctus intrare conanti,

Undas despiciam te comitante maris.

Az Mundhoz értünk, azhol az vendégfogadóban ily verseket láttunk: *Wer will borgen, der komme Morgen.* Feljebb mentünk az tengeren egy egész mélyföldnyire, azhol az nagy tengeri háború megtartóztatott és egy kis hajóba négy emberek csaknem fenékre szállanak, immár utolsó reménységgel az vizet az hajóból fővegekkel és egyéb ruhájukkal is hányják vala nagy haszontalanul. De őket veté annakutánna az szél egy nagy hajónak az orrához, azmelyre felkapának szegények nagy reszketve. Április 18.-án „Vela laeti dedimus et spumas salis prora ruimus“, elindultunk nagy örömmel, de szüntelen könnyöréssel azhova az Isten, az szerencse és az szél vinne az nagy tengeren. És éjjel-nappal menvén Április 20.-án az pomerániai hegyeket nyolc és kilenc óra közben reggel megláttuk. Ugyanazon nap az tengeri betegség rajtunk elhatalmasodék. Harmad egész napig sem ettem, sem ittam semmit, hanem csak nyomorgottam szertelen. Az fogaimnak húsa az sok hitvány tengeri nedvességek miatt annyira feldagadott, hogy az fogaimat az szájamból bizony rendről-rendre kezemmel kiszedhettem volna. Április 23.-án megláttuk Bornholm szigetét, Vandaliának hegyeit, városait, Rostochiumot (Rostockot), Vismart és amaz nagy hires-neves Julinum városának és Vinetának helyét, melyekről csak ezt adom az Olvasónak tudtára.

Julinum az Pomeranicum tenger mellett egy kis szigeten igen friss város volt, kihez kereskedéséből idejében

Konstantinápolyon kívül hasonló nem találtatott, anyyira, hogy az dániai királynak erejét semminek állítván, egynéhányszor külömb-külobn időben magát is elfogta és tömlöcében tartotta. Pogányság volt, de 1124. esztendőben csak szintén egy Bambergai Ottó nevű püspök által 22.000 lakos ember keresztelkedett meg. Ezen kívül mennyi sok ezer volt, ki az régi pogányságban megmaradt, mennyi sok ezer az sok idegen nemzetségnek száma, kik az kereskedésnek kedvéért ott laktanak. Az benne lakosoknak törvényei szerént szabad volt annyi feleséget venni, amennyit eltarthatának. Közönséges fő istenük volt egy háromfejű bálványkép, melyet ők *Triglaff*nak neveztek, ennek még két segítőtársa: egyiket *Albus*nak, másodikat *Niger Deus*nak hittak. Ez rút undok cselekedetekért egynéhányszor az Ur Isten ez nevezetes várost menyköve által megrettentette, az nép benne felkelvén fehér Oroszországba mentek, ahol mostan is az egy tartomány az város nevéről Volinumnak hivattatik. Végre Valdamerus, Dániának királya 1370. esztendőben földig lerontá, drága szép köveit, vasait országába béhordá.

Hét mélyföldön ez várostól volt még ennél is szebb város: Vineta nevű, melyet az Ur Isten nem külobn, mint Julinumot menykövekkel rontá és tengerrel boritá el. Mostan is tiszta időn, ha ember felette hajóval megyen, egészen meglátja minden fundamentumát, sőt még néhol egész kamaráit is, kikből nagy gyakorta afféle szegletes szép köveket szagatnak fel és úgy hordják az mellette való városokba.

Április 14.-én hányattattunk az svéciai tengerre, az honnan az másnap estve felé és az egész éjszaka az jövő nappal egyetemben, mely április 16.-án volt, nagy habok között visszajöttünk az dániai tengerre. Ugyanazon napon aztán, mintegy tizenkét óra tájban az dániai király lakóhelyét, Copenhagent (másképpen Hafniának hívják) meglátánk és az vitorlákot egyen kívül mind lebocsáták. Mellyel jelentik az királynak hatalmát és erejét, maguknak pedig alázatosságukat és engedelmes voltukat, kívánt tisztességes dolgukban szolgálatjukat és egyetemben megmutatják ezzel az őrállóknak, hogy nem ellenségek,

azmint az derék tengeren is mentünkben egynehányszor hajókat látván ugyanazont cselekedték.

GENERALIS DESCRIPTIO DANIAE

Krisztus Urunk születése előtt száz esztendővel cymbrusok lakták ez földet, azkik hozzájuk kapcsolván az tigurinusokat és ambrokat az római impériumot elveszteni akarták. Manilius és Syllanus consuloknak idejében az rómaiakat megverték és nyolc egész esztendeig ellenük táborban voltak, de akkor az Athesis folyóviz mellett megverettének. Ugyanezeket nevezték cymmeriusoknak is, azkik az Propontis tenger mellől (azhol mostan is valami kis maradékait mondják lenni) ebbe az országba jöttek és itt mindakét felén az tengernek letelepedtek. Azmit pedig az poéták „de cimmeriis tenebris“ irtanak, így kell érteni: Mivelhogy ez ország, főképpen pedig az tulsó része, azmelyet Scaniának hinak, igen az észak alatt vagyon, hosszú éjszakái vagynak, elannyira, hogy az Norvégia felől való határaiban néha, mikor leg-hosszabb az éjszaka három egész hétig is nincsen napfényük, noha világossága megtetszik valami kicsiny ideig, három vagy négy óráig, azmelyet az poéták az ő szokásuk szerint öregbitvén, azt itélték, hogy ugyan örökkévaló sötétség vagyon rajta. És így valakit megakartanak átkozni, tehát az cimmeriai sötétségre, mint egyéb nemzetségek pokolra átkoztak. Emlékezik Homeros is (in lib. Odys. 10) ez dologról, de azmiképpen, hogy az egész könyve csak mint *poetica fictio*, erről való emlékezetében is semmi egyéb igaz nincsen, hanem csakhogy mondja őket lakni az nagy Oceanus tenger mellett. Noha teljességgel az föld zsirját az Ur Isten s az természet meg nem tagadta tőlük, mindazonáltal minden szőlőjük és gabonájuk, szántóföldjük csak az tenger. Az hoz nekik mindenféle hasznot, mert az gazdag az kereskedése után, az szegény az halászás után él, ahol sokféle halakat, de főképpen angolnának és heringnek sokaságát fogják. Vagyon egy veszedelmes promontoriuma, hiják Schagának (Skagennek), mely nagy szörnyű kövekkel és föve-

nyekkel rakodott meg. Az tudatlan hajósok gyakorta ez helyen hajót törnek és minden marhájukkal az vízbe vesznek. Azki békességgel el akar menni három mélyföldön kerüli el. Minden éjszaka gyertya vagyon rajta az dániai király költségéből, melyet az tengeren nagy távolról szemléltünk.

Vagynak az dániai korona alatt hatvankilenc szigetek, azmelyek közül egynéhányat, kik nevezetesebbek, im leirok:

1. Zelandia (Sjælland), azmelyben az királynak mind lakóhelye Hafnia városban s mind pedig kincstartó háza Fridrichsburgban (Frederiksborg).

2. Gotia (Gotland), azmelyben amaz hires város Wisbi. Régen nagy emporium, mostan csak közönséges helyé lett. Ebből a szigetből származtak volt minden országokra az fene gótok.

3. Terra Sancta, melyről nem tudom micsoda históriákat beszéltenek az dánusok. Azt mondják, hogy egy időben abban az szigetben csak leányok laktak és soha közibük férfiú bé nem mehetett, valaki azon igyekezett, el kellett vesznie. Vagyon két hegy benne. Az egyik igen fehér, az másik igen fekete. Bizonytal beszélük, hogy mindez mai napiglan is, valahol azok az leányok laktak, lábuk nyoma fenn vagyon és soha rajta sem fű, sem fa nem terem. Innen hiják szent földnek az egész szigetet.

4. Amac sive Amaggar (Amager). Azelőtt semmi lakosi nem voltanak, hanem 1514. esztendőben, hogy az Philippus hispániai királynak leánya, Erzsébet hozzáment volna az második Krisztiánus nevű dániai királyhoz, ez vevé reá az királyt, hogy Belgiumból kertészeket hozna és abban az szigetben vetne, plántálna. Immár annyira ment az szigetnek mivolta, hogy a királynak mennyi jövedelme vagyon két főbbik városából, azt mondják, hogy több azokból az szigetbéli kertekből, mert minden paréjokat, virágokat, hagymákat Hafniában behordnak és drága pénzen eladják.

5. Vena (Hven), mely mellett az dániai fretumnak közepette szintén ugy mentünk el, mintha valaki vala-

mely vár mellől elmenne. Igen kicsiny sziget, kiben az második Fridericus ott való király amaz híres-neves *Ticho Brache* főmathematikusnak, csakhogy inkább az népnek zörgése kívül, az ég járásnak mélységes tudományában forgolódhatnék, egy szép házat építtetett, kinek ott lőtt írása sokaknak nagy böcsületben tartatik.

6. Amerum. Igen gazdag halászok lakják és azmint ők maguk, az benne lakozók vele dicsekednek, soha egér benne nem találtatik. Ha valahonnan béviszik is, szörnyű halállal, mihelyt az földre leteszik, meghal.

Az többi szigetben nincs oly emlékezetre méltó tulajdonsága az természetnek.

Népe Dániának igen hideg természetű, magas és szép fehér, egymásnak szeretői, örömet vándorol, bevett értelmének erős oltalmazója. Az asszonyállatok gyengék és tekintetre méltók, házuk népének okosan gondját viselik, igen rajozók, de nehezen szülők. Betegségek kiváltképpen rajtuk ezek uralkodnak: nátha, torokgyík, vízkórság, etc.

Kiváltképpen való városai ezek: Coppenhagen, Lunda, Helsenor, Fridrichburg és Helsinbork.

Coppenhagen, kit mondék, hogy Hafniának is neveznek. Ez egész országnak feje, az királynak lakóhelye. Négy tornyokkal setétlik az tenger mellett. Ékessége semmi más városokhoz képest. Az király udvara az tenger partja mellett olasz formára építtetett, csak egy toronnyal ékes. Ez mellett az arzenál avagy az fegyvertartóház és mindjárt az partja mellett az királynak sok hajója, kikben minden erőssége vagyon. Láttam az többi között az város előtt egyet, felette szép készüllettel, mindenütt aranyos, neve volt: *Szűz leány*, melyen gyönyörködteti az király magát, sétálván az tengeren. Az három árbocfáján volt szép három veres zászló, cimeres, egy-egy veres mezőben fehér keresztel, tizennégy ágyú rajta és mindenütt veres rojtozatú kék tafotával befedezve. Hátul az kormányfán egy nagy szerecsen képe, felette pedig egy üvegből készített aranyos gyertyatartó. Nema nagy ez hajó, de igen szép módjával épített. Az hátulján ilyen irás vagyon: „Regna firmat pietas“.

Hafnia városának vagyon egy híres akadémiaja is, mely azelőtt elhagyatott lévén, 1539. esztendőben Krisztianus felépíttetett. Ott jártomban volt nyolcszáz deák benne.

Situsa igen sovány helyen vagyon, holott egyfelől az nagy tenger habjai zúgnak naponként mellette, másfelől pedig fővényes és veres agyagú föld az mezején. Vagyon hallatlan jó mélységű portusa, melynek segítője az ellenben lévő Amar nevű kis sziget. Kőkerítése és árka vagyon. 1524-ben esztendeig vívták és az éhség miatt kényszerítették megadni. 1536-ban nem adták fel, hanem egymásután három egész esztendeig feltartották, noha már annyira jutott volt, hogy egy eb, egy macska, etc. nem találtatott benne.

Lundia (Lund). Ékes város, mely felől azt olvastam egy hisztorikusnál, hogy annakelőtte igen nagy szövetsége volt az anglusoknak az dánusokkal, annyira, hogy legelőször is ők hozták be ez országba (ez ok alatt bizony nagy tiszteletreméltó az árus rend, hogy sok helyen az egész világon ő általuk folyamadott meg az keresztyéni vallás) az igaz keresztyéni hitet, midőn még ezek pogányok voltak és így közöttük lakozván sok angliai főemberek ezt a várost építették és az ő Londinumukról (kiről ide alább sokat fogok szólani) Lundianak nevezték. Legnagyobb harang az erfordiai Németországban, de itt még annál is nagyobb volt egy, kinek neve Mária Laura, ki 1577. esztendőben meghasadott. Az király összerontatta és Croneburgban (Kronborg) az mostani ott való két harangot öntötték belőle.

Helsenor (Helsingör) az tenger partján egy kis városka, minden kerítés nélkül, szép búzás házai és két temploma, ismég az tengeren nagy csudálatosképpen felépített szép kővára. Héjazatja mindenütt bádog, négy kerek tornyokkal felette ékes, az város felé egy téglahiddal. Ennek általellenében, az tenger tulsó partján, más erős vár Helsingborg, nagy erős földtöltéssel, egy hitvány csonkatornya, minden épület téglá. Ez két vár és város között senki el nem mehet, hanem először nagy adót kell bevinni az királynak. Az mi hajónktól nyolc-

vanót tallért vötte nek, azonkívül még az vicekapitány az hajóra feljött és mindeneket felhányt, megszemlélte, hogyha találhatott volna többet, mint az navarchus számban bevitt eleiben.

Az *Helsingburgnak* (Helsingborg) városában igen jó sokadalmak és vásárok szoktak esni, hova az egész Svécianak (Svédország) határaiból az szántó-vető emberek mindenféle gabonát, ökröt, tyukot, ludat és valami eledelre szükségesek, felhordnak. Azmi régiségét illeti, nem tudhatom ha az város-e avagy az vár régibb. Bizony dolog, hogy ez város és vár Dániának legelsőbb és régibb épülete.

Május 1.-én este felé elindultunk Dániából és hanyattattunk az svéciai tengerre, annakutánna Norvégiára. Visszajöttünk az másnap, tizenkét óra tájban az német Oceanus tengerre, hol az hajósok reánk dühödtenek és keresztelni fogtak, azkik magukat meg nem váltották. Módja pedig ez kereszteléseknek ilyen: Az antennára, melyen az legnagyobb vitorla vagyon, oly magosan mint az itt Kassán való nagy templom kőkerítésének magossága, vagynak öt csigák, azkiben az nehéz vitorlákat felszokták vonni. Az egyikben vetnek oly hosszú kötelet, ki kétszerben alá ér. Az egyik végire minden kimelés nélkül, derékon az embert reá kötik, felvonják az csigáig, nagy hirtelenséggel lebocsátják és az tenger vizében háromszor torkig elmeritik. Talál olykor elszakadni az kötél, az ember bizony örökké odavész. Minket is azért erre reá akarván venni, mindeneknek előtte megragadák az szegény pap társunkat, ki felette beteg volt, akkor is reá köték. Mi, hogy ne cselekednék, az dühös tengeri ebeket sirván kértük. De azok annál inkább, csakhogy minket megijesszenek, mint az gyors hóhérok kötözték az papot és bizony már szinte felrántják vala, hogyha zsebéből egy aranyat és két tallért az harmadik társunk, (minthogy mi nem nyúlhattunk pénzünkhez), Sziglovski Gergely mindaháromunkért le nem teszen vala.

Azon nap este felé szép sereggel találánk elő húsz galliai hajókat, kik nagy gyönyörű trombita szóval mulának el mellőlünk.

Május 3-án felette nagy szélvész bennünket elő találta és annyira elhatalmasodék, hogy oly nagyokat ropant az hajónak deszkázása, ítélte volna ember ágyú lövésnek. Ki kiáltotta: orate; ki jajgatott. Az kormányos az főhajós urat szidta, hogy szántszándékkal mind magát s mind pedig annyi lelket el akár veszteni. Noha pedig oly nagy volt az jelenvaló veszedelem, hogy azkinek leginkább kellett volna is biztatni, az is azt mondotta, hogy elveszünk, mindazonáltal mégsem tűrhettem nevétes nélkül az velünk lévő pápista papnak cselekedetét, ki az könyörgést megunván immár csak az sok pater noster, kiket mi „olvasóknak“ hívunk, zörgeti vala. És valamennyiszer az hajó csattant avagy fordult, vagy pedig az habok, mint az igen nagy kádak, fejünk felett megütközék, csak ezt iterálja vala: „Jézus Mária, Jézus Mária“. Mondotta ezeket egynéhány ezerszer. Látván aztán, hogy nehéz Isten ösztöne ellen rugódozni, nagy sirván az hajót neki bocsáták az szerencse vitelének. Ott bezzeg, noha arravalóképest az compassum nauticum használt, hogy tudjuk mely fele viszen az szél bennünket, de sem nap, sem csillag nem lévén, semmi gradusnak útjait nem observálhattuk, hanem csak az Isten immediate volt igazgató. Akkor történt volna a nagy habok között egy fővenyben avagy kősziklában megütközni, mindnyájan odavesztünk volna. Vitt azért akkor minket az szél viszont a norvégiai hegyek alá. Az tengeri betegség pedig az hajónak hánykódása miatt ismét reánk szakada. Observatio: ezen tengeren amaz török gálya és akármi evezőktől birattatott hajó semmiképpen el nem mehetne, még szinte nagy nyár közepén is, mert hallatlan nagy szélvészek északról szokták támadni. Most májusban is csaknem vészen meg az hideg bennünket, oly nagy hó esett. Legnagyobb félelemben ez nap voltunk, mert az ellenünk jövő szél oly nagy haraggal volt, hogy az habok nagy magos házakat magosságukkal meghaladták, kikre az hajó hágdosván, néha oly igen bément az vízbe, hogy csaknem elmerült az eleje. Néha oly nagyra hágott fel, hogy leesvén csattogott-ropogott, az számtalan sok kötél csikorgott, mely dolog az én szivembe nagy félel-

met szórt. Egyéb vigasságom az 91. Psalmuson kívül semmi nem volt, melyet az én velem jót tett uram Danc-kából való kiindulásomkor, mintegy testamentumban hagyott vala én nekem.

Május 4.-én az norvégiai tenger partjáról az északi Boreas szél fúvása által jöttünk viszontag az igaz utra, de akkor is oly nagy volt az hab, hogy az tenger nemkülömben tetszett, mint itt az Tiszántúl az halmos nyir földje. Mindazonáltal, minthogy az szél utánnunk volt, ki énekelt, ki varrogatott, ki históriát olvasott, ki mit cselekedett, örülvén rajta, hogy az Ur Isten az norvégiai kősziklás partoktól megszabadított. Május 5.-én egy szél sem volt. Megmérék az tengert és találák 24 ölnyi mélységét. Azután egy órával csak husz lón, kin igen megörülénk, itélvén, hogy nem messze volna már az föld, holott oly kicsiny volna az mélység. Ez mi örömünket öregbité számtalan tengeri lúdnak látása, azonközben pedig az árbóc fától az vigyázó megszólala ily szókkal: „Naclere! Terra visa“.

Május 6.-án Frisicum mare navigare cepimus.

Az frisiai tengerre érkeztünk.

*Frisiának rövid leírása, melyet az nemes,
eszes és tudós férfiaknak: TANCOS PAL
és DEBRECENI KALMÁR JÁNOS ura-
méknak dedikálok.*

Jóllehet Frisiában ki sem szállottam, hanem csak situsát és erős városait az tenger mellett az hajóról szemléltem, mindazonáltal haszontalan nem lesz ez is az olvasónak, ha szemei eleibe állatom, azmit felőle értettem. Mindeneknekelőtte meg kell tudni, hogy az Frisia kettő. Egyik napkeleti, másik napnyugati. Az napkeletinek két fővárosa vagyon. *Emden* és *Aurich*. Az Emden igen nagy és híres emporium, az Amasis (Éms) folyóvizének szája mellett. Felette nagy vevés-adás, kereskedés vagyon benne, mert az portusa igen nagy és mély, akármely megterhelt hajó is kiszéledt vitorlával beléje bemehet. (Jobb az Amsterdaminál.) Ékességére vagyon az városnak az ott való fejedelemnek tündöklő udvarháza, az Tanácsház és az igen nagy templom. Frisiának más fővárosát, *Aurichumot* csak szintén az nemesek lakják, az közel levő erdőnek és berkeknek kedvéért, kikben magukat mulatják vadászásban és madarászásban. Azmi faluja vagyon ugyan egymást érik, melyek közül némelyik mind népének s mind pedig épületinek mivoltára képest Németországnak sok városaival feltehetné.

Az napnyugati Frisiának mind állása, mind pedig állapotja jobb rendben állatot, kinek régen királyi koronája volt mind az Nagy Károly császárig, de azután sokfelé kezdett vonattatni és egyszersmind az tengernek gyakor haragja miatt való kiáradása igen megkezdette szorítani. Mindazonáltal most is ez szép városi vagynak, számszerént 13: *Groninga* (Groningen): igen nagy város, melyből amaz tudós ember, *Rodolphus Agricola* származott. *Levardum* (Leenwarden): az egész provinciának szebb helye és kancelláriája. *Doccum* (Dokkum): azmelyben amaz nevezetes *Gemma Frisius mathematicus* született. *Franekera* (Franeker): az igaz keresztyéneknek akadémiaja benne. *Herlinga* (Harlingen): az német

Oceanus tengernek szárnya alatt, jó portusa vagy, ki- nek az ostiumán felette erős vár, minden vizi ellenség ellen bátorságossá teszi. Közel ehhez *Vorcum* és *Hindelopen* (Hindeloopen). *Stavera* (Stavoren): kies város és régen igen jó portusa volt, de az tengeri habok fövennyel már igen bétöltötték. Féltő, hogy rövid időn méltósága alább ne szálljon: Nam fata regunt homines, urbes, pelagumque sonorum.

Faluk számlálatnak ez Frisiában 490. Nyelvük maguknak külömb vagy, de az idegenekhez németül szólnak, mint szintén az livok és kuróniaiak. Csak az paraszt nép is szép öltözetben jár közöttük.

Ugyanazon hatod napján májusnak hollandiai Schillingh (Schelling) nevű portushoz jutottunk, ahol többet 60 hajóknál ez világnak sok részeiből feljötteket találunk. Itt az tengerben nagy vashordók mesterségesen csináltattak, azvégre, hogy az hajó az igaz uton közöttük találjon elmenni. Két felől az parton két torony, kibe minden éjjel az amsterodami fiscusból égő szerszám készítették. Vagy az várostól tizennyole magyar mélyföldön. Danckától pedig az mi szélvész miatt való kerületünk után, háromszáztiz mélyföld, noha egyenesen jövőknek volna csak százkilencven. Itt számtalan sok apró hajók jöttek előnkbe, kiknek az várostól erre vagy fizetésük, hogy az jövő nagy hajókat, mivelhogy igen csekély az portus, megsegítsék, terhüket kiszedjék és az városba bévigyék. Bizonyos órájuk vagy, azmelyre bé kell az városba menniök. Így ha szinte semmi terhet nem visznek is, mégis micsoda hajók érkeztenek határukba, az magisztrátusnak hirre adják.

Május 8.-án circa horam 8 Hollandiának Mönichedam (Mönnikendam), Enchuysen (Enkhuzen), Horn (Hoorn) nevű városait meglátánk. Itt láttam az hering fogó halászokat, kik fekete vitorlákkal széllyel futosván egynehányszázan az tengeren az heringet halásszák. Jólehet Danckában is eleget fognak, de fogni nem láttam.

Ez világnak mind az eltáplálásban, mind az vizi-hadi erősségben legnagyobb csudáját, Hollandiát és Zelandiát az nevezetes és tanácsos férfiaknak: ALMASI ISTVÁN, VARANNAI ANDRÁS és ZOLTAN GYÖRGY uraméknak, nékem kiváltképpen való táplálóimnak és patrónusaimnak, érdemlett szolgálatomnak megmutatásáért bémutatom.

Azok, azkiket mostan belgáknak és batavusoknak hinak, régen németországi népek voltak az cattusok közül valók, kik *propter intestina dissidia* hazájukból kiűzetvén Németországot elhagyták és egyik része az Mosa (Maas) nevű viz mellett szállott meg, Galliának határában, az másik pedig az Rhenus (Rajna), ahol az tengerbe bészakad, annak mellékét ülte meg. Ezt Hollandiának hiják, amazt Brabantiának. Az két hires viznek — az Mosának és Rhenusnak — haszna náluk. Azonkívül is vagynak halász vizei. Az Rhenus vize nem ott szakadt régen az tengerbe, ahol most, Dordrechtumnál (Dordrecht), hanem Lugdunumon (Leyden) alul. Ez tartomány Krisztus Urunk születésekor pusztá volt és semmi ember nem lakta, hanem csak erdők voltak, de azután az tengernek habjai és zúrzavarai miatt az egész tartomány nagy vízárral veszett volt el és így azóta nem lehetett solidum, hanem fővényes föld. Kerülete nem nagyobb 52 magyar mélyföldnél, ugyhogy álljon meg az ember az közepén Hollandiának, minden szegelete felől ez világnak gyalogember egy nap kimehet belőle. Ily szorosságban vagyon mégis harmincegy téglával kerített városa. Tizenhárom közöttük nevezetesebb, kikről in speciale descriptione szólok.

Az impérium benne volt az hispániai királyé, kinek midőn csak egy Albanus nevű hercege is Hollandiában az igaz vallásért tizennyolcezer embert megöletett volna, kényszerítették maguk ótalmukban feltámadni ez nagy tirannus ellen. Kétszer azért az királynak minden erejét az britanniai oceanus tengeren megverték és igájukat nyakukból kivetették. Most az statust (ők Ordonak hiják) aristocratice birja. Belli ductor közöttük az nagy erejű Mauritius orániai familiából való fejedelem, kinek lakása Hága nevű városban.

Az tartománynak cimere egy fás kertbe szorított oroszlán.

Nincs ő nekik kemencéjük, hanem csak fűtő, az is az földben; nincsen szőlő hegyük, nincsen szántó földjük, nincs fájuk, mely dolgon bizony elcsudálkozhatol miképpen lehessen az embereknek benne táplálásuk, holott csak Amsterodamumban is lakos gazda számláltatik kétszervaló százezer. Vagyon rétségnek nagy bősége, ahol számtalan sok barom. Tehene oly nagy termetű, mint nálunk akármely ökör, felette jó fajta fehér, vörös, zöld. Népe emberséges, tisztább ég alatt minden nemzetségnél. Csakhogy az fának szűk volta miatt igen rút étkekkel él, mert ugyan nagy rendbéli ember is csak kétszer főzet egy egész héten. Vasárnap, szerdán, több napokon mind főtt halt, mind pecsenyét hidegen eszik. Ha pedig megmelegíti bizony rosszabb lészen az ize, mert csak földből s ganéjból csinált fának tűzénél melegítik meg, mely teljességgel általjárja az egész étkeket. Az tengeri habnak természete az itt valókban, kik igen ritkán szoktak másnak engedni, hanem mindennek ellene mondani. Vendégeskedők az ő módjuk szerint. Ruhájukban idegen formát követnek minden német nemzetség között. Hajósai az ég alatt egy tartománynak jobbak nincsenek, mint ennek, kik ugyan palinurusoknak neveztetnek az ő délre és északra való peregrinatiojukért. Holott mit szenvedtek, mit láttak, mit hallottak mind ide irhatnám és tudom hogy minden olvasónak mindenkori gyönyörűségére lenne, de hogy róla ne szóljak azt cselekszi a könyvnyomtatásnak országunkban való szűk és drága volta. Az leányok, nem különben mint Danckában, megnőnek s úgy adják el idejüknek harminckét esztendeje felett. Ahol egy dicséretes dolgukról emlékezhetem az leányoknak. Esztendőnként egyszer, télben, harmad nap alatt az egész ország törvénye s szokása szerint pályafutásnak okáért bizonyos jutalom alatt (melyet az magisztrátus teszen le) az leányok az ő idejük szerint való hozzá hasonló ifjú legényeket az tengerre kihiják, az leány az férfiúnak, az férfiú az leánynak lábára felkötö az csontból vagy csak fából csinált csuszkondot. De ez nem így va-

gyon, mint itt Magyarországon láttam, hogy egy nagy vassal megszegezett bot volt kezében az jégen járónak, hanem csak lábainak mesterségesen való félretaszítása, felhányása és mozgatása által az egész nép láttára elindulnak és oly sebességgel mennek, hogy az ég alatt nincs oly ló, ki velük elérkeznék. Csak közönséges incessusuk is merő mesterség; nincs oly Cleopatra, oly Camilla, oly amazon, ki velük érne. Igen magosak, de felette karcsúk, mert sok főemberek kicsinységüktől fogván nagy erős vastag matériákból csinált testszorítóokban nevelik fel leányukat, hogy derekuknak szép állása lehessen.

Ez egész tartományban nincsen kint járó koldus, hanem azki megérdemli, ispotályokban tartják, ha ki pedig munkálkodhatnék és minden ok nélkül koldulásra adja magát, megjelentem ide alább hova viszik őket.

Azmely városokon által mentem így következnek:

Május nyolcadik napján szállottunk ki az Balthicum, Pomeranicum, Svedicum, Norvegicum és Frisicum tengerről és az Istennek nagy hálákat adtunk, hogy az tengeri háborúktól és betegségekből kiszabadított, mert immár teljességgel eluntuk vala az tengeri utat. Bémenénk azért Amsterdamumba.

Amsterdamum, ki másképpen Amstellodamumnak nevezetik, vagyon helyheztetve az német oceanus tengernek Tia (Het Ije) nevű morotvája mellett. Ez mi időnkben Lisibonon, Velencén és Antverpian kívül ez világnak legfőbb emporiuma, ki lakos népét számlálja 200.000 felett, minden idegeneken kívül. Utcáin nemkülömben, mint Velencének mondják, mindenütt hajón járhat az ember, mert mindenfelől az portusról nagy viz megyen bé.

Fundamentuma egészen csak faoszlopokon áll. Ha valaki házat akar építeni, először az helyen lévő földet nagy mélyen béassa, az árokba sok égerfa oszlopokat ver bé, azonfelül aztán úgy kezd az házi épülethez. Innen vagyon ez, hogy ő náluk nem találtnak oly magos házok, mint Danckában, azhol sok helyen egymáson fel nyolc rend ház is vagyon. Amsterdamban drágábbba kerül az fundamentum, mint az felül való épület. Utcái felette

szépek és tiszták, mind éllel felvert téglából, gyakor helyen még az is mázos, kin ember elcsudálkozhatik. Az tisztaságot megtartják, mert soha szekér bé nem megyen az városba, lovon is nem más, hanemha valamely fejedelem avagy nagy ur. Sok szép skólái, nevezetes könyvnyomtató műhely, árútartó patikáknak sokasága, szép mulatókertjei, etc. Az nevezetes és közönséges épületek benne: az templomok, az fegyvertartó ház, Tanács ház, ispotályok és az Zuchthaus avagy jó erkölcsökre és munkára tanító ház. A templom benne nyolc: Az Ó, az Uj, Szt. Klára, Szt. Margit, az Minoritáké, Szűz Mária, Szt. Magdaléna, Szt. Borbála. A Ó-templom 34 fehér kerekded öreg oszlopokon, két öreg orgona benne, az ablakoknak üvegei drága szép históriákkal képesen megíratott. Vagyon egy nevezetes epitáfium. Jakob Heemskerck nevű embernek emelte az egész tartomány. Ez ember az észak alá, az dél alá kétszer volt hajón, hol mindenkor az ellenség ellen győzelemmel járt, azután Gades városa alatt megöletett és teste ide hozatott temetni 1604-ben. Az Uj-templomnak azkit hinak, 42 kőoszlopa vagyon. Vagyon benne szép lefüggő gyertyatartó tizenöt, az sanctuariumot merő velencei rézből csinált rostéllyal fogták el az derék templomtól. Egyéb oly dolog nincs benne egy krokodil és egy cethal bőrén kívül. Az boloniáknak, kik az igaz vallásra térvén, hazájukban meg nem maradhattak, hanem ide szorultak, ez templomban szoktak francia nyelven prédikáltatni.

Az egész városnak közönségesképpen öt kiváltképpen való tornya vagyon: legszebb az, kit most építenek egészen mind drága faragott kövekből. Nagyobb részére az házak téгла avagy zszindely helyett mind kövel héjazottak. Oly szépek mintha mind bádogból való volna. Az Tanács-ház minden ékesség nélkül vagyon az *Halárus-utcán*. Ajtaja felett drága arany betűkkel ez vagyon feljegyezve: „Audi et alteram partem“.

Sok ispotályok vagynak benne, sok betegek háza. Soha ez városban ember koldust nem láthat, mert el nem szenvedik, hogy a piacon járjon, hanem hogyha ereje nincs reá, hogy munkálkodhasson, tehát bizonyos helyre

megyen, ahol felveszik és ispotályba viszik. Ha pedig nem érdemli meg az alamizsnát s mégis koldul, jaj bizony annak, ha rajta érik, mert az Zuchtházba viszik, ahol megpróbálják, ha ehetik-e avagy nem. Én Istenem! Mely nagy alamizsnálkodás közöttük! Meglátnál egy-néhány száz embert betegen fekvő, kik mellett (minden négy mellett) egy asszonyállat, ki gondjukat viseli, etc. Az elhagyatott árváknak is egy-néhány közhelyek vannak, ahol laknak, azhol őket külömb-külobmb mesterségre tanítják és egyenlőképpen mindeniket veres ruházatban járatják.

Ezt láttam egyik házukon arannyal felírva: „Gott ist der Wäysen Helfer. Ps. 10.“.

Az tisztátalan személyektől elhagyatott gyermekeknek is szép házuk és gondviselésük vagyon. Az Zuchthausról (az deák nevezi domus disciplinaris) így érts: mivelhogy minden helyeken, de főképpen ő közöttük találtak afféle elvetemedett fiak, kik atyjuknak, anyjuknak szavaikkal semmit nem gondolván, mindenféle gonosz cselekedetekre ugyan rohannak s tékozlók, szitkozódók, verekedők, paráznák s az többi, erre való képest az böcsületes és okos tanács csináltatott egy közönséges házat, kibe azok gonosz erkölceit idővel megzabolázhatná. Mindenféle mesterember vagyon benne, valamint az ember elgondolhat. Ide azért nemcsak az ott való, de egyebek is, sok országból gonosz fiaikat elküldik és azmire látják az benne való gondviselő, hogy alkalmas, tehát arra választják, kit deákságra, kovácsságra, kit szabóságra, ácsságra, ötvösségre és egyéb mesterségekre. De mind az mesterségen s mind pedig annakelőtte míg reá fogják, bezzeg ugy kezükhez tanítják, hogyha fene oroszlán volt is, szelid báránnyá változik. Először próbálják engedelmességét sokféle dolgokon. Napestig egy helyből más helybe követ hord, vizet kutakból kádakba merít, azt meg visszatölti az kutba. Kivel tapasztatnak, kivel énekeltetnek. Némelyiknek lábán, némelyiknek nyakán vas. Fűrészeltetnek velük, ugratják néha. Néha hasmánt az verőfényre fektetik s azki nem cselekszi avagy restnek láttatik lenni, vagyon egy

ház, szinte olyan, mint Heydelbergában az fejedelem ló-istállójában és Prágában az király udvarában, kiben ember képére vagyon egy nagy rézhálvány, kin egynéhány ezer lyukacska. Csak egy ablaka az háznak, az is pedig igen magosan, azmint ember felérheti. Az rest embert ebbe az házba zárják, egy kezéhez illendő edénnyel, az vizet megbocsátják az réz emberbe, oly sebességgel jó ki belőle, hogy soha semmi szegeletében az háznak meg nem maradhatni szárazon, az viz pedig nőttön nő benne, az ember sehová nem hághat. Lássa azért avagy hányja az feje felett levő ablakról az vizet, avagy bizony elvész benne. Némelyik annyira kihordja, hogy mindakét kezéről teljességgel lemegy az bőr, némelyik pedig vakmerőségre vetvén magát, ha főembernek fia és eleitől fogva kimélésben nevedett fel, tehát nagy sokáig fuldoklik az vízben, uszkál, sir, kiált, könyörög. Efféléket gyakorta holt elevenen hozzák ki. Egy szóval: purgatóriumban lakik az ember, mikor ez házban vagyon. Elég a dolguk, de bizony szűk az cipójuk. Szertelen nagy haszna jár az városnak belőle, mert az mesterembereknek jóllehet esztendőnként fizet, de az számtalan sok hű szolgálk inkább csak szintén kenyérért s vízért, mindenféle csinálható matériákat, ugymint posztót, fát, bőrt, meszet, földet, vasat, faggyút, etc. behordnak az város számára hétfő napon és ugyanakkor reggel mindent megcsinálva hordnak ki. Ez szegény benne lévőek közül ki esztendeig, ki két esztendeig, ki meddig benne. Egy időben mindnyájan nagy titkon felindultak volt, hogy ki-ki az ő mesterét, tanítóját megölné, de egy — nem tudom, ha kegyességétől avagy inkább jövedőbe reá szállandó nagyobb nyomorgatástól indittatván — az egyik házra Vergiliusnak imez versét írta volt veres krétával:

*Quondam etiam victis redit in praecordia virtus
Victoresque cadunt Danai.*

Az az: „Még végre azoknak is, azkik meggyőzöttetek megjő az ő bátorságuk és az győzedelmes görögök elhálnak.“ Ezt látván az benne lakozó gondviselők (mint-

hogy kicsinyebb dologra is animadversio vagyon) kezdik az vereség által examinálni ki irta s mivégre. Azonközben az egész dolog s álnok végezés kitetszik és annakutána kétannyira nevedett az ő reájuk való sanyarú gondviselés. Ide szokták béhozni az alamizna nem érdemlő koldusokat is. Én bizony csak szintén látásától is ez háznak iszonyodtam, mert az nagy kapu felett vagyon egy ember státuája egy szekérbe ülve, mellette s előtte sok fűrész, kapa, olló, tű, sarló, etc. Az ember felett arannyal ez írva: „Virtutis est comare ea quae cuncti pavent“. Az szekeret tigrisek, oroszlánok, farkasok és medvék vonszak.

Vagyon két gyönyörű sétáló helye az városnak, az egyik az bazilika, ki harminchat fekete kőlabon áll és az padimentuma is mindazon fekete márványkőből. Az másik fai épület, padimentuma az közepén fővényes öntés, az szélin deszkázat, hatvan faoszlopokon áll, igen szép pikturával. Cimere egymáson három kereszt.

Népe felette vastag az férfiúi nemben, az asszonyállatok és leányzók magasak és felette karcsúk. A közrendbeli asszonynépek fekete palástot viselnek, de úgy, hogy minden főkötő nélkül az fejüket is azon palásttal boritják bé. Kinek az homlokára lecsüngő részin egy szaru vagyon, nemkülömben mint az norinbergai typographus nyomtatja ki az ördög képét, amaz kis gyermeknek való apró evangéliumos könyvecskében. Az főrenden valók szoknyájukon felül semmit nem viselnek, hanem egynéhány szoknyát magukra vevén, az legfelsőt nyakukra boritják, azmely szokás az mi asszonyembereinknél igen rútnak látszanék lenni, de ott nagy tisztességes.

Igen nagy város és az hajóknak csendes stációja benne, kik mindennapon nagy sokféle országokból és tartományokból jelen vagynak. Láttam ott létemben egy hajót, kinek az ideig mását nem láttam volt. Szép aranyos tornácokkal tündöklött, csak hat igen hosszú ágyú benne. Az Hispániákra járó tolvajoké volt.

Meghiresedett ez az város sok cselekedetével, de leginkább három hajókázásával Indiára és Északra, mely-

nek leírásával még egy ilyen könyvet tölthetnék be, mint ez, de consulto elhagyom.

Ez városban válék el tőlem az egyik társam, Gregorius Sziglovski, ki más uton az flandriai herceghez siete. Szállásunk volt az *Erdei vad emberben*. Mindennap egy forintot adtunk az gazdának, ki-ki személye szerént. Jó serrel, de bizony rút ételekkel tartott. Innen mentünk viszontag hajón az hires-neves Lugdunum városába, hol legelőször egy házon ezt observáltam:

*Spernere nullum, spernere mundum, spernere sese,
Spernere sperni quattuor illa beant.*

Lugdunum (Leijden), melyet Batavorumnak hinak, Amsterdamum után legnevezetesebb városa Hollandiának. Nem hiszem én ég alatt, hogy ennél az természet kívánságára szép város lehetne. Mert: 1. benne vagyon az igaz isteni tisztelet; 2. situsa igen szép mezőben, noha ez is mind vízbe tétetve fundamentumul. Hallatlan szép népe, felette jó vizei, kerítése igen nagy, töltés mint Amsterdamban, refluxusa nincsen az tengernek, ki megbüdösitené ez várost. Minden épülete felette szép, egyik utcát alig ismerheti meg az másiktól, mert mivelhogy ennek is minden utcáján nagy teherhordozó hajósvíz vagyon. Az víz mellékét az egész városban szép hársfákkal ültették be, az házakra pedig az szőlőtöveket felbo-csátották, csak az ablakok tetszenek ki. Szép játékos kertek, az fürdőházak mellett labdaházak, sómalmok, számtalan kőhidak (nem tudom, ha emlékeztem Amsterdammak leírásában felőle, vagynak abban az városban többek kétszáz hidaknál).

Az közönséges helyekről így irhatok. Az Szent Péter templomát 42 nagy kőoszlopok erősítik. Vagyon két igen nagy orgonája, sok szép epitáfiuma. Ez templomban látam először, hogy az asszonynepek renddel ülnek az férfiakkal elegeesen, ugyannyira, hogy gyakorta történik, kinek-kinek az mellé ülni, azkit nem utál. Azt itélem, hogy az mi országunkban ez törvény avagy inkább szokás kevés házasembernél volna kedves, mert az mieink magna laborant zelotypia. Az másik főtemplomot hiják

Ó-templomnak. Ez igen nagy kerekded formára s kőlába-
kon. Nincs csak egy bálvány is benne, orgonák szépek.
Akkor egy ifjú pap prédikált ex 6 cap. Ioan. *Nisi manducaveritis carnem*. Az szűz Mária templom előtt vagyon
amaz hires könyvnyomtató officina Plantiniana, kibén
időt mulatni gyakorta bémentem. Az praetorium funda-
mentumától fogván tetejéig mind faragott kövekből épít-
tetett. Az Mauritius fejedelem szolgái mindenha nagy
vigyázásban vagynak előtte. Ezen vagyon ez legfőbbik
óra, kin az sok harangok minden huszonötödik minutát
oly igen szépen megéneklik, úgyhogy az városban alá s
fel járó emberek (csak ne éhezzen) állítja magát minden
órában lakodalomban lenni. Az többi órák is mind ilyenek.
Egyszóval: az város paradísus terrestris. Egy főkapuja
szintén azon formára építettett, mint az danckai magas
kapu. Nemkülömben mint az pápának, ezeknek is két
kulcs az cimerük. Az város közepén egy nagy tömlőc,
mellette pedig egy akasztófa, melyen először azki meg-
érdemlette, megfojtatik és annakutánna az kívülvaló
akasztófára viszik az testét. Okát az ő szokásuknak kér-
dettem s azt mondották, hogy azért cselekszik, hogyha
odavinnék mindjárt, az nép kifutna nézésére és itthon
vagy tűz vagy pártütés történhetnék azonközben.

Az akadémia egy nagy utcán oly épület, ki magas-
ságával meghaladta az egész városnak minden épületét,
még az templomokat is. Most kezdették építeni, mert
mind megégett volt és transferáltak volt más utcára, az-
hol *de bonis operibus* akkori Magnificus Rectornak, Po-
liander Jánosnak egy leckéjét hallottam. Felette szép
módjával ment bé az skólába, ezüst sceptrumot vittek
bé előtte.

Megvártam az iuristának is leckéjét, ki *de excusa-
tione tutorum* ezt tanította: négy rendbéli ember nem
veheti fel az tutorságot. 1. Az igen vén ember, kik ter-
mészetük szerént mindenkor betegeskednek. 2. Huszonöt
esztendő alatt való ifjú legények, kiknek elméjük változó.
3. Az hadi személyek, mert ezek ritkán vagynak hely-
ben. 4. Az bolondok. Így tanit vala ez jámbor törvény-
tudó Doctor.

Szállásom volt az *Francia Liliomban* és minden napra adtam 28 stuivert. Ez városból támadott minap az armianiana haeresis.

Haga. Lugdunumhoz csak három mélyföld. Az Mauritius fejedelemnek mostan lakóhelye. Az egész város felette bevette az megnevezett eretnekséget, hol hogy megpróbálhatná ez okos fejedelem mennyi sokan legyenek, kik vallásáról elállottanak, egy templomot ujonnan csináltatott, maga papját bévitte és prédikáltatott vele. Eszébe vette, hogy kevesen maradtak meg mellette. Gyűlést hirdetett egy Sluij nevű faluban, (mint az elmúlt esztendőben is Dodrechtumban, ahová még Németországból is az doktorokat felhivatta), holott az Delphusbeli főpap nagy istenes okokkal ellene állott. De mégis ugyan Delphusból is három pap állott arra az hamisságra, kiket ez fejedelem számkivetésbe úzött és azkiket helyükbe választott, háromszor esküdtette meg, hogy abban az vallásban, kiben ő felsége, Mauritius vagyon, mindenkor megmaradandók lesznek.

Forscot (Voorschoten). Falu, kiben midőn menék egyedül (mert az paptársam vizen megyen vala) egy bereken által, hallék nagy keserves éneklést csak az út felén, melyet midőn akarnék meglátni mi dolog volna, hát egy hitvány, tapasztos házacskában egy asszonyállat, bizony nem rút ábrázatú, énekli az Lobwasser verziója szerint az ötvenegyedik Psalmust. Kit mikor kérdenék, miért adta volna magát ily remeteségre, nagyot fohászkodván ezt felelé: Volt neki egy kedves ura igaz házasságban, kinek halála után ő neki senki vig lakása, nyájas beszéde, de még férfiaknak is látása nem kell. Onnan kijövéen mindjárt kakukszót hallék és Istennek hálát adék rajta, hogy az időt engedte érnem, mert tudásom szerint két esztendeig Danckában laktomban nem emlékezem, hogy szavát hallottam volna.

Frobergk (Voorburg). Igen szép falu, csak egyszeri vagyon az utcája, pedig mind téglával rakott. Nyolc pénzen oly kis mézes pogácsát vettem benne, minéműt egy pénzen itt nálunk örömet el nem vennék. Ennek me-

zején, mivel hogy itt kezdettem először gyalog járni, so-
káiig mind az orrom vére járt.

Delphus (Delft). Legelőször az város kerítését szem-
léltem, kinek ékessége igen tetszett. Az kapu felett sereg
német gyalog statuája vagyon, gyönyörű renddel, nem
külömben mintha alá akarnának szökni, úgy néznek alá.
Szállásra mentem az *Tejes Leányba*, azhol egy vacsoráért
nyolc garast adtam, az ágyért háromat. Egy házon ily
verset observáltam:

*Fide Deo, divina beata promissio, fallit
Spes hominum quamvis splendida, fide Deo.*

Ez városban nincs csak egy kemence is, mind
szintén az egész Hollandiában, csak ganéjból csinált fá-
ból szereznek tüzet, kit őt *Torffnak* neveznek. Fő rétjei
vagynak az városnak. Itt láttam először két esztendőől
fogván disznócsordát, de ezek is mind feresztettek vol-
tak. Szentegyháza, az ispotályokén kívül, kettő vagyon,
Ó és Uj. Az Ó-nak tornya tizenöt erkéllyel, az Új-nak
nyolccal, mind tetőig kő. Akkor az Tanácsház mind el-
égett volt. Egy szép epitáfiumot láttam itt, kinél ez-
ideig sehol szebbet nem láttam. Az matériája alabástrom
kő, oly mesterséggel kifaragva egy asszonyállat rajta,
hogy én bizony eddig nem hihettem el, hogy bálvány
volna ruhájára és orcájára képest, mig kezemmel meg
nem tapasztaltam. Morgani Erzsébetnek emeltetett. Az
árva gyermekek mindnyájan veres ruhában járnak, mint
Amsterdamban és Lugdunumban és külömb-külobmb mes-
terséget tanulnak. Az Ó-templom is szintén azon for-
mára vagyon, mint az Uj, 34 oszlopra. Az betegek ispo-
tályába bementünk, ahol elcsudálkoztunk az betegeknek
sok voltán. Mindeneknek kivánt étele-itala előtte, lábá-
nál éjjeli kannái, kijáró cipelőse és ha kívánja mind-
járt jelen egy-egy inas, azki az Bibliát olvassa. Mellettük
serfőző házak, konyhák és minden mesteremberek. Jobb
kéz felől az béménőknek az asszonyállatoknak, bal kéz
felől pedig az férfiaknak háza rendeltetett. Itt vált el
tőlem az második társam, az Emmánuel lusitaniai pap és

igy immár nagy bánatra egyedül maradtam. Készülék mindazonáltal Rotterdamba.

Rotterdam. Bémentem az Delphus kapun és midőn vendégfogadót keresnék egy keresztyén özvegyasszony-állat szólita be házához, az *Tengeri Csiga* jegy alá. Portékámat letevé (mely semmi nem volt egyéb egy ingnél és imádságos könyvecskénél) kimentem szemlélni az várost. Az templomai szintén oly formán vagynak, mint a többi, kiket már le irtam, ugy hogyha valaki Hollandiának egyik templomát meglátta, meglátta mindeniket. Hasonlóképpen az városoknak állási, az sok hidak, csatornák, erkölcsök, etc. De Rotterdam ebben különböz az többi városoktól, hogy itt mindenféle vallás vagyon: ugy mint kálvinisták, pápisták, ariánusok, arminianusok s az többi. Vagynak az tenger felé kiváltképpen nagy erős bástyái, jó portusa és igen mély, holott mindennap sokféle országokból és sok tartományokból jött hajókat nem kicsiny gyönyörűséggel nézhet az ember. Ez város volt hazája amaz nagy Erasmus Rotterdamusnak, ki felől ezt mondják: „Huic uni licuit dicere quod libuit“. Neki tisztességére az város közepén való hidon emeltetett egy statua, kinek bal kezében egy könyv, jobb kezében pedig egy tábla ilyen irással: „Erasmus natus Rotterodami Oct. 16. A. 1467. Obiit 11 Iulii Anno 1536“. Ábrázatja, mint egy vénasszonynak, szakálatlan, fövege mint az canonicusoknak szokott lenni, négyszegű: kétfelől mellette két oroszlán bálvány az város cimerét tartja.

Láttam ez városnak 114 hajóra való ágyuit. Sok hajója közül legnagyobbak az Erasmus és Jónás nevéen nevezettek. Az Erasmuson ily irás vagyon ez mi nyelvünkön fordítva: „Mikor engem csináltak, neveztek el Erasmusnak“. Az Erasmus képe rajta, melyből megtetszik, hogy Erasmus még hazájában is mely nagy böcsületben volt.

Sok szélmalma vagyon. Az szekereknek szabad bémenni az városba. Az hal olcsó, az kenyér és hús szintén oly drága, mint másutt az tartományban. Az bor annál is drágább. Szép sétáló háza vagyon az vízhez közel, tizenhét facolumnán. Itt immár nem igen láthat ember

hajót ágyú nélkül, mint Danckában, Dániában, Amsterdamumban, mert igen félt az tenger az tüzes tolvajok miatt. Vagynak azért nagy hajók igen szép készüllettel, kin 24, 25, 26, 27, 28 ágyúk, trombitások, sok nép és zászlók. Mindezeket meglátván igyekezék ingyenesen bémenni Angliába, de az én özvegyaszonyom midőn belőlem kivette volna mivégre bujdosnám, hogy tudniillik csak országokat, tengereket, városokat, várakat, népeket látnék és közöttük szép dolgokról tudakozhatnám, nem engedé meg, hogy ingyenesen mindjárt Londinumra mennék, hanem ő maga hetvenöt pénzbe megszegődött egy hajóssal, ki Zelandiába készül vala, hogy engemet oda vinne. Elbúcsúzván tőle és megköszönvén ily nagy emberségét (ah! jót adjon az Ur Isten teljes életében neki) bémének az hajóba, kinek *Szürke Macska* vala neve és másnapra az szél szolgálván elérénk Dordrechtumba.

Dordrechtum (Dordrecht). Noha Hollandia városa, de minthogy Zelandiát is mostan egy fejedelem birja, ehhez vonják inkább. Felette erős város, egy kis szigetben, mindenfelől szörnyű mély vizek mellette, azmely oka, hogy még idegen kézre nem juthatott. Hollandia felől kilenc erős bástyája mind földig faragott kövekből. Nagy portusa. Az egyik kapuján szűz Mária képe nagy mesterségesen leirva, nem tudom talán az lészen cimérük. Igen nagy tanácsházuk vagyon, kin az derék óra, mikor azon általjöttünk, gyönyörűen énekli vala az 139. zsol-tárt, editionis Lobvasserianae.

Menten mentünk Zelandia felé az hajón, ahol csudálkoztam az emberek mely nagy kedvesen éltek az tabákkal, mely felől így érts: az *tabák* hispániai szó, deákul hiják *herba nicotiana*, annak az embernek nevéről, azki először hasznát ez fűnek találta. Hozzák az uj világból, ily ususa vagyon:

1. Ha valaki tengeri utra avagy pusztára indul, hol kenyér nem találtatik, magához veszen egy darabot, meggyujtja, füstit felszivja étel-ital nélkül s nagy sok napokig ember meg nem éhezik, sem szomjuhozik, hanem azon állapotban, mint mikor kedves vacsorájáról kijött, minden dolgát cselekedheti.

2. Ha ember csak az részegség kedvéért akar malosát, bort avagy egyéb italt innya, bár arra ne kölcsön, vegyen csak vagy hat pénz ára tabákot, éljen vele csak egy fertály óráig, bizony úgy megrészegedik, hogyha szintén négy vagy öt forintot az malosára költött volna is inkább meg nem részegedhetett volna.

Több hasznát is olvastam Monardusban és Cludiusban, de ezeket ugyan próbáltam is.

Egy brémai borbélylegény, ki Lybiára indult, sódaral naponként jóltartott míg ez hajóban voltam. Elértük amaz erős kastélyt, Rankest (Ramnekinst), kinek jóllehet semmi szépsége, de kívül-belül erőssége szertelen és álmélkodásra méltó. Mellette állottak akkoron Mauritiusnak sok erős hajói, melyeket eledellel és fegyverrel megtöltvén Mauritániára (Marokkó) készít vala. Innen hirtelenséggel elérénk Middelburgumba.

Middelburg. Zelandiának igen fővárosa, hasonló sítusa és minden épülete az több ez országban való városokhoz. Vagyon két nagy tornya. Cimere egy kapu avagy inkább egy darab utca, ahonnan neveztetett Middelburgnak, azaz félvárosnak avagy város közepének. Itt láttam először Pasquinus avagy azmint most nevezik Pasquilus columnáját, az római rendtartás szerint, azmelyre éjszaka szidalmas irásokat ragasztanak azok, kik nyilvánvaló perrel nem mernek ellenkezőjükkal szembeszállani. Láttam azonfelett majd minden ház előtt egy-egy magos cégér rudon egy-egy zászlót, kit mikor kérdettem volna mi végre csináltak fel, azt mondták, hogy oly szokásuk vagyon az egész országban, hogy az jövevény kalmároknak és az benlakozó embereknek is, kinek házuk nincsen tulajdon, hanem béres házban laknak, Husvét után az béres házából ki kell menni és űjjonnan szegődni minden esztendőben s annak bizonyosságára emelik az zászlókat fel, hogy már az ház idegen ember birodalmától felszabadult, ezekben pedig az napokban ország szerint vendégeskednek mindenütt.

Anglia felé legjobb portusa vagyon itt ez országnak.

Flissinga (Vliessingen). Felette szép város és az

egész Zelandiában nálánál erősebb nincsen, mind vízzel az természettől, mind erős bástyákkal és nagy töltéssel az emberektől. Az közellévő Flandriában lakozó spanyolok ellen megerősített. Minden bástyáján sok ágyú, szép tornyai és az zelandiai fejedelemnek házával igen ékes. Szép tanácsháza, kinél még szebbet ezeddig eljött országokban nem láttam. Tizenkét boltozaton áll, egy cseppig faragott kövekből, felette nagy kőbálványok rajta. És az város cimere, mely három görbedezett folyóvíz, ahonnan az város is neveztetett, mert az folyóvíz német nyelven *Fluss*, belgiai pedig Flis (vliet), ahonnan jött az *Flissinga* (Vliessingen).

Négyszegű az város derék piaca, széles és bő. Az nagy templom sok szép epitáfiumokkal ékesített, de nincsen irás rajtok, hanem csak sisakokkal, fegyver derekakkal, pallosokkal rakatott meg, elannyira, hogyha ember hirtelenségéből bemenne ez templomba, itélné fegyvertartó háznak. Vagyon szép tornya, három folyóvízzel. Az fejedelem háza földig mind drága faragott kövekből vagyon. Csuda szokásuk vagyon ez templomban az papoknak, kik közül az prédikáció előtt egy elolvas egy caputot az Bibliából, annak utánna az tizparancsolatot fenszóval mondja, arra responsál egy más pap eképpen: Mond az első: „Ne legyenek teneked idegen Isteneid én előttem“. Az másik meg felel így: „Isten oltalmazzon attól“, és így egymásután. Mikor ér arra: „Tiszteljed atyádat és anyádat“, így felel: „Segéljen Isten mindnyájunkat reája“.

Ez város oly erős az ő igaz vallásában, hogy az kalmárokon kívül akármi pápista avagy arminianus, ha az ő helyükbe bemenne, minden törvény nélkül, akárhol az utcákon megölnék, nemcsak ez pedig, hanem az egész Zelandiának városai. Ott létemben délest menék fel egy kis templomba, szinte az derék portusnál, mely felmenésem felette nagy szomorúságomra esék, mert az prédikátor, ki akkor proponála, mindenképpen, ábrázatjával, szavával, gesztusával, idejével, tekintésével annyira hasonló vala az én kedves jóakaró Uramhoz, patrónusomhoz, atyámfiához: Szepsi L. Mihályhoz, mostan az szat-

mári eklézsiának lelkipásztorához, hogyha tudtam volna mostan Németországban lakását, bizony ezerszer megesküdtem volna rajta, hogy ő volt volna. Szomorított pedig az, hogy tőlem messze lévén, kit régen kívántam látni, ez idő — árnyékával játszódttván — oly hirtelenséggel előmbe vetette vala.

Ez helyen az tengernék nagy refluxusa vagyon, honnan majd megbetegedtem a bűdösségnek miatta. Hat egész óráig, azaz kilenc órától fogván mind egész három óráig az városban lévő vizek az utcákról az tengerre felmennek és az utcák viz nélkül maradnak, az hajók megszáradnak. Három órára viszontag megtér az viz és az hajókat felveti. Hasonlóképpen Amsterdamban, Lugdunumban. De itt alig ismerheti meg az ember. Ez városban pedig teljességgel semmi viz nem marad.

Olcsoőbb halat nem láttam semmi országban, mint itt, mert nyolc garason oly nagyot, mint egy másfél esztendőös gyermek, vehettek. Szálláson voltam az *Három Szerecsen Leányban* az tenger partján, azhol, mivelhogy az hajók nem várakoztanak, este hét órakor ki kellett jönnöm és szintén ugy meg kellett az ágyért és vacsoráért fizetnem 12 stuivért, mintha ott háltam és vacsoráltam volna. Én mikor ott feddőzném velük, hogy nem hálók ott, azért nem tartozom az ágyért fizetni, csak ezt felelék reá: Vagy halsz vagy nem halsz, bizony addig ki nem mégy, mert szándékos volt itt hálni. Ezt hallván mindjárt eszembe juta az Szamos mellett, itt Magyarországon egy nemes ember (kit megnevezhetnék) lator szolgáinak cselekedete, azkik, ha az szegény jobbagynak ökrei bár csak az tulsó partjáról az Szamosnak beletekintettek is az Uruknak rétfébe, ily okon, hogy szándékuk volt belemenni, behajtották és birság alatt bocsátották ki. Gondolván azért azt, hogy ha még hazájában is oly fortély megtörténik emberen, miért mentegethetem magamat Idegen országban? Fordítám az erszény száját és megadám nekik. Megtapasztalám ez cselekedetkor amaz közönséges veriverbiumnak is igaz voltát: „Peregrinans duos saccos debet habere, alterum patientiae, alterum pecuniae“.

Kijöven azért Zelandiából Isten segítsége által, — egy éjjel és egy nap hajókázván az Zelandicus Oceanuson, — Angliának határába érkezénk, az Tamesis ostumára, ahol tizenöt egész mélyföldet felmenvén, érkezünk Angliának metropolisába, Londinumba.

Az nemzetes, nemes és tündöklő Uraiméknak, MONACHI SEBESTYÉN, THURI KALMÁR JÁNOS és SZEGEDI ISTVÁNNAK. Az tiszta és keresztyén Anglia viselje mindenütt hitét, nevét, érdemlett böcsületét, tisztességét.

Minekutánna az régi rómaiak ez világot kezdték vala hatalmuk alá hódoltatni, már azelőtt régen volt az angliai nép, de az országnak situsa tőlük rejtve volt, hanemcsak hirrel hallják vala, hogy Normandián túl egy szigetben óriások lagnának. Mikor azért Julius császár Galliának tenger felől való részeit subigálná, nem tűrheté, hanem Angliára is hadát által vivé. Kinek az szerencse jól szolgálá, mert az egész Britannia, ki soha annakelőtte idegen Urat nem ismert, kezéhez juta. Hitták azelőtt Albionnak és Albániának is az fehér hegyektől, kik az bemenőknek nagy távrolól megtetszenek, mint hogy krétával, alabástrommal és fehér márványkövel ez ország felette bőves. Annakutána nevezték Britanniának, az Silviusnak Bruto nevű fiától, azki negyven esztendővel Trójának elromlása után hadnagy lévén, ez szigetbe jött és az benne lakó aborigineseket fogytig mind levágatá. Ez országban volt régen az hires Caledonia erdő, azmelyről az szigetet is annakutána Caledoniának nevezték. Sok folyóvizei, bő népe, sok városa, sok portusa és az szélein sok apró szigetek, kik közül az Monia (Man) nevű igen hires, mivelhogy fundamentuma nincsen, hanem azhova az szél fujja, hatvan mélyföldig tehát oda s meg vissza megyen.

Az nép Angliában az ő nemzetségének erős oltalmazója, még csak akármely rossz is, ha ember vele beszél az ő genealógiáját nagyságos avagy királyi nemzetségre viszi. Tűzre való enyves és kénköves kőnek igen nagy bősége náluk. Csudálkoznál rajta ha hallanád, gyakorta az koldusok Isten nevében köveket kérnek. Azt mondják önnönmaguk az benne lakók, hogy Anglia sokkal jobb és mértékletesebb egű, mint Gallia. Nincs oly nagy hideg, nincs oly nagy meleg benne. Buzája, rozsa, árpája elég, csakhogy mind kerítésben vagynak az szántóföldek, hon-

nan megtetszik, hogy drága, mert az nép sok hozzá. Egyéb gyümölcse is bőven. Barma sokféle, de főképpen juhoknak sokasága, kiknek gyapjából mindenféle szép posztókat csinálnak. Bizony mondom oly gyenge gyapja vagyon az juhoknak itt, hogy ember, míg rajta vagyon, azt itélné, hogy csak szintén az bőr rajta. Ha látja pedig nagy bőséges gyapja vagyon, ki nem sokat különböz az fehér selyemtől. Mondják, hogy azért vagyon oly gyenge gyapjuk az ő nyájuknak, hogy az rozmarin nevű fűvön hiznak, mely fű természete szerint drága és mértékletes temperamentummal bír. Mely dolgot annyival könnyebben elhiszek, hogy az juhoknak husán is, minekutánna felmészárlották, kedves és embert gyönyörködtető szag éreztetik meg.

Régen vasérc, réz ez országban nem találtatott, mostan mindenféle metallum vagyon. Egyedül csak az ő királyuknak pénzét veszik el, idegenét soha, hanemha nem merő ezüst vagy arany, kit annyiban veszen el, azmenynyit nyom, formájával semmit nem gondol. Az ő pénzük merő ezüst és arany, országukból ki nem szabad hozni, hanem az portusokon visszaváltják oly pénzen, azminemű az országban, hová igyekezel menni. Farkas ez országban soha egysem találtatik. Némelyek azt mondják, hogy az föld természetét nem szenvedheti, nem különben, mint az közel lévő Hyberniába az kigyót ha beviszik és akár-mely mérges állatot. Dániának egy felül megnevezett szigetében az egeret, mihelyt az földre leteszik szörnyű halállal hal meg. Így az farkas Angliában. De in annalibus Civit. Angliae más okát mondják miért itt farkas ne legyen s így szólnak fölöle. Mivelhogy ez országban legnagyobb haszon az juhoknak tartásából jó, azelőtt való időkben, midőn az farkasoktól az polgárok nagy károkat vennének, az országnak közönséges rendeléséből jött ki oly articululus, hogy azmely bűnéért halálra ítéltetett embert teljes gráciájából, kegyelméből valamely város elbocsátana, tehát tartoznék az Tanácsnak tizenkét farkas fejet esztendő alatt bemutatni szabadulásáért. Mely dolog gyakorta lévén az farkasoknak minden neme közülök kivesszett. És mivelhogy mindenfelől tenger között va-

gyon, semmiképpen bé nem származhatik. No akárhogy esett legyen az dolog, bizonyos az, hogy sehol Angliában farkast nem találnak. azmelyről egy utitársam Delphusban, midőn az angliai út felől beszélgeténk ily distichont, kibem hazudott, szerze:

*Angla lupis quondam tellus generosa carebat,
Haeraticos plures nunc habet Angla lupos.*

Régen nem volt annyiféle kőbányája mint most, mert most találhatik nagy bőven az kréta, az fehér márvány. Alabástrom sehol jobb és szebb nincs, mint itt. Azonfelett amaz gagates kő, melyből mesterségesen, azkik tudnak vele élni, örökké égő gyergyát csinálhatnak, kit csak olaj olthat meg. Más az, hogyha ez kőnek porát ember valamely leánynak avagy ifjúnak borban beadják, szüzességéről csalhatatlan tanubizonyságot vehet, mert ha szüz, megemésztí, ha nem, kibocsátja mindjárt. Sok meleg fürdők is vagynak benne. Leghosszabb napjuk tizenkilenc óra. De nyárban az éjszakájuk is mind világos és szintén ugy dolgot tehet az mesterember, mint szinte nappal, csakhogy az nap nem jár teljességgel az ő horizontukon. Viszontag télben, midőn *sol in capricorno*, éjszakájuk nagyon négy egész napig is.

Nyelvük az lakosoknak is, csak szintén az közel való tartományoknak, úgy mint Hybernianak, Gallianak, Németországnak nyelvéből összezárt-zavart, felette rút az pronuciációjuk, mert minden *ú-t ű-nek* pronuciálnak.

Szép közép-termetű fehér nép lakja, főképpen pedig az asszonyállatok igen szépek, tiszták, fehérek, magosak, idegenekhez emberségesek, kiket csókolással (*Perque vias dantur basia perque domos*) köszöntenek és térdhajtással, bizony bárhogy *Anglae Angelae*, mert igen angyali képet viselnek. Ruházatjuk olyan, mint az gallusoknak, csakhogy mind fekete színben és széles törpe fővegben gyönyörködnek. Az asszony népnek pedig sokféle az öltözete. Némelyik kalapos főveget visel, két felől fülére fodoritván haját, némelyik azmint itt nálunk, csak főkötőben, szoknyájukat abroncsokkal szélesítik. Ebben mindnyájan megegyeznek, hogy valakik

az tizennégy esztendő t meghaladták és az negyvent el nem mulatták nagy szépen csecsüket, ha itélik hogy előállhatnak fehér és tetejes voltával, kimutatják, melyeknek közibe egy drága keresztet avagy egy Agnus Deit, azmint hiják, bocsátanak. Paripán jár mind férfiú, mind asszonyállat és az ló futtatásában oly serények az leányok, hogy mulatságnak okáért mezőre kimenvén gyakorta mátkájukat futtatásból meggyőzik. Ez országban, azmely földeket, nem külömben mint Róma körül régen, kövekkel határozták meg, melynek mindenikén két avagy három grádics vagyon ily okon, hogy főképpen az asszony rend, ha valahol történik az lóról leszállása, az körül felhágasson. Az deákosok nem élnek milliareval, hanem passussal avagy lapidibus. Ha valaki kérdi: „hány mélyföld?“ ő ennyi vagy amannyi passusnak mondja lenni, avagy abest tot et tot lapidibus.

Mint közönségesen, azkik igaz anglusok, helvetiai confession vagynak, mindazonáltal az püspökségeket, kanonikusságokat, orgonákat, az templomi fehér öltözeteket és egyéb ehhez hasonló adiaphorákat megtartanak.

Nevezetes két folyóvize az Tamesis (Temse), azmely az nagy Londinum városán foly által és akármely nagy hajót is az tengertől fogva mindaddig elvisel. Az másik Humbria, mely Eboracum nevű város felé megyen alá.

Nagy két érsekség benne: az Cantuariensis és az Eboracensis. Episcopátus 19, fő város 50, oppida 136. Akadémiája kettő. Az egyik Cantabrigiában, kiben amaz nevezetes Vilhelmus Witakerus és Perkinsus tanított. Az másik Oxonium, kit Casus János meghiresített. Az én utam ilyenképpen volt által ez országon:

LONDINUM (LONDON).

Azhol mindenekelőtte az népnek deáktalanságán csudálkoztam, mert három egész utcán kalmárok, szűcsök, szabók, etc. között felmenvén sehol nem találtam egy embert, azki velem deákul tudott volna beszélni, hanem sokára találtam egy olaszra, kivel az mi kicsinyt tudtam olaszul vesztegettem. Ki engem igazga-

tott az olaszok ordinárius gazdájához, mondván, hogy mostan ott vagyon egy magyar urfi, mely dolgon felette igen megörülvén, nagy szorgalmatosan felkeresém. De noha magyarnak mondotta magát, mindazonáltal egy szót sem tudta velem magyarul szólani, mivelhogy cseh fiú volt és csak akarta magát hiresíteni messze földről jötttségével s azért mondotta magát magyarnak. Én innen kimenvén szállottam az *Rókába*, az nagy hid előtt.

Látogatni hogy kimentem, mindeneknekelőtte három utcáit — kik igen szépek és tágasak — szemléltem: szép kőkutak, mintegy nagy házak, számtalan sok csorgó csatornákkal ékesítették. Az szegények ugyan vivnak rajta, azok faedényben vévén az vizet utcákról-utcákra hordozák és eladják pénzen. Ezenkívül vagynak az derék fő-utcában nagy magos kőépületek, oszlopok, város címerével, hallatlan szép bálványokkal cifrázottak. Az többi utcák felette szorosak és sokan nap fényétől soha nem bántatnak.

Nagy városait láttam az eljött országoknak is, de ehhez hasonlót ezideig nem, mert az ő kerülete nemcsak az ő, hanem az én ítéletem szerént is, vagyon negyedfél magyar mélyföld.

Hidja az Tamesis folyóvizén által nagy, harmadik csudája Angliaországnak, tizennyolc fornixsal, ki csak ő maga is egy egész várost tenne, rajta egy templom és az kalmároknak számtalan árus háza.

Az király kastélya (Tower) (más az udvara, kiről ide alább fogok szólani) az tenger felől magas kőkerítéssel, négy toronnyal négy szegeletre, minden ékesség nélkül. Építője volt Julius császár. Ez vár előtt vagyon több 270 nagy öreg réz ágyúknál, melyeket ő felsége, az jó emlékezetű Erzsébet királyné asszony az tengeri harcakor az spanyoloktól nyert és róluk triumphálván mindenikre az ő maga címerét felmetszette és itt egy rakásban tartják, csak szintén emlékezetre. Ide csak közel egy ház, oldalából felette szép két csatorna viz vagyon, ahol engem, midőn egykor nagy édesdeden innám belőle, egy gallus azt állitván, hogy ő nemzete vagyok, felette igen megpirongata. Ő gyalázatnak tartotta az ott való nép

előtt, hogy az ő országbeli vizet ivott. De megértvén tölem országomat, megölelvén megkövetett és tisztességesen vált el tőlem. Innen egy kis kapun az városba hogy bémennek, egy sereg szerezsen leányokra találtam, kiket csak akkor hoztak volt Aetiopiából az tüzes tolvajok. Minthogy árulták, igen szép ruhába öltöztették volt fel őket.

Hollandiához képest nem drága hely. Mi reánk bizony igen drága, mert öt garas ára kenyeret — csak szintén főzelék mellett — egy nap ember elkölthet. Főserük vagyon, kinek mását, az danckai ser után, nem ítéltém ég alatt. Halnak sokasága, rákokat oly nagyokat láttam, bizonynal mondom kisebb nem volt tizednapi malacoknál. Én nem hogy éve, de reá nézve is sokára megcsömörlöttem volna. Eddig csudálkoztam, de már semmit nem az Istenben elnyugodott Nagybányai Szabó Miklós ráklábanak héján, kibe láttam, hogy egy messzely bor ment, mert itt egy iccét is találunk. Három garason adtak egy ilyen öreg rákot.

Napnyugatra egy igen szép kapuja, kin az királynak cimere egy hárfa, egy lilium, hat oroszán, egy korona. Egy felől egy oroszán, másfelől egy unicornis tartja, alatta arany betűkkel ez vagyon írva: „Vivat Rex“. Az alatt viszontag ez: „Senatus populusque Londinensis fecit. Anno 1609“.

Azon az kapun kimenvén vagyon viszontag egy templom és az templomtól balra térvén a fayn londisch posztószáraztó, gyönyörűséges pázsitos kert. Ezek csak maguk is kerekességükben kőkerítések között fél mélyföldet befoglalnak. Elcsudálkozik az ember, hogy az posztónak mennyi sokaságát láthatja ez kertekben. Onnan balra térvén jut egy szép hostáti utcára, azhol egy kis templom, mind egészen faragott kőből, kinek ajtaja felett ily írás: „Coemiterium hoc inferius a civitate Londinensi huic parochiae commissum sumptibus eiusdem parochiae muro lateritio septum est 1615.“

Onnan az városba jövőknek egy igen szép kapu jó eleikbe, melyen jobb kéz felől egy király, közben egy püspök, bal kézre pedig az Justitia statuája vagyon. Fel-

menvén azon utcán találkozik az Basilica elő, hol az tor-nyon, minekelőtte az óra ütne, két ember statuája ha-rangot vonszol. Bizonytal beszélették, hogy mindakettő merően ezüstből öntetett. Csak az egyik sem kisebb ná-lamnál. Itt környös-környül az fő képiróknak sok ofi-cinái. Sok menése után eléri az ember, feljövételében az Szent Pál templomot. Igen régi épület, három arcusra szakasztva, szertelen nagy kő lábai. Az sanctuariuma 12 grádícscsal magasabb a derék templomnál, kiben sok fe-hér, veres, fekete márványkőből és alabástromból csi-nált koporsók vagynak. Csak Ur-Vacsorája osztogatása-kor nyitják fel ez sanctuariumot. Én egy ablakon bé-nézvén, láttam egy püspöknek képét fekete márványkő-ből kifaragván, kinek természet szerént való csontjait elrothadása után kiszedték és feliben rakták. Egyéb irás sehol semmi rajta nincsen, hanem imez vers kétszer: „Disce mori mundo, vivere disce Deo“.

Az derék templomban sok tudós, vitézlő és polgári személyeknek márvány és alabástrom kőkoporsója, kiket ha le akarnék irni egészen, talán az Olvasónak nehézsé-gére és megunására lenne. Az kimenőknek ez templomból bal kézre vagyon egy skóla, ilyen inscriptioval: „*Ingre-dere ut proficias*“. Erzsébet királyné idejében ez skóla mesterének volt egy tizenöt esztendőös leánya, ki azon ál-lapotjában az deák, görög és zsidó nyelven az királyné-nak versekkel egy könyvecskét irt, melyet most is halála után ujonnan kinyomattak és mindenek nagy kedvesség-gel olvasnak. Ezen skóla mellett balra, jobbra, elől, há-tul, valamely utcák vagynak, mind csak könyvtárak lak-ják, ugyhogy csak az könyvtároló hely is vagyon annyi, mint az szepesi Szeben városa.

Legegyenesebb utcáin ez városnak hosszóságát, az Julius császár kastélyától fogva az Westmonostorig (Westminster) szokott járással harmadfél óráig mentem el, honnan nagyságát igen könnyű megítélned. Az városnak felső végén az Westmonostor. Minden állá-sát ez nagyságos épületnek megírja Erasmus *In peregrinatione religionis ergo suscepta*, azhol az Olvasó meg-olvashatja. Mostan fő skólává tétetett. Az királynak

egynéhány száz alumnusa benne. Minden auditoriumait eljártam, de főképpen látásra méltó az *ordinandusok*nak examen tartó helye, azmelyben az fal oldalán jobb kéz felől Herculest, *propter magnos labores*, bal kéz felől Sámson, az *elviselhetőségért* irták fel. Ezek között Erzsébet királyné koronájával és egy rózsával egyetemben, más oldalán az ország cimere, ilyen irással: „Beati pacifici“: Item: „Reges et reginae erunt nutritii tui“, azon túl igen öreg betűvel: „cor unum, una via“. Más auditoriumban ezt láttam: „non tota sed pars tamen“. Azmelyet én velem együtt sokan nem tudják mire magyarázni. Az deákok felette szép különböző ruhákban járnak, könnyű még csak az legkisebbiket is megismerni az nép között, nem úgy mint Németországban, nem tudja ember ki micsoda közülük, mert mind egyenlő ruházatban járnak az nemesekkel és műves emberekkel, itt pedig hosszú metélt köntösük, még szintén nyárban is gyenge béléssel megbélelt, ujja övig alá ér. Ez skólában ott jártomban deákok voltak hatszáz. Az professzorok és egyéb skólahoz tartozó személyek negyvenen.

Nagy rettenetes temploma ez Monostornak, kiben mostan az királyok temetkeznek. Ebben nyugszik az jó emlékezetű Erzsébet királynénak teste. Ebben az nénje, Mária Stuart, Skóciának királynéja, ez mostani Jakab király anyja, kinek gonosz cselekedetéért Erzsébet az ő szokásuk szerint fejszével fejét vétette és ide temettette. Ez templom az benne levő szép koporsók miatt érdemlette, hogy Angliának három csudái közébe számláltatnék. Mikor ez Westmonostortól az ember az király palotái felé feljő, szép két faragott kőből csinált és szép statuákkal ékesített kapun kell bémenni. Itt az bejövőknek bal keze felől vagyon egy szentegyház formára épített ház. Ebben vagynak sok külömb-külömbféle játszó helyek, kiben labdát, kiben tekét, kiben karikát, kiben golyóbist játszanak. Szép csatorna viz az oldalában, onnan viszontag, ha bal kézre kitérsz az kis kapun, mely felett az Erzsébet királyné képe ily irással: „Vivat Regina Elisabetha“. És ha bemegy az kertbe, elcsudálkozol az kertnek mivoltán, de főképpen az benne játszóknak szép ren-

din, kik némelyek követ hánynak, némelyek rudat, némelyek küzködnek, ugranak, némelyek — főképpen az ifjú asszonynépek és gyenge szűzek — énekléssel vetekednek. Mindezeket meglátván az poéták Olympusát, Helikonát etc. félrevetnéd és az helynek gyönyörűségén álmélnoknál. Az egész kerten általfoly egy folyóvíz, mely az kertet kétfelé szakasztja. Az egyik fele játéknak és az király halas tavának, melybe sokféle vízi állatok, gödények, récék, hattyúk, tengeri hollók vagynak, rendeltetett. Másfele pedig vad kert, de úgy, hogy mindenfelől beleláthatni. Sok vadak benne: szarvasok, fehér és fekete nyulak, úrókrök, őzek, bivalyok s az többi. Ez kert előtt mindjárt az király palotái. Némelyik csak téglá épület, némelyik pedig merő faragott kő. Mindennek szabad bemenése az udvarokba; nem kérdik mit keressz vagy miért jöttél. Az első nap bémentemben láttam mindjárt amaz nagy hírű Marcus Antoniust, azki midőn Spalatumba érsekséget, Dalmáciába praességet viselne, az Ur Isten csudálatosképpen megismertette vele az igazságot. Az lelki Babiloniából, mindenét otthagyván, kifutott és akkor az angliai királynál commorált.

Igyekeztem rajta, hogy Jakab királyt is megláthassam, de főembereitől értettem, hogy tizenegyed nap alatt házából ki nem jött és házába sem bocsátott senkit, nagy szorgalmatosságai miatt.

Ezeket az palotákat mindenfelől mulató kertek fogták bé és azonkívül is az városban számtalan sok hársfákkal megültetett sétáló helyek, játszó kertek, elanynyira, hogy Olaszországon kívül nem hiszem, hogy egy ország városa ezen felett mutogathassa magát. Azki angliai királynak kertjeit, udvara népét és palotáit meglátta ez városban, semminek itéli az Németországnak kelletlen muzsikáit. Ilyen állapotját látván ez helynek, így énekeltem felőle:

Londinum cernas si quis sis forte Viator

Angliacos fines visere qui cupias.

Londinum cernens, cernes quaecunque sub Anglo

Rege nitente haec est urbs venerata bonis.

*Hic pietas, hic tuta quies, hic verus amor est
Hic sedet in celsa sede locata fides.*

Nemcsak ez városbeli, hanem az egész országbeli népnek oly szokása vagy on, reggel elébb iszik, mint eszik és felebarátját is az felestekemre nem egy darab pecsenyére, hanem egy ital serre hívja, honnan az németekkel disputálják ez dolgot: melyik cselekszik jobban. Az anglusok így bizonyítják az ő szokásukat: midőn ember főzni akar, megöblíti először az fazekat s úgy teszi bele, azmit meg akar főzni. Az németek pedig ezt mondják: midőn ők jó ízű vizet akarnak kútjukban tartani erős, köves fundamentumot tesznek az kútba először.

Ez nép szertelen gyenge és leány természetű. Midőn egy emberséges emberrel beszélgetnék Angliának gyümölcsze felől, mondá nekem: ez országban láttam egy szem cseresznyét hatvanöt ottvaló pfenniggel adni, mely teszen ittvaló annyi garast. Mely dolgot én más végre magyarázván és valami drága körül értvén, kérdezni fogám, hogy micsodás volt az cseresznye. Felelé: bizony csak oly, mint akármely országban szokott lenni. És ha két hetet ezután ez városban várakoznál, hetven angliai pfennigen is meglátnád, hogy egy cseresznye szemet vesznek, nemcsak cseresznyét pedig, hanem akármi új gyümölcsöt, mert az angliai nép oly kedve tölt, midőn újságban látja nagy áron megveszi, ki szeretőjének, ki urának, ki jó barátjának kedvéért, ki csak azért, hogy fülére felköti és mindaddig mig el nem bővül, csakhogy ő is látassék valaminek, ott hordozza.

Az nép Londinumba oly bő, itélné ember: mindennap sokadalom benne. Hallottam, hogy minden jövevényen kívül mindenkor találtatik háromszázezer ember benne. Kenyér kell hiszem ezeknek! Bizonynal mondhatom: nincsen oly hét, melyen másfélszáz ökröt, ezer juhot le nem vágnának benne. Hol azonfelett az égi madarak? Hol az tengeri halaknak sokasága?

Nagy módjával annakutánna az skóla mesterrel beférkeztem volt az Szent Pál templomának sanctuariumába, azhol miket láttam, micsodás epitáfiumokat olvas-

tam, hosszú volna mind ide írnom. Sok püspököknek halhatlan szép koporsói látásában sokat gyönyörködtem: mert mindeniken kinek-kinek az képe oly természet szerint vagyon kifaragva, hogy csak szintén az szó és mozgás nincsen, de ábrázatjukat az természet sem csufolhatná meg. Az mostani királyoknak temetőhelye némelyeknek ez templom, némelyeknek az Westmonostorbeli ekkklézsia.

Az Tamesis folyóvízen, mely nagyobb az Bodrognál, valamely hajó feljő az városba, az király kedvéért minden ágyúját ki szokta sütni. Néha egy nap meghallhat egy ember kétszáz ágyú lövést, mely hogyha földön volna, gyakorta az magos házakban kárt tenne, de az vízen lévén semmit nem árthat.

Mely nagy öröme avagy keserűségére legyen idegen földön valónak más országban csak valami kicsinybe hazájabeliekhez hasonlókat látni, itt Angliában vettem eszembe, mert midőn nagy szomorúan sétálnék, történet szerint három muszkát az ő ruházatjukban, mely az mienktől nem sokat különböz, láték. Magos sarkú sárga csizmájuk, egyik zöld, az kettő szederjes öltözetben. Ezeknek látása annyira béhata szivembe, bizony gondolkodásaim miatt alig tudhattam hol vagyok.

Londinumot elhagyván jöttem Cantuaria felé, azhol először egy igen félelmes hegyen kellett általjönni, de az Isten nagy hamar egy emberséges boloniait ada melém utitársul, ki három vagy négy mélyföldön velem jövéen, lovat kére alája és engem szegény idegen legényt elhagya. Ez félelmes hegyről túból kilátni, nem különben mint egy kis tartományt, Londinum városát. Vaygon egy igen nagy vas lámpás szintén az tetején, ki mellé az város embereket rendelt, hogyha valami oly dolog történik az hegyekben, tűzzel az közel való falukban és városokban hirt tegyenek, melyet hogyha tűzzel világosodni az emberek látnak, mindenfelől az ellenségre futni készek. Innen elszemléltém azmig elláthattam Angliának nagy részét, hol barmoknak sokaságán nem annyira, mint nagyságán csudálkoztam. Bizony mondom: vaygon az tethén az ő országukban oly nagy, oly vastag mint nálunk

akármely ökör, ha kétezeret egy seregben látnál is, mind fekete. Az ökör oly testes, oly vastag mint itt az bivaly, az szarvuknak hosszúsága mig fejükben vagyon fejestül meghaladják akármely embernek is az ölit. Felette fehérek az szarvuk, ő maguk pedig feketék. Az rozmarin az mezőkben szintén oly bőven nő, mint nálunk az üröm, csakhogy nem oly szelid, mint az kertbeli, hanem ha ember hasznát akarja venni, ott is kertben plántálja. Leszállván az hegyről egy forrás mellett ettem és nevemet egy fára ilyen igékkal metszettem fel:

*Martinus Csombor terras dum cerneret Anglas
Hic comedit; dulci ex hoc quoque fonte bibit.*

Jöttem keservesen feljebb-feljebb, minden társ nélkül és midőn egy Gravesend nevű tisztes várost meghaladtam volna, az tul felől való erdőben egy nagy szerecsen nagy hirtelenséggel az erdőből előmbe álla egy szekercével. Feketébbet nálánál én életemben sem azelőtt, sem azután nem láttam. Kezde velem angliai nyelven (mert régi ottlakos volt) beszélni, de én semmit nem tudtam neki felelni. Mondottam mindazonáltal, hogy Cantuariumba megyek. Igen félek vala ugyan az szekercéjétől, de Isten ugy adá, hogy nagy emberséggel válék el tőlem, az utat megmutatván.

Értem azután Rochesterbe. Rossz kis város, mint egy öreg faluja Franciának. Volt ennekelőtte nagy kietlen magos vára, de mostan az szintén romlásban vagyon. Kő hídát nagyobbat és jobbat láttam, de szebbet soha nem még ez ideig, mint itt, mert az egész hosszúságát, csak cifraságnak okáért, mind veressel festett vasrostélyal magosan és az király s az ország címerével (az is mind vas) ékesítették meg. Itt láttam négy öreg gályáját és tizennégy hajóját az királynak, kiknél szebbeket egy rakásban sohasem láttam, sem Pruzországban, sem Dániában, sem Frisiában, sem Hollandiában, sem pedig Zelandiában. Mindeniken egyenként huszonnégy ágyú helye volt.

Én bemenék az vendégfogadóba, bizony nem italért, mert akkor nem szomjuhoztam, de hogy valamit eh-

ném. Csak tisztességnek okáért azért kérék egy icce sert. Ők hitetlenül három iccét adának előmbé, csakhogy többet kellessen fizetnem. És mivelhogy igen megfáradtam volt s az idő is este hat óra fele volt, ott akartam maradni. De az szerencse álnokul szolgálta, mert az gazdaasszony-nak házas leánya, igen deli személy, bő kézzel és nyomott testtel birt, ki hozzám járulván, mintha szánakoznék fáradtságomon és sok bujdosásomon, kezdé kezeimet szorongatni, fejemet édesgetni, gyakran megcsókolni. Mely ceremóniához én magyar mivelhogy nem szoktam vala és jól értem vala mivégre lönnének efféle édesítések, meg-gondolván azt is, hogy egyedül volnék, fáradt testemet felemelém és az utnak indulék. Elestveledém és sokat idestova járván egy jó vendégfogadóban, kit *Két Ma-jom*nak neveztek, hálék. Honnan másnap elindulván jutottam az híres Cantuariumban, melyet én itéltem, Cantabrigianak (Cambridge), azhol Wittakerus és Perkinsus tanítottak, lenni. Völgyben vagyon; nem igen messzéről tetszik meg. Kivül minden épülete paraszt.

Cantuarium avagy Cantuaria, angliai nyelven Cantáburi-j (Canterbury), ez egész világon az compostellai Jakab, loretumbeli Mária és az aquisgranumbeli (aacheni) József (azhová az régi magyarok bálványt imádni jártak) után legnagyobb búcsújáró hely, az itt való Szent Tamás püspöknek testéhez, ki három vitézek által itt öletett és itt temettetett volt el. Midőn bémentem legelőször Jacobus Lambet, ott való archidiaconust találtam és köszön-töttem, kitől mikor az akadémiának állapotját, az meg-holt Wittakerusnak temetését kérdezném, ezen szókkal felele: „Toto caelo errat dominus studiosus, haec civi-tas non est Cantabrigia, sed Cantuaria“, — mely dolgon igen bánkódtam, mert azt az akadémiát eleitől fogva látni kívántam. De minthogy immár hátam megett hagy-tam volt harminc egész mélyföldön, megtérni reá igen resteltem. Hogy eszébe vette volna az pap, hogy bánkód-nám az útnak eltévesztésén, mondá viszontag: „Non paeniteat huc venisse, hic enim videbit primum miracu-lum Angliae“ — és kézen fogván legelőször mig egyéb dolgokat megmutogatna, vitt egy korcsmára (mert enni

és inni ő közöttük akárhol sem tartják gyalázatnak), ahol mind én s mind ő megzajosodánk az angliai sertől. Onnan házához vivén, küldé az templom kulcsáért, melyben az cantuariumbeli Szent Tamásnak teste az pápisták idejében tiszteltetik vala. Ezt felnyitván elhordozza mindenütt, melynél soha ember szebb épületet nem láthat, kiér az három angliai csudák közibe számláltatik. Életemben nem hittem volna, hogy ilyen szép templom lehessen arany és ezüst nélkül (mert az aranyedényeket, ruházatokat belőle már mind kihordották) ez világon. Felette nagy két tornya vagyon kívül. Belül az templom igen magas. Az boltozatján az egész országbeli uraknak cimerei. Számtalan sok folyosók benne, melyeket egy-néhány száz fekete márványkő oszlopok tartanak. Sok kies kápolnák, magas és alacsony grádicsok. Az sanctuárium benne kettő. Az első az derék templomnál 22 grádicsal nagyobb, melyben az mindennapi könyörgések és éneklések, fő püspöki, érseki székek, az éneklő pulpitus, igen nagy tiszta velencei rézből, melyen nagy sas szárnyát kiterjesztvén az könyvet tartja. Az másik sanctuárium még annyival magosabb az elsőnél s ebben volt helyheztetve az Szent Tamás teste. Az derék templomban minden oszlopokon könyvek vagynak, felette régiek, azok között örökkévaló vakságuknak megmutatására az pápásoknak az szent Nicodemus evangéliuma is megtartatik, azmelyben azmennyi szó, annyi hazugság vagyon. Az ablakokon semmi paraszt üveg nincsen, hanem az új és az ó-törvénybeli szép históriáknak irattattak meg. Csuda dolog mindannyi sok száz oszlopok között is, hogy oly világos az templomnak minden szegelete. Nagy canonicatus tartja mostan is az ekklezsiát és szintén, mint az pápisták idejében, az psalmusokat responsive decantálják. Sokan, öregek és kicsinyek az kámzsát reájuk felveszik és barát módra énekelnek. Fő embereknek koporsó kövei drága alabástrom, márványkő és velencei rézből szertelen sok. Némelyiknek irását az régiség miatt el sem olvashattam is.

Ezen kívül sok királyokhoz illendő koporsók kápolnában rekesztetvén vagynak. Vagyon egy tábla, kin az

egész Szent János látásának históriája képekkel meg vagon irva. Gyönyörűség látni. Az templom körül mindazon csak érsek, püspök és kanonikusok palotái, szép skóla, de főképpen egy klastrom, csuda tekergő és setétes épület. Egyszóval: mindenütt azhová elnéz az ember itt ez helyen, nil nisi stipenda antiquitatis vestigia.

Az város nem igen nagy, sem szép. Mindazonáltal egyenes padimentuma, sok elromladozott kőkertjei, szép kapui, tisztos városháza. Kenyere és bora drága, serei szenvedhető áron jó. Mindezeknek végire menvén viszonttag az prédikátor házához tértünk és három órától fogva hat óráig az seres üvegekkel ismerkedtünk. Felette fő kedvvel tartott ez jámbor engemet. Itélem azért, mint-hogy ő is Németországban bujdosott, tudta az bujdosás mi legyen. Wittakerus tanítványai közül való volt. Én mindennyi jóban is, noha nagy sokat marasztott, utamat el nem halasztám, mert erszényem Angliában két dologért igen kezdett volt laposodni, hazám pedig az tőlem elrendeltetett uton még négyszáz magyar mélyföld volt. Először azért fogyott pénzem, mert Angliában is, mint szintén az eljött országokban, felette drága volt minden. Másodszor mert az aranyért többet nem adtak százhatvan pénznél. Elbúcsúzáim azért Jacobus Lambettől, minnekutánna nevét könyvembe béirta volna és az britaniai oceanus tenger felé utamat indítván, este eltévedék egy sűrű erdőben, azhol tovább menni hogy nem látnék, béheveredtem egy tövises bokorba. Ott is nagy szerencsén fordulék meg, mert midőn pallosomat rajtam hüvelye nélkül keresztül tettem volna és nagy csendesesen, de bizony félve nyugodnám, ime két paraszt ember nagy suttogva, egy-egy szekerce náluk, eljőve, én hiszem falópók voltanak, az bokor felett megállanak. Minthogy sötét volt, talán ők engem meg nem láttanak volna, de én őket szintén az fejem felett állani jól láttam. Féltem retteneteseképpen, ha valahogy tolvajok s meglátnak először, ugy hajít valamelyik avagy ugy üt (mert oly közel voltak, hogy ütve is elértek volna), hogy szörnyű halált meghalok. Ragadám az mezitelen hegyes tört kezembe, felugortam, ők ezt látván tőlem hátrább futának. De én

vendégfogadót kérdezték tőlük, megbátorodának és hozzám jöven megbeszélük, hogy két egész mélyföldön az igaz utat elhagytam volna. Igazitanak mindazonáltal egy vendégfogadó felé, ki még csak egy mélyföldön vala. De mivelhogy én szertelen megfáradtam volt és meggondolván azt is, hogy ha szintén az vendégfogadóhoz elmegyek is éjszakának idején, egy embert bé nem bocsátanak, főképen azki nyelvükön nem tud. Kereselek azért egy más helyet az erdőben s ott hálék az fülemüléknek és baglyoknak keserves szavuk és éneklésük között.

Másnap igen jó reggel felkelvén Angliának, azmint tartják, portájára, Dover nevű városba juték hét órakor reggel. Egy kicsiny oppidum minden kerítés nélkül. Vagyon két bástyája, mindakettő az tenger felől, négy-négy ágyú rajtuk. Erős vára az hegy tetején, majd Szepes várának formájára, az tenger partra kinyújtott kerítése. Itt és az több utolsó városában Angliának valaki kimegyen belőle idegen országra, senkit az hajósok fel nem mernek fogadni bizonyság levél nélkül. Midőn azért én is ki akarnék Galliára menni elmenék az Inquisitorhoz és mivelhogy ruhámra való képezt, kiváltképpen, hogy mindenkor sárga száraz csizmát viseltem utaimban, minden boloniainak mondott és lenni állított. Boloniai nyelven kezde nagy kedvetlen tőlem kérdezni, hova megyek, kinek én deákul felevén, ő viszontag németül szóla hozzám és annál inkább, de jó szízzel fogak kérdezni: hova való vagyok és micsoda valláson? Én mondám, hogy protestáns vagyok Németországnak Frankfurt ad Oderam nevű városából, eképpen énnekem levelet ada. Tartoztam volna tőle harmincöt garassal, de nem vőnek az jámborok egy batkát is tőlem. Szállásom volt az *Négy Ökrös Ekében*, azhol egy néma leány volt hatunknak szolgálója, az főzött, fűtött, asztalt terített nekünk, kinek főztét hacsak látnám is most, bizony hálálra csömörleném. De akkor mind jó volt, mert az idő azmit hozott meg nem változtathattuk. Rut csipás szemei, sánta lábai, undok kezei, bizony három egész hétig is talán egyszer meg sem mosdott. Ha valaki pirongatta valamiért iszonyú kiáltása volt néma módra, hogy csak-

nem visszaállott az embernek haja miatta. Én mikor eljöttem tőle, hitelenségéért megátkoztam. De elhittem, hogy még az átok sem fog rajta.

Angliában sem láttam sehol csak egy kemencét is, mind szintén Hollandiában és Zelandiában.

*Az tekintetes és nemes férfiaknak :
REINER MENYHART, BERZEVICZI
ANDRÁS és PALATICZ JÁNOS uramé-
nek, Öfelségének, az mi kegyes Fejedel-
münknek, Bethlen Gábornak az kassai
kamarán tanácsosainak, mostani tisztük-
ben minden jóra való alkalmatosságot,
jó egészséget kívánok, magammal együtt
az híres Gallia országot klientélájuk alá
ajánlom.*

Eleitől fogva, azmint az historikusok bizonyoságot tesznek felőle, Gallia-ország mind városaira s mind pedig mezeire képest igen-igen megtelt hely volt. Strabo azt mondja, hogy az ő idejében, (ő pedig élt Krisztus Urunknak születése tájában) Galliának csak egy szeglete is pusztán nem volt. Most is pedig annál inkább minden része oly bő népű, ember alig megyen szép városából ki, mindjárt kettőt s gyakorta hármat is meglát előtte. Mezeje oly szép, sik, kies és néhol-néhol nem amaz emberretentő kősziklás, hanem szép zsiros hegyei vagynak.

Azt mondom, hogy senki szebb országot, ha az egész világot bójárná is, közönségesképpen szólván, soha nem láthat. Szőlőhegyei néhol hét egész mélyföldre is kiterjednek, buzája sok és gyakorta Hispaniát is táplálja vele. Folyóvizei sokak és nagyok, kiknek némelyike napnyugatra, némelyike délre, némelyike észak fele megyen az tengerbe és így mindent, azmi vagyon benne, idegekhez kihordhatják. Azminthogy, azmi nincsen, idegektől beszerezhetik. Híresebbek ezek: Sequana, Ligeris, Araris, Matrona s'az többi.

Az rozmarin és az cyprus gyakor helyen, főképpen Provincia nevű tartományában, nemkülönben mint szintén Angliában, minden gondviselés nélkül, nevededik. Közönséges gyümölcs mindenütt, narancs almák, pomágranátok, kertekben gyakor helyen. Szamara számtalan, három forinton is vehetni egyet. Én Istenem! mely sok és bő forrásai főképpen Lotharingiában! Rétein füve majd embermagasságnyira nő. És nem tudom a természet mit tagadott volna meg tőlük az veréb madáron kívül, mert ez ritkán találatik, de elhittem, hogy az bölcs természet ez kártévő marhát is áldásképpen vette el tőlük, ne lenne tudniillik rútitója ez szép országnak. Városai megfogják számat, hogy ne szóljak, kikről jobb semmit

ne szóljak, hogysen mint az ő dicséretükben megnémuljak. Gondold meg Párist, óh Olvasó, jusson eszedbe Aurelia, tekints Rupellaera, Nancira, Catalomára, Tholosára, Rhemusra és számtalan sok fényes és egyéb tündöklő városaira s azt mondod: „Detulit huc certe ars quicquid in orbe fuit“.

Akadémiái nagyok és nevezetesek: Párisban kettő, kiről alább szólok bővebben: Rhotomagusban, Tholosában, Massiliában, Burdegalában, Salmuriumban, Pictaviában, etc. Az népe új dolgoknak felette kívánója. Hamar haragra, vig és hajlandó minden gonoszságra. Örömet vendégeskednek, aprólék dologért perlekednek. Az asszonynepek és leányok nagyobb rész szerint mind fekete szeműek, vigak, szaporodók, idegenekhez emberségesek. Ruházatjuk felette szép; abroncsokkal szélesítik szoknyájukat, hajuk alá bécsinálnak valami kontyformára csinált matériát, azon által vonszak aztán az hajukat és nagy szép módjával hátul vagy az haj tekerőjük. Nyárban az meleg ellen orcájukon fekete bársonyból csinált álorcát viselnek és mindeniknek kezében egy szellősítő legyező drága tollakból vagy cifra aranyozott papirosból. De ez az gonosz nőktől az törvény ellen való dolog, hogy orcájukat, kiket természet kimutatni rendelt, befedik, csecsüket pedig, kiket rejteni kívánt, mindenkor kimutatják. Térek az utamnak leírására.

Kijöven azért Angliából egy éjszaka nagy sebességgel mentünk az britanniai oceánus tengeren. Megvirradva meglátánk Flandriának minden szép városait az hajóról: Caletumot, Neuportot, Ostendát, Grevelinget. Ugyanazon nap elérénk Normandiának Dipa nevű városába. Elhallgatom mi történt rajtam az britanniai tengeren, hol midőn immár az Ur Isten-két társat adott volna, egy spanyolt s egy anglust, ki németül tudott, bátorságosabban jártam. Történék azért, hogy azmi eledelünket valami urfiak az tarisznyából kivették és eldugták, én megértvén az egyik társammal megfogánk az egyiket (mert ott az hatalmasabb, azki erősebb), hogy kötélre kötven az tengerbe bebocsássuk és ideig az ő lopásukért az hajó után vonjuk. De minthogy az navarchus hire nélkül cse-

lekedtük, megfogata minket mindhármunkat és ha magunkat két-két Rhenus tallérral meg nem váltottuk volna, ugy cselekedett volna velünk, azmint mi rendeltük volt az szegény ifjúnak.

Dipaban (Dieppe) mindeneknekelőtte csudálkozom az embereknek hitetlenségén és kegyetlenségén, azkik csak az hajóból való kiszállításért is, mivelhogy az nagy hajó az parthoz ki nem mehetett, egy személytől tizenöt stuivert vettek. És hogy teljességgel az közepszerű hajó is viszontag ki nem vihetett bennünket, csak azért, hogy egy kis hajón kellett kilépni két stuivert adtunk.

Dipanak lakosai utálatos ruházattal élnek, kiváltképpen az asszonyállatok. Térdhajlásig való subájuk posztóból vagon, az meggyoszínú posztónak islogjával megrojtözva elől, azt fejükre borítják, az islogját pedig mind elől, mind utol nagy hosszan lebocsátják.

Az város angliai formán csinált gerendákból való, felül megmeszelve. Vagon alkalmas kőkerítése. Olcsó az hal közöttük. Egész Galliának egyik fő portusa. Innen indultak volt meg az gallusok, mikor Amerikában Floridát, Nova Franciát s az többit meghódoltatták. Az lakosa helvétiai valláson vagon.

Innen feljebb-feljebb jöttem Normandiába, Rhotomagus fele és az első éjszaka egy erdő között lévő klastromnak vendégfogadójában háltam az *Négy Bagolyban*. Ascensio avagy Urunknak menybemenése napján mentem bé Rhotomagusba. Ők Rovennek, néha Roannak (Rouen) nevezik, hol megláttam az egész Normandiának szin népét, mivelhogy 40 mélyföldről is felfutott volt a nép az Ünnepe szentelesére, mely Ünnepe az régi zsidó szokás szerint most is megtartatik, esztendőnként egy latrot az tömlőcből elbocsátva. Ezt, minekelőtte a kapun kimenne, nagy pompával elhordozzák az egész városban, hosszú magas fákra zászlókat, koszorukat, ugy mint győzedelemnek jeleit csinálnak. Mindenütt, de főképpen az parochiale templomban az Krisztus szentenciázásáról prédikációt tesznek. Igen nagy templom ez, külső formája is felette szép, mind merő mesterségesen faragott

kő. Egyszersmind három helyütt volt prédikáció benne nagy felszóval, két helyütt éneklés ugyanazon órában, de mégis minden szavát igaz úgy megérthette ember az barátoknak, kik prédikálottanak, mivelhogy csak egy szeglete is egy igen nagy templomot tenne. Az egész templomot drágalátos aranyból és ezüsből szőtt kárpitokkal fonták volt bé, mely tappezeriát harminckétezer forintra becsülték. Egyéb oltárt nem láthattam, csak az nagyot az kárpitok miatt. Ez mind fehér márványkőből építettett. Jobb kézre mellette vagyon két barát státuája: egyik fekete, másik fehér márványkőből csinálva. Semmi irás az epitafiumon nincs, csak ez: „Cur quaeris qui sim? Loquitor me fama per orbem“.

Az sok ceremóniák között az templomban volt egy drágalátos szép öreg kép, kin az huszonegy tanácsbeli Jeruzsálemben lévő személyek, kik Krisztust halálra szentenciázták, az három hamis tanukkal és két fő nótáriussal egyetemben voltak felirattatva, kinek-kinek mellette volt vox. Én el nem untam volna nézni, de az népnek sokasága miatt, azkik csudálták és olvasták, igen ritkán fértem hozzá.

Egyéb commoditasait így értsed az városnak: Vagyon fő akadémiája: vagyon parlamentumi méltósága, azaz, az ország főtanácsi seregének itt vagyon egyik helye. Noha az pópásoknak elég bolondságuk benne, mindazonáltal az helvetiai confessio benne az birtokos. Jó serük vagyon, három garason pintje, az bornak nyolc garason. Nagyobb részére mind alma borral él, nemcsak ez város, de egész Normandia is. Vannak szép kifolyó csatornái, azok között legszebb az piac felé való, ki mostan építettett, az Silvanus bálvány képe rajta, alatta sok oroszlanok, kiknek szájukból bőséggel jó ki az viz. Egy kerítése vagyon, de az mind egy cseppig faragott, szegletes kövekből építettett. Portusa jó vagyon, de amaz nagy hires hid, kiről még Gerardus Mercatoris *In descriptione Galliae* emlékezik, elromlott. Ez hid előtt építetek mostan egy igen szép kaput, melyet bár ezután az geografusok könyveiben béirjanak, mert nem alábbvaló mesterség lesz az hidnál. Mutatták az kaput, melynek

előtte amaz Valcolor nevű városbeli leánynak az angliaiak fejét vették Carolus Septimus franciai királynak idejében. Ez leány látván az országnak iszonyú romlását az angliaiak és egyéb körülvaló tartományok miatt, huszesztendős lévén ruházatját megváltoztatta és Károly király segítségére indult egy szolgájával, kinek az harcokon serénységét látván, tötték kapitánnyá, mely tisztben sok emlékezetes dolgot cselekedett: városokat, várakat meghódoltatott, (dicsekedjetelek vitézségtekkal férfiak: valyon megtagadta-e az természet az leányzóktól az bátor szívet!) Elvégtére midőn egy városnak segítségére ment volna, csalárdsággal fogták meg önnönmaguk az franczuzok és ajándékon adták az ellenség kezébe, kik ez városba hozván megölték.

Az Sequana (Seine) folyóvizen túl való hegyen volt régen igen nagy kővár, de már teljességgel elromlott, csak az templom egynéhány temető kápolnácskákkal áll fenn. Sítusa ez városnak igen kies helyen vagyon egy völgyben, mindenfelől Ceres ékesíti, alul pedig Neptunus az nagy Sequanaval.

Olvastam meg benne huszonegy templomot, noha elhittem, hogy harmincnál is több vagyon, de minthogy nincs mindeniknek tornya, ember nem találhatja mindjárt fel.

Szállásunk volt egy antverpiabeli német gazdánál, az *Császár Főben*. Huszonnégy ember vonta az nagy harangot, mikor láttam. Ez országban nem mondanak ennél nagyobbat.

Rhotomagusból kijöven mentünk által S. Florens (Fleury), Esquin (Ecouis) és több városkákön és hálunk Richevilleben az *Nagy Kristófban*. Ez utamon három dolgot notáltam:

1. Normandiának szép termő mezejét, hegyeit, völgyeit, nemkülömben mint szintén Magyarországnak nagy bőven buzája, rozsa, árpája, babja, borsója, ledneke.

2. Az koldusoknak sokaságát, ahol senki magánál ruhásabttól nem szégyenel alamizsnát kérni. Eképpen az faluból az paraszt embernek gyermekei, felesége, szolgálí kijőnek az házból, ki tehenet őriz, ki juhot, ki buzát tiszt-

tit, ki fon, ki varr. Ha idegen ember mellette elmegyen eleibe fut és koldulni nem szégyenli. Tisztos leányt elcsalhat sz fél mérföldre is, csak mutass neki egy vagy két pénzt. Nem úgy, mint az mi szegény hazánkban, hol gyakorta az nemes ember is bétér az szegény paraszt ember házához s nem szégyenli turót s kenyeret kérni tőle. Ott bizony az paraszt ember pénz nélkül semmit nem ad, de ha te adsz neki nagy térd- és fő-hajtással elveszi.

Harmadik dolog ez: Eszesebben cselekednek az galusok az németeknél, noha ők azt szokták mondani: Gallus est parvi cerebri; mert ezek még az szántóföldek között is mindenütt gyümölcsfákat terjesztenek. Az németek pedig, főképen az belgák, az városokban és kertekben fűz- és hársfát ültetnek.

Richevilléből kiindulván Páris felé, akadának hozzánk két utitársaink Roanbeliek, kik igen nagy emberiséget tőttenek velünk, mivelhogy az francia nép nem igen ismerte az magyar aranyat, egyéb pénzünk pedig nekünk nem volt s értünk gyakor helyen megfizettek. Azon napon általmentünk Normandiának egynéhány kis városán. Hires az Schemmani (Chaumont) egy forrásáért, mely az városon kívül egy igen szép kőházból foly ki. Jó hideg és az úton járók fél életének megadója. Itt deeltünk az *Gólya Madárban*. Itt láttunk szőlőt is először ez országban. Estére osztán jutottunk egy szép kis városba, Possiacumba (Poissy), azhol az jó emlékezetű Theodorus Bezanak az lotharingiai érsekkel, idejében az francia király és királyné előtt győzelmes disputációja volt.

Innen Possiacumból általmentünk Pontoisában, kinek az város közepén igen erős kővára vagyon, minden utcákon sok kőcsatornái, kellemes jezsuiták kollégiuma sok deákokkal rakva, mindenfelől az szőlőheggyel oly szépen kerítve be, mint Tarcának Tokaj felől való része. Népe felette fekete, mind férfiú s mind asszonyállat. annyira, hogy soha bizony közönséges keresztyénség között feketébb népet nem láttam, keszkenőzések is mint szintén cigány nőknek. Az város két részre szakasztatik. Az egyik napkeleti, másik napnyugati résznek nevezte-

tik, melyet egy igen nagy folyóvíz két hiddal copulál össze.

Ez városban felette nagy szorongattatásba estem vala, mert azmint feljebb is mondám, az magyar aranyat sehol el nem vették tőlünk, hanem nagy darab földön két nap az két útitársunk fizetett érettünk. Itt az vendég fogadóban, mely — ha jól emlékszem reá — az *Korona* vala, este fáradtságunk után igen megivánk az jó borban és midőn én az német társammal nagy bátran aludnám, mind az jó reggelig, az két francuz felveszi magát (én hiszem, hogy kételkedtek idegen embernek hitében) és jó reggel az utnak eredtenek. Eszében véve az német társam, ragadá hamar fegyverét és ruháját, elérte és kényszerítette Istenre, hogy el ne menjenek, fizessenek meg érettünk az holnapi napon, ugymond. Páris városában aranyakat váltunk el s fillérről fillérre megadjuk. Nem térének meg ezek. Látván a német is, hogy nincs hova lenni, hol kérjen nem tudja meggondolni, ő is velük elment és engem ugyanott az ágyban elhagyott. Én felkelvén várom az franciákat, de főképpen az németet, kinek hűségében biztam. Nem jó egy is. Elunván várni, az gazdaasszonyt hívám, hogy számot vetnék vele. Mondá, hogy az társammal együtt másfél forinttal tartozom. Egy aranyat adék elő, azt visszaveté, mondván, hogy nem jó. Más adék, monda nagy haraggal, *no boun pistol*, nem jó arany, (mert az ő királyuktól veretett aranyat *pistolenak* nevezik). Annakutánna előadám mind amennyi volt, hogy választana benne, de egyiket sem szereté, hanem fogá az vállamon az palástot és nagy gyalázatosan levoná rólam. Én Istenem, hova forduljak? Egy korcványba emberek eleibe sem mehetek! Reá vevém magamat és menék egy közel lakó paphoz, kinek midőn minden állapotomat megjelentettem volna és hogy hova való volnék nagy hamarsággal felkele és jöve velem együtt az vendégfogadóba. Feddette szörnyen az asszonyt, mutatván az aranyakat, hogy jók volnának és rettentvén azzal, hogy gonosz hire megyen egész nemzetségének ily módnélkül való cselekedeteért szinte idegen országokra is. Megadatá annakokáért az

én verőfény színű gránát posztóból csinált palástomat és megkérdeven mennyivel tartoznám, megadá az hitvány asszonynak az maga költségéből.

Utánuk siettem az én hitetlen barátainnak és nagyhamar elérém őket csak közel az városhoz, hol egy almafa alatt hevernek vala. Nevetnek hát erősen, kikhez mikor semmi jó kedvetem mutatnám, meggyőzőnek, hitükkel megesküvén rajta, hogy viszontag megtértek volna hozzám (el is hittem pedig, mert voltam már az két francuznak többel három forintnál adósa) csak próbálták, mit cselekszem közöttük, minthogy nyelvükön nem tudtam. Megbékélvén velük, jöttünkbe menénk fel egy magas hegyre, melyről az híres-neves Páris városát, kit régen kívántam látni és mind az körülötte lévő sok falukat, városokat, klastromokat, sok templomokat, drága nagy kőkereteket nem kicsiny örömmel nézleltük. Az hegyről alámenvén az szép Argentera városban mindenütt gyönyörűséges szép szőlők között mentünk. Itt az szőlők nem hegyen, hanem csak szinte sík mezőn vannak és gyakor helyen az szántó földekkel elegyesek.

Argentera (Argenteuil) szép kerített város minden városi ékességgel, kőpadimentummal, tornyokkal, harangokkal, csorgó csatornákkal, piaccal ékesített. Az háznak oldalán nemkülömben, mint Hollandiában az szőlőtövek felbocsátattanak. Mellette foly az Sequana két ággal el, azhol hid nincs, hanem hidason hordják által az embereket. De nem oly istentelen fizetésért, mint Normandiában. Innen két óra mulva bėjutánk ez világnak legnagyobb csudájába, Páris városába. Legyen itt egy *notabene* Normandiáról. Az szegénység benne csak fából csinált saruba jár, ahonnan történik, hogy gyakorta az unoka nagyatyjának saruját viseli. Szekérrel hordják az piacra s úgy árulják a számtalan fasarut, kit tiz-tizenkét, tizenhárom, kit tizenöt pénzen adnak benne. Tiz esztendeig is elviselnek egy párt.

PARIS, MÁS NÉVEN LUTETIA

Páris városáról az régiek nem sokat irtanak, azmelyből megtetszik, hogy nem volt régen oly királyi fényes

állapotban, mint mostan vagyon. Emlékeznek az Páris nemzetségről, de hogy azoknak valami oly nagy városuk volt volna, semmit nem hoznak elő. Hívják Lutetiának *a luto*, mert felette igen sáros, főképpen az Sequana szigetében való városa. Eredetét némelyek az trójai Priamus fiától, Páristól hozzák, némelyek pedig csak Julius császártól. De hihetőbb az első opinio, mert Julius császár idejénél sokkal régibb, mint ezt az benne levő antiquitások megmutatják. Öregbedett egynéhányszor, mert belőle is egynéhány kerítésekre talál az ember, meddig azelőtt volt.

Vagyon benne ötszáz derék utca, mindenféle eledelnek annyi bősége, szombat napon ha látnád itélnéd, hogy az egész országnak minden ökreit, juhait, madarait, kenyereit és minden gyümölcsét odahordották fel. Ez város nemcsak Franciának, hanem egész Galliának, nemcsak birodalmára, de nagyságára képest is feje. Az Sequana folyóvíz mellett szép természetű épített. Három részre választatik az folyóvíz miatt. Az egyik nevezetik *proprie dicta Lutetia*, a második (mely a Sequana szigetében vagyon) az akadémiáról hivattatik *de la université*, a harmadik *proprie sic dicti Parisii*. Ez három várost drága szép hidak foglalják egybe. Némelyik hidon — nemkülömben, mint szintén Londinumban — egész városok vagynak. De az csuda dolog, hogy csak fahid némelyik, mégis oly nagy utcák vannak rajtuk, ember lehetetlen dolognak itélné lenni, hogy csak két hónapig is oly nagy terhet megtartana, ki mindazonáltal hatvan-hetven esztendeig is megáll. Drága szép templomok benne, melyek közül az városban nevezetes az parochiale és az Szent Joachim, az városon kívül az Szent Dénesé, melyet mindenek inter septem Europae miracula számlálnak. Az Johannes Castella parricidanak, azki az királynak, IV. Henriknek az ajakába ütötte volt — meg akarván ölni — az kést, annak az atyjának háza csak közel az La Palle avagy az Parlamentum plotájához, igen szép helyen épített volt, melynek helyén mostan egy szép kifolyó csatorna, két szűz képével láttatik.

Az Parlamentum háza szertelen nagy épület, egész

utcának itélné az ember. Ezelőtt három hónappal nagyobb rész egész az pádimentumig leégett volt. Kiben, mivelhogy rendszerint, eleitől fogva minden franciai királyoknak statuája benne volt, az padlásoknak leromlása miatt, csak belül több kár lett hetvenezer forintnál. Onnan egyenesen felmenvén, jut az ember az kapura, melyet ők *la porta de Pari* neveznek. Ez kapu között van egy rút, rostélyos házacská, melybe beszokták vetni azokat az testeket, kik éjjel avagy nappal az utcákon megölettetnek. Huszonnégy óráig ott tartják, azután minden várakozat nélkül, ha ez világon annál jámborabb ember nem volt is, az Tanácsház előtt lábbal felakasztják. Minden személynek pedig uj akasztófát kell az városnak csináltatni, soha egy akasztófára — sem egyszermind, sem successive — az városban többet egynél nem akasztanak. Egy napon rajta tartják az testet, más nap tisztességesen eltemetik.

Ez után jöhetni az két hidra, melyeknek egyikén mind ötvösök, másikán kalmárok és egyéb vevő-adó emberek laknak. Hivják ezt *Madaras utcának*, mert mindenik házat madárról nevezték el. Legnagyobb vérontás az két hidon történt vala az igaz hitért 1572, mivelhogy az mesteremberek és kalmárok idegen országokban bujdosván Istentől megvilágositattanak volt és hazájukban is vallásukat megtartották és halálig oltalmazták. Ez két utcabeli vérontás miatt az egész Sequana folyóvíz vérrel folyt.

Igyenesen ez hidról délre felmenőknek találtatik az *Caemiterum puerorum innocentium*, kinek ajtaja előtt ütötte az kést az barát az torkába az jámbor Henrik királynak. Ez hely az egész városnak legfőbb temető helye. Szép epitáfiumos kolumnák benne, de mind franciai irással. Vagy hiszed jó Olvasó vagy nem hiszed, (csuda dolgot mondok) ha elhiszed valahová viszed okát, de ez bizony dolog: Ez temetőben huszonnégy óra alatt az eltemetett test úgy elrothad, hogy annakutánna az csontját mindjárt kiszedik és héjazat alá rakják, melynek sokasága távolról is iszonyítja az embert. Hogy igaz voltát ez dolognak megpróbálhatnám, Vasárnap odamentem és

láttam, hogy az testet eltemették. Hétfőn odamentem, láttam, hogy az sir besülyedt. Kedden reggel néztem, hogy az Vasárnap este öt óra tájban eltemetett testnek csontjait az sirból kiszedik és mást temettek helyébe.

Menj fel innen, egy magas keresztre találsz az király lakóhelye felé. Ez kereszt alatt szokták megbüntetni az igen nagy urakat, kik árultatásban avagy egyéb vétekben találatnak. Innen balra térőknek láttatik egy nagy utca, melyben tizenkettőd napig az *Phoenix Madárban* jó szállásunk volt. Oda csak közel az Sequana folyóviznek legjobb köhida, hívják *Pont Neuf*. Ezen az hidon vagyon egy mesterséges *fontaine* avagy kifolyó csatorna kút. Két statua velencei rézből építettett rajta. Egyik asszony képére, mely a vizet az kezében lévő edényből kiönti, másik férfiú képére, ki a vizet más vederbe befogja, de a viz azután többé nem láttatik, mert titkos csöveken viszont bemegy a Sequanaba. Az épület tetején vagyon egy óra, ki szép énekléssel minden fertály órát megékesít. Nagy hid csak kilenc kéz ijsza avagy fornixra, az tulsó végén egy kis ház, kin az Henrik király statuája (mint Váradon mondják lenni László királynak). Egy igen nagy rézlovon felette szépen áll, süvegetlen; fegyverben, kezében az királyi pálca, merőn mindenütt megaranyozva. Itt mindjárt két utcát mind egyformára építettek, elanynyira, hogy egy tenyérni különbséget minden házain nem találnál. Ugy beszéltek, hogy egy igen gazdag ember — magtalan lévén — építtette. Bérbeadásából még ugyan életében az ő pénzét, kit reá költött, kivette belőle és annakutánna ajándékon az Tanácsnak adta és az királynak — maga emlékezetére.

Visszamentem viszontag ez hidon és az király udvarát szemlélttem. Helyheztetve vagyon szintén az városnak legalsó szélén, azhol az Sequananak két szarva összezszakad. Mindazon faragott kőből építettett ez az királyi udvar és vagyon annyi helyen, mint Kassa bekerített városának fele. Sok szép statuái, labdaházai, tekejátszó helyei. Mostan viszontag hosszóságában harminc ölnyivel öregbítettik.

Az váron túl felmentem a város töltésére, kerítésére.

Csak egy kőkerítése vagyon, az sem magasabb másfél kopjánál. Az töltése elég temérdek, de az sem ér fel az danckaival. Árka mindenütt száraz és csekély. Az kapuk szertelen magosak, mind faragott kövekből. Azok közül nem találtam szebbre, mint azmelyet 1614. esztendőben, ez mostani tizenharmadik Ludovicus király állita az Délre való akasztófa felé. Szép fehér faragott kövekből az ország cimérének (mely három lilium) még csak a legkisebb pontja is mesterségesen kimetszve rajta. Egyfelől mind fegyverben tartja az atyja, Henrik statuája: másfelől az anyja, alatta ilyen irás, nagy arany betűkkel: *Hic belli pacisque decus*. Ez alatt viszontag egy aranyos tábla, de franciai irással. Csak közel az kapuhoz vagyon egy igen nagy klastrom, melynél egész Párisban nagyobb és régibb nincsen. Azmint értetem augustinianus barátok lakják. Nem kisebb, nem alábbvaló épület egy igen nagy várnál. Felette magos kerítése, bástyája tizenöt, szép általjáró folyosókkal, szép gyümölcsös kerttel. Mellette az város töltésén sok szélmalom, hol egynéhány száz szamarat is megláthatni, kiken malomba gabonát hordanak.

Előbb menvén innen, talál ember egy fortezzahoz, mely egészen mind faragott kőből való. Szörnyű dolog magassága. Mondják, hogy az városnak egyik kincstartó helye ez, de nem tudom. Mellette az város kapuja, kin az ország és az város cimere.

Az Sequana viz azhol bejő az városba, vagyon az Fegyvertartóház ilyen irással:

*Aethna haec Henrico Vulcania tela ministrat
Tela Gigantaeos debellatura furores.*

Mindenütt az kerítését ágyúknak, fegyverderekaknak, sisakoknak, tüzes labdáknak képével ékesítették. Befoglal csak az egy armamentarium annyi helyet, mint az egész Szatmár vára minden kerítésével. Bal kéz felől kívül drágalátos szép sétáló és vad kertjei az királynak, sok külömb-külobbféle termő és termés nélkül való fákkal teljes. Jobb kézre pedig az község játszó kertje, három piaccal, melyet 440 hársfa és platán ékesit, oly hosz-

szan, hogy ember ugyan megfárad mig általmegyem az nép benne, ki tekét, ki kockát, ki csürköt, ki követ etc. játszik.

Ezeknek utánna kezdettem observálni Párisnak második városát, az Sequanan túl, melyet la universitenek hinak. És mindeneknekelőtte igyekeztem azon, hogy amaz hires-neves nagy elméjű baráttal, ki az egész cursus philosophicust nagy mesterséggel táblákra hozta, megismerkedhetném. Megkérdezém azért az minoriták klastromát, azhova engem elvitt egy deák. Én Istenem, — elcsudálkoztam rajta! Csak az egy helyben volt több hatszáz barátnál, kiknek mindenkinek könyv lévén kezében, csak várták az órát. Nagy örömmel külömb-külobbféle leckére külömb auditoriumokba mentenek. Midőn kérdezném az *Martinus Meurisset*, ketten is felfutána megjelenteni, hogy idegen ember akar vele szembe lenni. Én azt itéltem, hogy ilyen tudós ember, kinek elméjét és mesterségét ez világ csudálja, valami fényes és tündöklő ruhában jöne előmbe. De eljőve egy igen alázatos, szürke ruhában, kinek testét nemkülömbben, mint az többinek, két istráng szoritotta által. Fekete színű ember, de mindannyi tanulásában is piros szint tart, idejének huszonnyolcadik esztendejében. Kinek mikoron kívánságomat megjelentettem volna, hogy tudniillik csak személyét akarnám látni, mondá, — magát földre alázzván, —: „Ego Dei et dominationis tuae servus non sum dignus qui a tam longe venientibus interroger ac intuear“. Ilyen szókkal felele meg ez bölcs ember beszédemre, kinek mikoron hízelkedés nélkül megmondottam volna, mely nagy böcsületben legyen neve mindenütt, azhova írása elérkezett, magát földre meghajtván Istennek hálát adott. Kézen fogva bévin engem az klastromnak belső udvarára, ahol az kapu felett ilyen írást olvastam, kinek felette az Szűz Mária képe nagy veres palástban:

*Qui cupis optatum coeli pertingere lumen
In terris Dominam promptus ubique cole.*

Itt én velem mindenik táblája felől sokat beszélgett, kik felől azt mondotta, hogy az sculptor nagy fo-

gyatkozásokkal exsculpálta és semmiképpen elméjét mesterségével ki nem jegyezhetette. Oktatott ezen felett engem rendiben, folyásában, kinek bizony most sem kicsiny hasznát érzem. Több beszédei között mondá azt is, hogy mindeniket három-három táblákkal akarta viszont öregbiteni, de minthogy immár az theológiának professzorává rendeltetett, mindazokat elhagyja. Én ez dolog felől vele mintegy kis dissertatiót indíték. Sok beszédim között hozám elő az talentumos szolgákat. Akkor szemem közé tekinte s nagy fohászokodva mondá: Ithon, minthogy idegen nemzettől hallom ez példát fejemre magyarázni, az nekem engedtetett kincset nem temettem el, hanem az én Uramnak, Istenemnek tisztességére kereskedem vele, elvégezett akaratomat, kit félbenhagytam vala, világoskodni bocsátom. Felvin házába, kinek felette ez: *Fr. Mart. Meurisse*. Szép kis kamarában lakik, kit képekkel megékesített. Két rend könyv minden eszköze. Az ajtón bémenvén mondá: *Haec est officina et hic sunt instrumenta tabularum mearum*. Ott leülvén, kezde panaszkodni az embereknek hitetlenségére és fősvénységére, akik látván kedves voltát tábláinak, az nyereség kedviért más helyen sok vétkekkel kinyomtaták. Ezt szégyenli felette igen, hogy írása oly vétkesen idegen országokban hordoztatik. Előhozá az logikának, metaphysicának, és az morális philosophiának (kit csak azelőtt, hogy ott voltam, egynéhány nappal bocsátott ki) tábláját. Nevét ez utolsóra így ír fel: „*Frater Martinus Meurisse minor, author dabat domino Martino Csombor ungaro in musaeo proprio Parisiis 1618*.”

Onnan kijöttünk és vitt engem az Sorbonába (Sorbonne). Ez az főbbik akadémia. Akkor az professor benne theológiát olvas vala de quaestione: *An pro omnibus sacrificium sit offerendum?* Csak ez egy professzornak auditora volt több négyszáznál. Innen mentem az claromontana akadémiába, hol hallgattam a jezsuita páterek leckéit. Az prima classisban históriát olvasnak vala, az secundában Horatiust, tertiában Cicerót. Az phisicában *de motu coeli* vala az kérdés. Az theológiában *de unione duarum naturarum in Christo*. Az mathema-

ticaban *de arte mensurandi profunditates*. Eképpen minden arsokon, minden fakultásokon valamennyi óra az napban vagyon, minden órában tanítás vagyon. Nem csuda, hogy oly disputátorok és tudósok válnak közülük.

Az Sorbonaban mindennap sok disputációk vagynak. Akkor egy ifjú legény Hieronymus Bachelier Parisinus socius sorbonicus pro minori ordinaria, ez kérdésről: *Quis divisit mare rebrum in septem divisiones?* — disputált. Ellene tizenkét baccalaureusok opponáltak. En életemben soha jobb elmét sem láttam, sem hallottam. Nyolc órától fogva három óráig délután az sok reá kiáltó disputátorok között nyelve meg nem botránkozott. Egy argumentum nem volt, kire meg nem felelt, mely dolgot az egész nép és az deákság is külön kezének nagy összezsattogtatásával, nagy örvendezéssel, nagy vigassággal approbált. Sőt még az Magnificus Rector is, kit veres posztóruhában három aranyos sceptrummal hoztanak vala bé, kezét — ez dolgot látván — összeverte. Igazán a Sorbonában neveltetett volt ez ifjú, mert eleitől fogván hallottam és olvastam, hogy az vallásban az Biblia autoritásán kívül senkiét bé nem veszi. Nem nagyra böcsüli az sok supposititius könyveket, az minémű az Szent Jakab Liturgiája, az Nicodemus Evangéliuma, etc. Ez is midőn az barátok Szent Tamasból, Lombardus s az többiből bizonyitanának ellene, mindjárt azt kiáltotta: „Non iuravi in verba magistri, rationibus, non autoritate, philosophus sum. Hoc loco suspectum habeo S. Thomam, non recipio, non approbo nisi ratio-nem dederit. Thomas, Lombardus potuit mecum errare“. Mely szókat midőn gyakorta iterálná, az egész otlévő barátok, főképpen azok nem Sorbonisták voltak, ugyan fogukat csikorgatták, zajgottak. Azután az praeses így szólította meg: „Subtilissime iuvenis sobrie loquere, nam melius est cum Angelico Doctore errare, quam contra eum falsi aliquid statuere“.

Ez disputatióban opponens volt az Fr. Martinus Meurisse is (kivel ötöd napig barátságosan éltem), hol minémű elméje legyen, kiváltképpen eszembe vettem. Így az egész nap disputatióban eltélvén másnap nagy

pompával az baccalaureusok között jöve be.

Ez akadémiában tanított régen Szent Tamás, Scotus, Lombardus. De Bocone, Ocham, Alexander de Ales. Caietanus, Gandensis etc. Patrónája az akadémiának Sz. Orsola asszony.

Nagy veszekedése volt 1611. esztendőben ez akadémiának az jezsuiták akadémiájával, mely megtetszik az akkori Magnif. Rectornak, Hardiviler Péternek az Párisbeli tanács előtt lett hosszú és bölcsen írt prókátor leveléből, hol minden origójukat, minden erkölcsüket, minden igyekezetüket kevés szóval, de hosszú értelemmel leírja. Mostan is oly szörnyű egyenetlenség vagyon. Azok, kik az Sorbonában laknak elmennek Claromontanába, az ablak alatt hallgatják az jezsuiták leckéjét, ezek meg amazoknak és ha valamit kaphatnak egymás szájából egymás gyalázatjára mindjárt kinyomtatják.

Számtalan sok skólák vagynak ez városban mind az akadémiák alatt, mind azon kívül. Nevezetesebbek ezek: Schola Regia Navarra, Schola Regio de Burgo seu Burgundia, Schola de praelo Vacca. Ebben tanított az bölcs Petrus Ramus, kinek 1572 esztendőben több keresztyénekkal, vallását ott kellett vérével megpecsételni. Matthaeus Scaricaeus in vita Stephani Szegedini írja, hogy ő idejében, midőn néha-néha ez skólák virágjukban voltak, megszámláltatott harminckétezer deák. Mostan is, azmint hihető beszéde által Meurisse Márton nekem jelentette, többen vagynak huszonnégyezernél. Az városnak pedig népe az ő házuk népe szerint (noha néha több s néha kevesebb) számláltatnak negyedfélszázezren. Idegen ember, azki látásért, kalmárkodásért, búcsújárásért, az király udvarában való szolgálatért ott találta, vagyon viszontag negyvenezer. Gondold meg, édes Olvasóm, ha kenyér s bor s hús nem kell-e azoknak. Ne csudáld hát ha az ő országuk drága! Ne csudáld, hogy egy ludat két forinton, egy tyúkot hatvan pénzen vettünk benne.

Megtérek még egyszer az templomoknak néminemű leírására. Számláltatnak háromszázan s egynéhányan. Az Nostra Dame (Notre Dame) avagy az Szűz Mária

temploma külsőképpen meghaladta minden benne lévő templomokat szépségével. Mert hogy egyébről ne szóljak, vagynak hallatlan szép kőcsatornái külömb-külobb vadaknak formájára. Az derék ajtó felett harmincnőle királynak ékesen csináltatott statuája, alattuk pedig az tizenkét apostol. Püspöki residentia benne, melyet Pünkösöd vigiliáján nagy méltósággal éneklés, orgonálás etc. misemondás között pásztori botja kezében lévén az templomban láttam. Az Sequana felől való oldalán sokat csudálkozván rajta ily írásra találtam: 1257 mense Februario Idus secundo hoc templum fuit inceptum. Ez templom mellett vagyon egy Hospitale.

Az Parlamentnek, kinek authorát hozzák az Históriák, Iulianus Apostatát, sok imide-amoda járó, nyíló, boltos házai vagynak, melyekben, azonkívül kikben az tanács nagy dolgokról szokott végezni, mind árúra való marha vagyon. Az udvarán ily szép dolgot láttam: az franciai király drága szép liliomos ruhában felöltöztetvén bálványképpen áll. Jobbja felől az *Fortitudo* statuája, hóna alatt tart egy kis ládát, mely az királynak és az országnak erős voltát jegyzi. Mellette az *Justitia*, mely egy éles törrel egy vogot tart, intvén, hogy az igazság nélkül az király nem király, hanem tirannus. Bal keze felől az *Prudentia* egy tükörbe nézvén, mert az királynak nemcsak az előtte levőket, hanem az távol valókat és jövődöket is meg kell látni. Azon túl vagyon az *Temperantia*, egy órával és haranggal intvén az királyt arra, hogy étellel-itallal magát ne terhelje, hogy idejét, óráját aluvásban ne töltsse, mert az álom és az étel-ital sok országoknak volt elrontója.

Az Praetorium hallatlan nagy és naponkint öregbedik szép fehér faragott kőből. Az középső kapu felett kívül vagynak szép kőstatuák, középben pedig vagyon egy szűz formájára csináltatott, kinek kezében egy nagy, kiszéledt vitorlával egy terhes hajó, mely a város cimere. Alatta arannyal ilyen írás: *Lutetia Parisorum*. Ki nem kívánkoznék ilyen szép dolgokat látni? Valahová eltekint az ember, mindenütt az elmének csudáit láthatja. Valahová eltekint, utcákról-utcákra, mindenütt láthat

egy avagy két deákot földig való ruhában. Bizony az egész ezideigvaló bujdosásomat és annak terhét ez egy város elfelejtette vala velem, oly igen, hogy mint szinte szerelmes hazámból kellett vizontag innen kijönöm. Ily országoknak és városoknak látására, én csudálom, hogy az mi nemzetségünk közül való ifjak nem igyekeznek. Két esztendeig sok pénzt némely elkölti, nem mondom haszonnélkül, de csak az két esztendő alatt és amint most szokták, esztendő alatt való deákságért, tanulásért idegen országra mennyi merő ostobaság, mert ott azmit keres szintén azont megtalálja itthon. Vagyon ugyan itt Párisban az nagy köhid előtt egy szép épület, egy nagy kerek toronnyal, melyben az király, IV. Henrik, Margaretát, az ő feleségét meddőségéért bezárlotta és az Pápa indulgentiájából, azki mostan is él, vette volt el. Holta után teste ugyanott temettetett Margaretának.

Párisnak épületi azonkívül, azmelyeket merő faragott kövekből építettek, mind csak fából, kővel elegyesen csináltatott, nemkülömben mint Angliában Londinumnak. Népe vig, valahol megyen mind csak süvölt avagy dudol. Bora olcsó, pintit megvehetni négy garason. Csak közel kívül a városon nagy sok kőbányák, mindenik felett egy-egy kerék, melyen kivonszák az köveket. Párisban Junius 6.-án szép érett szőlőt láttam, kit csak akkor szakasztottak le az tőkéről. Az hidon, melyet Nostra Damenak hinak árulták. Egy gerezdet 36 stuiveren adtak. De senki ne ítélje, hogy az Páris hegyen akkor érnék az szőlő, hanem az gazdának mestersege alatt boltban plántáltatott, ért és leszakasztatott.

Pünkösd napjára virradván ott létemben igen szörnyű álmod láttam volt, mely engem, mind az egész ünnepnapokon, mivel hogy tudtam, hogy egyedül kell utnak indulnom, az két társam utját Hispániába igazgatván, igen szomorított. Az pedig eképpen volt: tetszett mintha én egy város mellett mennék el egyedül, jutottam egy helyre, ahon aznap egy bűnösnek fejét vették, kinek az vére az földből három kopjányira felbuzgott. Mely dologon midőn igen csudálkoznám, ime egy erős szél az vért hirtelen reám csapá. Énnékem, egészen fehér öltözetem

lévén, igen bánkódtam rajta, hogy megrútult. Futottam az anyámhoz és nénémhez. Mosták karomról és fejéről az vért, de oly tisztán, azmint kellett volna, soha le nem moshatták. Ez rút álomtól megiszonyodván, felébredtem és jövődjő jó szerencsém felől igen kétséges voltam. Mindazonáltal Istenre hagytam magamat, segítségemet mindenekben szent felségétől vártam.

Másodnapján az Szent Dénes templomában kimentünk, melyet azmint feljebb is megmondottam, Európának hét csudái közibe számlálnak. Okát nem tudom miért, mert ha külső faragott voltát tekinti ember, bizony meghaladja ugyan az Párisbeli Nostra Damenak temploma. Ha belől való szépségét nézzük, kétszerte meghaladta az Cantuariumbeli templom. Az benne levő királyok koporsója sem haladja meg az angliai királyoknak koporsóit, kik az Westmonostorban vagynak. De elhittem, hogy nem az templom, hanem az templom kincse az miraculum benne. Én azt nem láttam. Láttam az nagy oltár szélén az Unicornis szarvat, mely felől az kosmogrophusok oly gyakor helyen emlékeznek.

Innen mentünk Szent Germanba (Saint Germain), hol az királynak szép udvarháza. Itt láttam, hogy az király az golyvásokat Pünkösöd másodnapján gyógyította, számszerint kilencszázat és tizenötöt. Mely dolog felől így érts: az francia királynak oly tulajdonság adatott (Istentől vagy honnan; tégy itéletet) nemzetségről nemzetségre avagy inkább successorról successorra, hogy amaz ember torkán támadott golyvákat kezének csak illetésével meggyógyítja, minden orvosság nélkül. Az mi nagyobb: amaz undok varakat, kinknél ember soha rútabbakat nem láthatott, kik azoknak torkukon szokott kelni, kik Rómában Szent Péter Pál bazilikájához, Lorentumba Szűz Mária bálványához, Compostellába Szent Jakabhoz búcsújárni szoktak menni. Eféle búcsújárókat nagy számban talál az ember minden időben itt Párisban, azkik alkalmas időt várnak az királyhoz való menetelre, hogy meggyógyitattassanak.

Azmiképpen, hogy Prágában az mézszárszéekben soha légy nem láttatik, így ez városban régen eger nem volt,

de most immár néhol-néhol lakja.

Kijöttem Párisból és az utnak szertelen sáros volta miatt igen nagy fáradsággal jöttem Meldi nevű városba. Caesar az ő commentariusában nevezi Meldunumnak, az gallusok hívják Meauxnak. Szép város, kiben sok klastrom és nyolc templom. Jó hidja vagyon egy nagy folyóvizen által. Itt midőn az utat nem tudnám, egy szegény falábú koldus, azki értett valami kicsinyt deákul, de reá felelni nem tudott, vin engem egy német gazdához az *Kis Világ*ba (az volt neve az háznak), azhol ettem-ittam és az ember eligazgatván, onnan elindultam.

Mentemben La Forte (Laferté) nevű városka felé találtam egy igen nagy kőkeretre, mely az ő kerekességében két egész ott való mélyföldet befoglalt. Azmint egy paraszt ember értésemre adhatta, régen az királynak legfőbbik vadkertje volt, most is teljességgel el nem hagyattatott, hanem mintegy ötödik része erős kerítés alatt vagyon. Elmulván mellette La Forteba érkezénk, mely egy nagy völgybe építettet kis város, nagy viz mellette. Örömet bizony aznap ez helyben megmaradtam volna, mert az nagy sár felette elfárasztott vala. De az társam, az paraszt ember levelet vitt még azontúl egy mélyföldön. Nem maradék el tőle, hanem vele együtt mentem mind estélig Lyuzanza (Luzancy) nevű faluba. azhol tölem elválék és mene más faluba. Én az vendégfogadóba bemenék, mutatának mindjárt egy tisztességes házat, remélvén azt, hogy tölem, kit németnek ítelt, nagy nyereséget kaphatna. Igen hordotta fel az szép madár húst, tehén húst, sajtot és retkeket. De én, gondolván azt, hogy az holnapi napon igen bőven meg kellene fizetnem, fáradság miatt betegnek mondtam magamat. Intettem az asszonyt, hogy aznap nem enném. Kifogván mindeneket nagy tisztességesen aláhordá, de én futván az farkas elől medve körmei közibe estem, mert rajtam reggel kétképpen megvevék mindennek az árát. Négy garas ára borért nyolc garast vett, az ágyért falusi szokás szerint kellett volna két garast adnom, azért négyet vött. És így megfizettem az vacsoráért, mert egyebet nem tettem benne, nem volt birám kinek panaszol-

hattam volna föléle. Azmint sokszor, ugy ekkor is eszembe juta az Seneca imez mondása: *Feras non culpas quod vitare non potes.*

Az vendégfogadó ház neveztetik vala *Szent Miklós-nak.*

Eképpen ott általjövék az Matrona (Le Marne) nagy folyóvizen és sok jövésém után egy völgyben elvesztvén az utat, egy egész mélyföldön hátra hagytam. Ezt pedig cselekedte egy igen nagy eső, melybe én mentem, mentem, embert pedig kitől megkérdettem volna, nem találtam. Találék egy kis faluban egy ház előtt egy Istenfélő öreg asszonyt, ki egy nagy hegyre mutatá fel utamat. Esküszik szörnyen, hogy valamit hátra hagytam utamban, ha azon az hegyen általmegyek, mindazt helyreállatom. Szavát fogadván nagy hamar eljuték Scharli (Charly) nevű városba, deákul hiják Capliacumnak, mely város az egész Franciának kellő közepette vagyon építve. Jámbor, Istenfélő és emberséges népe. Minden háza és kerítése merő faragott kövekből. Itt egy paptól az utat midőn kérdezném, fogá kezemet, bevin házába, étellel-itallal jól tartá. Neve: Magister Isaacus Canonicus Vinealis. Szép szőlőhegyek vették az egész várost környül. Nincsen borból, búzából, halból semmi fogyatkozása. Innen elválván jöttem Romany, Sesi és egyéb eféle falukba, azhol csudálkoztam az szőlőhegyeknek nagy és szép voltukon. Négy egész mélyföldet ember el-mehet mindazon szőlők között nagy gyönyörűségesen.

Jutottam Schattigeri (Chateau Thierry) nevű városba, drága szép kő hida, szép két klastroma, szép forrásai vagynak, hogy oldalban vagyon építve. Láttam itt két szekér fasarut hogy árulták. Az mezőben egy papot találtam vala, ki más faluba megyen vala temetésre. Egy inas egy nagy keresztet viszen vala előtte, kitől midőn holmi dolgokról akarnék értekezni, mint az cigány gyermek, azki csak egy itával felel vala az deákul hozzá-szólóknak, ugy ez csak azt mondja vala: *sic, sic* és semmi kérdéssemre ez rút vad, meg nem tudá felelni. Én hiszem, hogy csak apáca nyelven tanult volt szólani.

Elhagyván az várost Dorman (Dormans) felé jöt-

tem, azmely utamban igen meleg idő lévén, felette igen szomjuhoztam. Kelletett felmennem nagy hegyre, mely annálinkább öregbitette kinomat. De Isten úgy adá; ahol teljeségesen hihetetlen dolognak ítéltem volna az vizet lenni, az nagy száraz és kopasz hegynek tetején szép forrásra találék és utamra, szomjúságomat megoltván, barátságosabban indulék. Lejöttem az nagy hegyről, bémentem Dorman nevű városba, azhol legelőször két kolduló baráttra találtam. Kiket midőn kérdeznék „cuius nationis essent“ felelének: „sumus Galli“. Én mondék reá: „bene est. Galli, fortassis gallinas quaeritis“. Ők sokat nevetvén rajta és más dologra magyarázván, emberséggel válának el tőlem, instructiót adván jövendő utamra. Értem azért estvére egy énnálam nevetlen faluba. Az *Szent Márton Képében* szállottam, azhol az gazda nagy vén ember, az felesége ifjú asszony. Minden emberséggel voltak hozzám, ugyhogy az egész vacsoráért többet el nem vettek öt garasnál. Éjszaka szertelen nagy eső volt, kin igen bánkódtam, mert az csizmámnak az sarka mind elszakadott vala. Mindazonáltal hol eggyel, hol mással biztatván magamat reggel mintegy nyolc óra tájban nagy resten felverém magamat az ágyból és az tündöklő Remus városa felé indulék.

Ez vendégfogadótól három mélyföldön utamban találtam Eperne (Epernay) nevű várost, kiben mikor volnék így óhajtottam, mondván: Ah, Ur Isten, bár volnék nem Eperneben, hanem Eperjesben. Igen olcsó hely, szép kőkerítése is vagyon. Az Matrona folyóvizen jó kőhida, mely városból mikor kijönnék egy házból kezde utánnam kiáltani egy Bolonia: „à quo Senior, a quo?“ Mely beszédére odatérvén, honnan való volnék kérdezé. Mondék: Magyarországból. Kérdé, hát miképpen öltöztél oly Boloniára formára. Bizony az egész Galliában minden Boloniának ítélne lenni. Én felelék reá: „így tetszett énnekem“. Egy ital bor tisztelőt adván, utamra instructiót ira és tisztességesen elbocsáta.

Nagy távolról innen megtetszik az Remus (Rheims) városa, kiről csak ezt halljad: Ez városban tartják az egész Gallia országnak koronáit, az ő cimerüket egye-

temben, mely az három lilium. Azmint ők beszélnek felőle, nekik az égből adatott és nyereségét mindenkor megtartja. Itt vagyon az kenő is, azmellyel az galliai királyok fel szoktak kenetni. Ezt is minden hozzátétel nélkül elfogyhatatlannak mondják lenni. Az egész város kerítése amaz igazán való fehér krétából építettett. Csuda, mely ékes, midőn ember messze földről látja.

Általmentem Beaumont és Crumelay nevű helyeken és jutottam az hires-neves és magyarvérontó Catalóniába.

Catalonia (Chalons) az ő nyelvükön Schalon, szép város. Minden kőkerítése amaz szegeletes kövekből rakott. Vagyon nagy árka. Az alsó kapunak szintén alatta foly el az nagy Matrona (Marne) folyóviz. Vagyon tizenegy szép temploma, kik közül ékességével tündöklőbb az parochiale, melyen sok császárok és királyok képe rézből kiöntetvén felcsináltattak az héjazatjának oldalán. Sok járásomnak miatta az lábambeli akkori sárga csizma felette igen megszakadozott volt. Mentem azért egy vargához, ki nagy lelke üdvösségéért mint eféle bujdosó legénynek harmincöt stuiveren, garason egy közönséges két talpú cipellőst ada. (Itt is megért volna 25 pénzt.) Ott midőn mulatnék, egy nevezetes főember, ott való pharmacopaeus, Nicolaus Talaeus jöve hozzám és nagy ismeretséget vete velem. Emlékezetére albumomba szép verseket is ira.

Szörnyű mezőségen vagyon ez városnak situsa, melyen régen az Attilával együtt az Scithiaból kijött magyarságnak színe elveszett volt. Mutatják most is az halomoknak helyét, azhová az testeket hordották volt. De minthogy nem ujitották, távolról meg nem ismertetik. Csak közel az városon kívül vagyon egy vad olajfás és nyárfás sétálóhely, hol fáradtságom után, mintegy másfél óráig csendesen aludtam. Alig hiszem, hogy valaha arról az földről Attila haza sietett volna, ha magáévá tehetné volna, oly kedves és gyönyörűséges föld az Francia és Picardia felé.

Iccéik csak kicsiny, mint nálunk az Kassai messzely, de az bor nem drága.

Háltam Argentina felől való külső városban, az *Szélmalom* nevű vendégfogadóban, ahol igen kedves és csendes szállásom volt, csak szintén az gazdaasszony hon lévén. Midőn pedig az vacsorához ültem volna, igen keserves kobzolás hallék, mely engem nem tudom ha megvigasztala vagy inkább megkeserite. Nem hallottam volt Danckától fogván minden utaimban kobzot ez hely kívül. Kérdém azért az gazdaasszonyt, ha fizetésünkre ez kobzos eljönne-e szállásunkra? Az asszony szolgáját bocsátván az hegedűsökkel egyetemben az kobzost elhivatá. Én midőn ez szokatlan muzsikán csudálkoznám, az kobzos kérde, ha láttam volna-e valaha oly vigasztaló szerszámot? Kinek én felelvén mondék: Nem az kobzoknak csudalom formáját és hangját, hanem azon csudálkozom, hogy noha immár sok országokon és tartományokon általjöttem, mindazonáltal sehol ez városon kívül ily muzsikát nem láthattam, hazámban pedig még csak az gyermekek is azt pengetik. Ő erről diskurálván, miért hogy Galliának is csak szintén ez egy városában vagyon ususa, ilyen okot adta, hogy midőn amaz fene ellenség, az Attila, kiről az historikusok irnak ez városnak mezején (kinek most is vitézeinek testéből rakott halominak helyét mutogatják) megverettetett volna, sok számtalan kobzosokat (mert táborában bőségesen voltak) összeállatott és nagy keservesen sirattatta meg az megholtaknak keserves állapotát.

Nagy vigan mulattam Cataloniában mindenképpen, csak hogy az ágy nem tetszett, mert én nem tudom mi-csoda füvekkel, melyek ő náluk kedvesek, rakták volt meg elegyesen az párnákat.

Kijövén az városból jó reggel először ily szerencsétlenség esett rajtam, hogy egy hetvenöt pénzes keztyűmet elvesztettem. Másodszer, minden instrukció nélkül egyedül gyalog indultam az széles cataloniai mezőségre, melynek mivoltát nem tudván, azt itéltem, hogy falukat találok, mint egyebütt. De hat egész mélyföldön sehol falu nem volt, nem volt sehol vendégfogadó, sehol nem volt viz, egy mákszemnyi étel-em-italom magammal sem volt. Én Istenem, ki akkor velem voltál, te tudod,

mit szenvedtem! Vasárnap volt, igen szörnyű hőségben, éheztem szörnyen, de szomjuhoztam bizony tizszerte inkább. Mentem, mentem, gyakorta erőtlén lévén viszont ledültem. Sok menésem után mintegy tíz óra tájban egy száraz torkomban ingyen sem kordula. Feljebb igen bús szívvvel menvén egy szekér vágásban csak az tegnapi esőből lött vizet annyit találék, hogy másnak is adhattam volna. Én bizony annyit ivám benne, hogy miatta felfuvalkodván sok ideig sehová nem mehettem, hanem csak ott hevertem hasamnak érezvén nagy fájdalmát. Találtam azután egy vastag búcsújáró embert, ki az Hispániában lévő compostellai Szent Jakabtól jó vala, betekerte egészen az derekát az sok pater noster avagy olvasóval. Volt barátságos szürke ruhában, az oldalán egy palack, teli jó campagniai borral, kit midőn kérnék, mégis hogy az mezőben mutatna valahol valami folyó avagy kut vizet, fogá az palackot és kezembe adá. Itata erősen belőle. Én nem mondom, de gondolom, vagy használt vagy nem az búcsújárásod Compostellába, ezt bizonytalannal tudom, hogy ez velem való jó cselekedetednek Istentől jutalmad veszed. Ezenfelett biztatást tőn, hogy két óra múlva az mezősegen találasz — ugymond — egy Rumayson nevű vendégfogadót és ha nem mulatsz, találasz benne két Argentinából jövő németeket, kik minden utaidra instrukciót adhatnak.

Elértem Rumaysonba, mely csak szintén egy vendégfogadó ház. Nincsen sehhol körülötte semmi falu, semmi város, de mégis az jó gazdálkodásért az gazdának és gazdaasszonynak emberséges voltukért igen híres sok országokban. Az argentinai németeket, azmint megmondotta vala az búcsújáró, ott találám. Kik mikor igen sietnének Páris felé, én pedig az ő hazájuk felé, minekelőtte elindulnának az gazdaasszonnyal az én ebédem felől megalkuvának. Azhol hat garasra tisztességes, bőséges ételem és italom lőn, hidegen bésózott húsból és borból.

Mentemben notáltam Campaniat (Champagne) (de ne értsd az olaszországi Campaniat), de bezzeg nem ér

Franciával (Ile de France), mert igen száraz és híjában való sík mezei vagynak. Szőlőhegyei is csak szintén Francia felől való határaiban találhatnák, innen nincsen sehol. Buzája jó vagyon, vize kevés.

Általjttem ez falukon: Vadiver, Nathanker.

Nathankerbe (Netiancourt) láttam az falubeli ifjaknak és leányoknak csudálatos táncát. Az leányok nagy sokan kerek formára egymás kezét fogván, négy ifjat középre rekesztenek, az leányok nagy fennen énekelnek, kiket bizonyos szóra avagy ritmusra az legények renddel csókolnak. Ez táncot egy kevés ideig nézván, szinte előttük megnyugodtam.

Innen felkelvén csak két mélyföldnyire lévő Lymo (Laimont) nevű városkában, az *Szent Claudius* képében tisztos vendégfogadóban nagy bátorsággal háltam. Jó reggel paripát bérelvén, adá egy ember magát hozzám utitársul, ki egy kicsinyt németül is tudott. Kedves volt nálam társasága, de az eső miatt, mely akkornap estig mind esett, Bar le Ducben marada.

Bar le Duc. Lotharingiának Campania felől első szép városa. Fele egy magas hegyen építettett, fele pedig az hegy alatt, de mindkettőt kökerítés foglalja bé, sőt még az hóstátoknak is oly kökerítése vagyon, hogy tisztos város is megérné véle. Itt kezdett megócsódni az kenyér, mind egész Prágáig, mert azminémű kenyeret Franciában négy garason vött ember, itt négy pénzen megvehette. Olcsóbb volt viszontag Németországban, annál is olcsóbb Csehországban, etc. Bora is olcsóbb Bar le Ducnak, mert pintje csak tizenkét pénzen. Vagyon pedig egy pint nálunk való három iccényi. Folyóvize nagy és sebes, szinte az oldalát mossa. Igen szép szőlőhegye, de buzatermő mezeje az hegyek miatt nem nagy.

Azután jutottam ezekre az helyekre: Longe ville, Le piti Nansoe, Gran Nansoe. Ebbe az másik városból, másfél mélyföldön, egy igen nagy leány volt utitársam, mely noha én semmit nem értettem benne, oly nagy beszéddel tartott, mintha egynéhányan mentünk volna. Én csakhogy inkább meg ne szakadna beszéde, csak ezt

mondottam: „Vuy“ (oui), mely annyit tesz németül mint „ja“, magyarul mint az „ugy“.

Szentobe (Saint Aubin). Egy kis száraz városocska, kinek mezején midőn igen szomjuhoznám, vizet nem találtam.

Menilahorn (Ménil la Hogue). Kökerítésű város, mely felől nagy dolgot mondhatok. Gyermekkoromban az raboktól, kik az török fogságából kiszabadulván gyakorta sokakat szoktak hazudni, hallottam, hogy az régi Jeruzsálem helyén mostan más Jeruzsálem vagyon és az házak igen alacsonyak s egybe ragasztattanak, úgyhogy ha idegen ember bójó az kapun, az eb felugrik az első háznak héjára és az egész utcának héjazatján mind a más kapuig ugatva követi az embert. Ezt hallottam tőlük. De nem tudom ha igaz-e avagy nem Jeruzsálem felől, ez Menilahorn város felől bizony igen igaz, mert oly formára építettett, hogy az egész két utcának (több utcái nincsenek) héjazatja csak kettő, az is pedig szinte oly lapos, mint az padlás szokott lenni. De igen erős téglából építettett. Így az egész város, mintha csak két ház volna. Csak az ajtók distingválják az szomszédságot. Bémentem az borra együtt, hol az gazdaasszonytól midőn én nem kérnék, hallal sült bélest hozza előmbe, oly formán mint nálunk szőlővel, mákkal avagy turóval szokott lenni. Jól laktam három garas árával, de im most penitenciát tartok felőle. Isten bocsássa vétkeket, az aszszony öreg ember lévén, mivelhogy látnám, hogy az pénzt mind mástól kérdezné ha jó-e, én midőn senki mellette nem volna, mind az halas bélesért, mind pedig az borért egy cseppig rossz garasokkal fizettem meg.

Voe (Void) nagy város, melybe bémenvén az szeretlen nagy kiáltáson elcsudálkoztam. Nem tudtam mi dolog; tehát az egész város népe feleségestől, gyermekestől nagy vendégeskedésben vagyon, elannyira, hogy az helynek örökkévaló dicséretére azt mondhatom felőle, hogy rajta általmentemben én bizony sehol egy józan embert sem láttam, azmely — noha akartam — oka volt, hogy ott nem háltam, hanem egy Fu (Foug) nevű falu-

ban. Ugy tetszik az *Szent Miklósban*, szinte az kapunál, felette emberséges gazdaasszonynál háltam.

Lotharingia felől ezt is értsd meg Olvasó: Én más országokban amaz rece kötést és fehér varrást hazámon kívül, sőt még az selyem varrást is, nem igen láttam, de bezzeg ebben az tartományban oly bőséges mindkettőnek ususa, hogy akármi szegény vendégfogadóba bemenj is szép varrott recés és selymes párnákból ékesített ágyakat látsz. Másodszor: felette szép kies, erdős, hegyes, forrásos földje vagyon. Borral és búzával bőves. Jó vizei, szép és sok kaszáló rétjei, egy szóval: minden jónak kamarája.

Tullium (Toul). Az historikusoknál sok rajta történt és viselt dolgáért híres-neves hely. Kies völgyben vagyon situsa. Egyfelől szép szőlőhegyei, másfelől szép rétjei és buzatermő földje. Magas kőkerítése. Olvastam nyolc kitetsző templomát. Vagynak szép klastromai, bő utcái, gyönyörű házai, kutjai. Az városon kívül, az felső kapunál a temetőkertben vagyon szép statuája az Krisztus feszületének és két tolvajnak, előttük három Máriának, utánuk pedig Józsefnek, Jánosnak és Nikodemusnak. Igen szép dolog volt látni.

Contra Ville (Gondreville). Egy szörnyű nagy vár, ahol embernek nagy sokat kell várakozni társaságért, mivelhogy onnan mindjárt egy nagy erdőbe, mely három mélyföldet tart, lépik be az ember, kiben sok tolvajok állják mindenha az utakat. Én ebben semmit nem tudtam, hanem nagy esztelenül mind mentem, mentem, de Isten úgy adá, hogy az erdő szélén találék egy németet, azki utamat emberségesen megigazítá, assecurálván, hogy ezentul embereket találók, kik utitársakat várnak. Szintén úgy lón, mert nagy hamar kettőre, azután többre találék, kikkel bátorságosan az nagy erdőn általmenénk és az híres-neves Nancy városába juték.

Nancy. Majd az egész Lotharingiában legfőbb és gyönyörűsebb hely, kiért az Lotharingus herceg is legkíváltképpen való lakóhelyének választotta. Erős, széles és temérdek bástyái, szertelen nagy töltése az én ítéletem szerint erővel megvehetetlen. Igen nagy őrizet

alatt vagyon és soha idegen ember kérdés nélkül be nem mehet. Engem is az túl való városokban sokan kértenek, hogy bele ne menjek, ha magamat közöttük el nem akarom veszteni. Nagy szerencsére vetvén ezért fejemet bémentem s alkalmatosságait megszemléltem. Az kapu felett arannyal ez írva: „Urbes munit aequitas“. Vagynak szép templomai, mesterségesen formált utcái, bő bora, bő kenyere, szép termetű népe. Immár itt sokan tudnak németül is. Az felső kapunál építettek mostan egy igen nagy templomot, melyen az szűz Mária statuája csudálatos szépen kifaragva. Alatta ilyen írás arannyal: De grace nostre Dame, azaz, az mi Asszonyunknak kegyelméből. Ez városban egy keveset nyugodván, evén és iván utamnak eredtem, mely utamban koldusoknak nagy sokaságát láttam, kik az utfélen az szörnyű hőségben nem különben, mint az sok juhok hevertének s az idegen embert csaknem vonszák le az elemozsiáért. Eleibe futnak az koldus gyermekek, ruhájára kapnak, lábuk eleibe esnek, kin én felette igen csudálkoztam.

Erkeztem innen Szent Miklós Portuma (Saint Nicolas) nevű városra, mely ő is szép város és minden vendégfogadóban az gazdák németül jól tudnak, mely énnekem nagy öröömre volt. Rossz kerítése vagyon, mondják, hogy hires sokadalmak esnek benne. Midőn általmennék egy szegény fogoly német ifjú kézde utánnam kiáltani. Hozzámenék az tömlöchöz és midőn kivette volna belőlem, hogy Heydelbergára mennék alá, kényszerített minden Istenekre, hogy Spirába (Speyerbe) az atyjának jelenteném meg, hogy ott fogságba esett volna és sietne fel kiszabadítására. Én felvállaltam és midőn Spirában bémentem minden dolgaim előtt is azt elvégeztem. Ment volt-é azután el vagy nem, én nem tudom.

Midőn Nicolai portumtól feljebb-feljebb jövék Németország felé, utólére egy főember paripán, ki nemzetségemet kérdvén, mondék, hogy magyar vagyok. Igen örült rajta. Kezdé tőlem ez ország állapotját sokat kérdezni; micsoda erős városai, várai, népének bősége mennyi. Kinek midőn hasonlítottán az ő országuknak vá-

rosaihoz ez mi városinkat, népének bőségéhez az mi népünket, midőn mindent igazán megmondottam volna neki, elcsudálkozott rajta, hogy hogy állhat ily kevés nép a pogányok ellen ily sok idcig, holott az pápának nagy ereje, az hispániai királynak nagy sok országa féli és rettegi az törököket és nékik semmit nem tehet. Dicsérte felette igen az Tokaj bort és az ő értelme szerint oly itéletet tött felőle, hogy ég alatt soha jobb bor nem terem annál. Maga ő soha egyszernél többször életében sem ivott Tokaj bort, azt is az lotharingiai hercegnek asztalánál. Hogy tőlem elválék kért felette igen, hogy az előttünk való városban megkeresném. De minthogy késő estére lőn bemenetelem én többször nem láttam. Háltam az *Saskeselyűben* egy igen embertelen gazdánál, ki, midőn asztalához bizonyos nyavalyám miatt nem mehetnék, felette igen haragudott reám és szinte ugy megvevé az tizenöt garast rajtam, mintha ott ettem-ittam volna velük.

Az város szép tisztos hely, szép kőkerítése, szép fehér házai. Cimere három félhold, azhonnan nevezete is jött, mert hiják Lunévillemnek, azaz Holdvárosnak. Osztán meghaladtam egynéhány falukat s jöttem Blaumo (Blamont) nevű városba, németül hiják Blankenburgnak. Egy nagy völgyben szépen épített az derék városa. Minden épülete igen erős. Hogy bemenék e városba kezdé kérdezni tőlem egy süveges, hogy honnan jönnék. Kinek felelék: Párisból. Kérdé azt is: hova mennék. Kinek hogy bátorságosan dolgomat és állapotomat megjelentettem volna, kére hogy házába bémennék. Minthogy pedig fáradt ember az nyugovástól nem retteg, engedék szavának. Tehát az ő felesége bécsországi leány, kit ő is midőn megértette volna, hogy magyarországi volnék, az nyakamra csüggedett és nagy keservesen sirt örömeiben, mondván, hogy kilenc esztendőtől fogván sem hazája, sem magyarországbeli (kit ő ugy tart mint hazáját) embert nem látott. Engem jól tartának szalonnás paréjjal s minthogy az bor olcsó volt egy pint bort hozaték melléje, s midőn ettem, ittam volna kisérvén mindkettőtől tisztességesen váltam el.

Cerbrik. Igen szép erős város, kilenc vendégfogadó benne, kiknek nyolca mind négylábú állatoknak nevére vagyon. Az kilencedik az *Cserfa*. Ebben szállást nem adának nekünk, minthogy sokan voltak benne az vendégek, haem mentünk az *Ökörbe*, holott igen emberséges gazdánk volt. Borral és étellel kevés pénzünkre jól tartott, mert egy-egy személytől csak nyolc stuivert s egy pénzt adtunk az egész vacsorától. Ezenfelett kért az gazda szörnyen, hogy az holnapi napon következő processiót megvárjuk, azmely — minthogy Urnapja volt — nagy pompával lött meg. De mivelhogy nekünk nagyobb gondunk volt, hamarább utunkat végezhezzük, hogy sem mint processiót járjunk, jó reggel felkelvén jöttünk *Falzburga* (Pfalzburg), mely jó város, de nincs semmi kerítése. Vagyon erős vára, szép Tanácsháza, bő kerek piaca. Ez piac közepén kezdett volt az város kutat ásatni, melyre sok pénzt költött, de vizet sehol nem talált. Mindazonáltal annyi költségük hogy hijában tőlük el ne veszne, kívül az város ékességéért igen szépen megékesítették. Vagyon veder is rajta. Ez kut nagy sok szegény idegeneket megtréfál, azkik nagy szomjuhozván odamennek és nagy lelküszakadva az szörnyű mélységű kutba az vedret bébocsátják és viszontag szárazon vonszak ki belőle. Urnapján voltunk benne, mely nap az egész várost zöld füvekkel és zöld ágakkal megékesítették volt. Az gyermekek az utcákon tüzet raktak és azokat ugrándozták, nemkülömben mint nálunk Szent János napján némely falukban szokott lenni. Ebédeltünk az *Rozsában*.

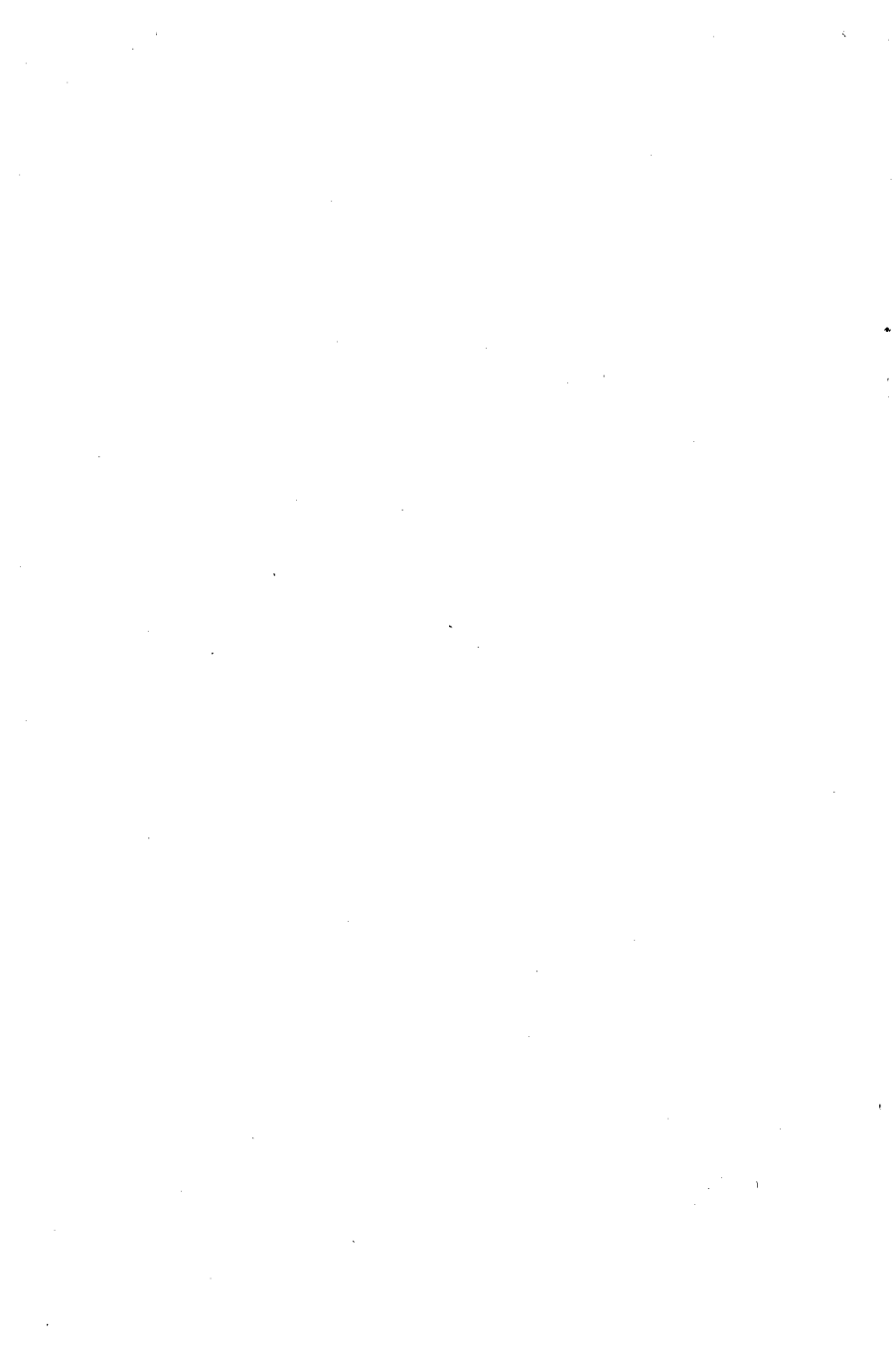
Innen azon napon egy erdőt általmenvén, jutottunk egy kietlen kősziklához, kinek Alsatia (Elsass) felől való oldalából egy kis forrás jó ki. Ez kőszikláról nagy messze ellát az ember mindenfelé Alsattianak, Helvétianak mezejére, hegyeire, az Rhenus (Rajna) folyóviznek mellékére etc. Az oldalában vagyon egy kis templomcska, ki felől azt mondják a közel való városban lakozók, hogy az templom az pogány Isteneknek tisztességére, Krisztus Urunk születése előtt háromszáz esztendővel építettett.

Jól tudom nemes, vitézlő és nemzeti uraim, KETZER ANDRÁS és DARHOLTZ FERENC Uram, hogy:

marmora durant, aera stant, monumenta loquuntur; ast literae his omnibus sunt vivaciores ad memoriam, illustriores (etiamsi humilitatem prae se ferant) ad gloriam, certiores ad fidem, nec loco clauduntur sed orbe, non terminantur aevo sed aeternitate:

annakokáért ne nehezteljetelek kérlek, hogy nagy neveteket alázatos irásomban helyeztettem, mert noha azmiképpen, hogy az gyertya szintén nem világosít is az Nap fénye előtt, mindazonáltal setétségnek idején az napnak tisztit viseli, így ez én kis könyvem, ha tündöklő híreteknek fényességéhez az főemberek között semmit nem adhat is, de mindazonáltal az tudatlanok, együgyűek és szelidek előtt egy kis kiterjedést szolgáltatathat.

Éljetek sokáig.

Az deákok nyelvén nevezetet vött az gallusoktól és olaszoktól, kik az atyafiakat germanusoknak hitták. Nevezettek pedig ily néven, mert holott eleitől fogva, főképpen Olaszországot sokféle ellenségek, vandalusok, gótusok, culmigerek és egyéb nemzetségek ostromlották, az németek — tehetségük szerint — gyakor veszedelmekkel is oltalmazták mindakettőt, mely cselekedetükért atyafiaknak tartattanak és országuk Germániának (mert azelőtt Teutoniának hitták) nevezetett.

Ők igen dicséretes eredetből akarják kihozni nevezetüket, mintha jött volna a *Germanico gar*, azaz *egészen* vagy *mindnyájan* és *Mann*, azaz *férfi*. Mintha mind jó vitéz férfiak volnának. Azelőtt szorosabb volt ez ország, mert napnyugatra csak az Rhenus vize, délre az Duna, északra az Albis (Elbe) volt határa. Holott most akár-melyiket is közepinek mondhatjuk, mert mióta az Imperiumot nyéré, felette igen öregbedett, ugyannyira, hogyha mind német tartománynak mondjuk azt, azkiben német nyelv vagyon ,bizony egynéhány országon kívül majd az egész Európát Németországnak nevezhetjük. Mert ugyanis micsoda Svécia, Gottia, Dánia, Norvégia, Livonia, Curonia, Prussia, Hollandia, Zelandia, Anglija, Helvetia, Brabantia, Silesia, Austria, Moravia, Bohemia az erdélyi szászokkal egyetemben? Bizony csak mind németek, mert minden nyelvük csak mind németből szakadott. De én ezt nem disputálom, hanemcsak szólok arról az Németországról, melyen én százhusz mélyföldet általjöttem Lotharingiától fogva Silesiának Nissa nevű városáig.

Ez ország mindennel bővelkedik. Vagynak sok helyen ezüst és vasbányái, sok forrásaí, bő tava, nevezetes folyóvizei, kik közül hiresebbek ezek: az Duna minden vizeinek atyja, ki eredetet veszen Alsatiaban, az Rhenus

vizének közel folyásához és általmenvén nagy sok tartományokon végre az Euxénium tengerbe szakad bé. Az Rhenus vize a Duna után második. Azután az Albis, az Nicer (Neckar), az Oenus (Inn) s az többi. Vagyon bő bora, buzája és minden gabonája, de népének bősége miatt alig elégséges. Sok meleg feredői, erdei, sok nemes és királyi városai, várai, kastélyai, klastromai.

Népe gyenge természetű, fehérebb Európában minden nemzetségnél. Okos, magának való, régi szokásainak oltalmazója, nagy ehető, de többet iható, kiről ugyan közbeszéd is költ ilyformán:

*Germani possunt magnos tolerare labores,
O utinam possent sic tolerare sitim.*

Ruházatját nincs oly ember, ki neki leírhatná vagy megmondhatná, mert öltözetében országa szerint állhatatlan. Mindenütt külömb-külobb ruházatban jár. Népe, főképpen az asszonyállatoknak fejükre valójuk sokezerképpen láttatik. Németországnak csudálatos szép akadémiái avagy nagyságos skólái vagynak: Vittenberga, Heidelberga, Iena, Gyessa, Marburg, Argentina, Freiburg, Altorff, Colonia, Ingolstadt, Lipsia, Rostochium s több egyéb helyekben.

Nevezetes tartományok ezek: Hassia, Palatinatus, Wirtemberga, Thüringia, Bavaria, Noricum, Saxonía, Misnia etc. Én így mentem által ez országon: először Galliából kiszakadva mentem bé egy Zaber nevű városába Alsatianak.

Zaber (Zabern) legközelebbi város Argentinához, mely mivelhogy episcopalis sedes nagy őrizet vagyon éjjel-nappal benne. Szép épületekkel ruházattott fel. Innen mikor kijöttem hátul ért engem egy német, ki régen Tokayba, Szepsibe, Kassán lakott és az jó emlékezetű Bocskai fejedelmünknek támadásakor futott ki az országból. Igen emberséges háló- és utitársam volt egy éjjel és nap. Magyar módra az én kedvemért bizony jó káposztát is főzött vala egy falucskában, meg vevén először mind az szalonnát s mind az káposztát. Az gazdasszonynak nem hagyott csak hozzá is nyúlni, causálván

azt, hogy ő magyar gyomornak készítené az étket. Minden bokrait — azmint szoktunk szólani — Tokay, Kassa és Szepsi környékének jól tudta előhozni. Kérdette Kásán Szabó Györgyöt, Mészáros Tamást, Rainer Menyhárt, Köteles Kristófot etc. Szepsiben Lakatgyártó Benedeket, Szabó Pált, Szabó Balázst s az többit, kinek midőn igazán mindeneket megmondottam volna, jelenté nagy kívánságát még erre az földre valaha jönni. És így hol egyről, hol másról beszélgetvén Argentínába (Strassburg) érénk. Bémutata engem csak nem messze az akadémiához az *Salmohal* nevű vendégfogadóban és tőlem elválék. Én először az ebédet megettem és azután az város alkalmatosságainak szemlélésére mentem.

Ez város azért egész alsó Alsatianak feje és metropolisa. Szép térmezőn építettett, elannyira, hogy mindenfelől egynéhány mélyföldre ellátszik. Mezeje szép buza, rozs, hagyma, répa, retek, árpa, zab termő. Ezenkívül az sok veteményeken, melyek ő náluk csak az mezőben vagynak, elcsudálkozik az ember. Az kenyeret benne magyar módra, komlós kovással sütik. Bor jó, nem drága, tizenkét pénzen mi pénzünkön, pintje. Vagyon az városnak nagy erős kőkerítése, de azonfelül halad nagy földtöltése, széles mély árka, abban pedig az városnak számtalan sok potyka hala. Én nem láttam ugyan soha annyit, mint ott. Az utcák igen tiszták, azokon kívül, kik az víz mellett építettenek. Azmint végire mehettem, hét temploma vagyon, kik közül az Münster nevezetes, kinek tornyát Európának hét csudái köziben számlálják. Bizony oly nagy Torony, kinek mását mesterségére és magasságára nézve mindennyi országokban való bujdosásban sem láttam. Márványkőből csináltattat is láttam, de ennek mestersége meghaladta azoknak minden prerogatíváját. Mennyi számtalan sok szép statuák rajta? Mennyi sok szép köröskörnyül járó folyosók? Mely sok drága kőlábak és oszlopok! Nincsen pedig héjazatja, mert olyan formán építettett, hogy héjazat nélkül nem szűkölködik, mivelhogy fundamentumától fogva mind kisebbedik az egész toronynak területe, de minden nevezetes párkány nélkül. Az egész templom onnan

bádoggal héjazott és nemkülömben, mint az torony drága faragott kövekből építettett. Nincsenek oltárok benne, vagyon jó szavú orgona és hallatlan szép mesterségesen csinált szép prédikáló szék. Igen újnak látszik, de esztendő számot sehol nem találék rajta. Ékesítettetet még az Apostoloknak és ezek után lévő Szent Doktoroknak bálvány képével. De minden ékességei közül az templomnak nevezetesebbnek ítélttem lenni egy benne lévő órai mesterséget, kinél nem hiszem, hogy ez mi időnkben az egész világ mesterségesebbet mutathatna. Mert szép fehér kőből és fából magas torony formára felépítetvén Helvetia felől való kapuja mellett az templomnak helyezettett. Jobb kéz felől egy nagy kakas vagyon felállatva, ki az óraütés után egynéhány párkányra vagyon építve, kinek leírása így következik: az felső álláson Krisztus Urunk és az halál statuája vagyon. Az halál kezében egy nagy bot, mellyel az órát üti, mikor egésznet kell verni, midőn pedig fertálynak kell lenni, ugy vagyon, hogy kijő akkor is az halál, de Krisztus Urunk másfelől kijövéen, mintha megfeddené az halált, az elszalad és kamarájába befut. De mikor az egész óra reá jut, az halál az Krisztus képe előtt el nem fut elébe, hanem az nagy bottal az harangot megveri és úgy megyen bé előtte. Az alatta való álláson négy ember bálványa vagyon, kik közül kinek-kinek tiszte ez, hogy fertály órakor kijöjjön és azmennyi fertály következik elverje. Ez alatt az hold egy kék égen szintén ugy megnő és elfogy, mint az égen. Az hold alatt az óramutató, az napnak gradusa mutatója, az csillagoknak, planétáknak, égi jegyeknek, télnek, nyárnak, őszenek, tavasznak mutatója, ki megmutatja midőn aznap melyik grádusban vagyon, mely planetát nyomja, melyik égi jegybe ment bé, mikor kezdetik nyár, tél, ősz, tavasz. Ez alatt egy nagy öreg tábla, kin az egész kalendárium megvagyon. Itt megmutatja naponként micsoda ünnep legyen, melyik az aranyszám, az litera dominicalis, az Epacta etc. Ez alatt egy nagy folyosó, kin két nagy oroslán, közötté négy gyermek statuája. Az egyiknek kezében ilyen irással egy tábla: Omnis caro foeda. Az másiknak sceptrumán,

mely az óra verésekor valamennyiszer üt az óra, annyiszor emeli fel sceptrumát, láttatik mintha az órát olvasná. Az harmadik kezében egy főveny folyó óra, melyből ha kifoly, az óraütéskor mindjárt viszont megfordítja. A negyedik kezében viszont egy tábla ilyen írással: Spes alterius vitae. Jobb kéz felől vagy az nagy matematikusnak, Nicolaus Coopernicusnak (kinek képét azmint feljebb mondám Toronnyában is nagy böcsületben tartják) képe veres ruhában, hosszú hajjal, irattatva ily titulussal: Nicolai Coopernici subtilissimi mathematici effigies. Ezen renden vagy az egy kis állás, azhol az hét planetáknak, Napnak, Holdnak, Marsnak, Mercuriusnak, Venusnak, Saturnusnak, Jupiternek képe. Egy-egy szekéren egyik-egyik mindennap kijő. Vasárnap kijő az nap, Hétfőn az hold, Kedden az Mars, Szeredán az Mercurius, Csütörtökön az Jupiter, Pénteken az Venus, Szombaton Saturnus. Legalább, az földön vagy az ez világnak globusa, sphaeraja, azki, nem száz esztendőben, azmint némelyek beszélgetnek felőle, hanem esztendőben fordul egyszer el. Kétfelől két tábla vagy az, kiknek egyike ezután harminc esztendeig az napnak eklypsisét, az másik az Holdét megmutatja. Ezenfelett minden derék óraütéskor egynéhány harangocska szép módjával énekel, jóllehet nem érkezik el Hollandiának és Zelandiának éneklő harangjával. Ez derék leírása az argentinai hires órának. Ehhez hasonlót jóllehet nem láttam, de nem sokkal volt alábbvaló Dániának Lundia nevű városabeli és Danckában az szűz Mária és Szent János templomabeli óra, ki most mindkettő pusztaságra jutott.

Ez templomhoz, melyben az óra vagy az, csak közel az akadémia, melyben eleitől fogva sok fő emberek tanítottanak. Ebben tanult az mi *Molnár Albert*ünk, kit Isten sokáig hazánknek javára éltesen, szivem szerint kívánom. Ebben lakik mostan az tudós Havenreuterus, ebben az tudós Caspar Bitsius, mostani Magnificus Rector, ki Junius 19-én engemet az akadémiának tagjává szentele.

Ez városban az Szent Márk ispotályában az Tanács igen nagy alamizsnát szolgáltat ki naponként minden

szegényeknek. Minden jövevény deák, ha egy nap kétszáz jönne is, valaki oda bémegyen négy batzot, azaz huszonnégy pénzt veszen fel, de úgy, hogy nevét ilyenképpen az xenodochium könyvébe béírják: „Ego N. accepi quatuor bacos in hoc Xenodochio propter Deum Anno N. Mens. N.“ Én is örök emlékezetre csakhogy könyvükben nevemet hagyhatnám felvettem az 24 pénzt. Ugyanakkor velem együtt vette fel két nemes urfi is, kiknek neve Adam Rottingh de Steinfurt, Elias Bode de Cassellis. Ha valaha valamely barátom odamegyen mind ott s mind az akadémia könyvében nevemet feltalálja.

Ruházatja a város népének igen különb-különb; az-mint németeké szokott lenni. Némely az szegény renden mind férfiak s mind az asszonyállatok, leányzók majd oly formára csinált süveget viselnek, mint az magyar süveg. Rút, undok és illetlen mód némelyek nagy hosszú bélelt süveget, némelyek mind leányok, mind asszonyok csak bekötik fejüket. Az leányok sokan pártát, nagyot, gyöngyöst viselnek szepesi módra. Szoknyájuk pedig az náluk ékes, hogyha háromféle különb-külömb posztóból való, mintegy térdig, alul zöld vagy veres, középbe fehér vagy kék, felső része fekete vagy szederjes. És így minden színű, de csak háromféle posztóból, kinek minemű három szín tetszik inkább.

Ez várost Attila, midőn oda afelé az országokat rontotta, mind elpusztította volt. Tábórát szintén az közepén vitte által, hogy aképpen is kegyetlenségét mutatná. Innen jött az nevezete is, Mert midőn régen Argentínának avagy Argentoratumnak hinak, németül pedig Silberburg, most az Attilának általmenésétől hiják Strassburgnak. Mondják, hogy ez nagy toronyt is, azki benne vagyon, kiváltképpen csak a magyaroknak bosszuságukra csinálták volna és hogy együtt ilyen irás volna rajta: „Veniat nunc Attila“. De semmi szavahihető embertől nem hallottam, az írásra is pedig noha sokat vigyáztam én azt, meddig fenn voltam benne sehol nem találhattam.

Szállásom volt az *Régi bor-utcában*, az pénzverő háznak avagy inkább kincstartó háznak ellenében, egy sza-

bónál. Voltunk pedig ketten nála, én és erdélyi medgyesi fiú, Welman Mihály, kinek az Ur Isten engedjen szerencsés hazajövetelt. Voltanak ezenkívül társaim ott, kikkel sok szupponn ettem meg kevés nap alatt, mert én még ez ideig oly szupponos városra nem találtam vala, mint ez.

Heydelberga felé indultam innen, de igen sáros utam volt, mely oka volt igen nagy fáradtságomnak. Mindazonáltal általmentem először Hagenaun, mely egy kis város. Azmint hallottam az Leopoldus püspök birodalma alatt vagyon. Akkor nagy sok darabontok őrzötték, mint-hogy az püspök az körülötte lévő fejedelmekkel nagy hadat viselt. Az városnak nagy széles árokja vagyon és kökerítése. Káptalan szép és nagy benne, ki majd az egész városnak felét teszi, külön kerítéssel az városban. Az piacon az egész városnak ékességére egy igen szép kifolyó csatorna kút vagyon építve. Tágas utcái vagynak. Honnan kijöven egy nagy erdőre jutottam, ki egész két mélyföldet tart szélességében, melyen általmenvén Sorpork (Sauerburg) nevű faluban csendes hálást töttem.

Annakutánna értem az szép Cron Weisenburg nevű városba, kinek nevezete az Koronától vagyon, mely az benne levő parochiale templomnak közepette felfüggesztett. Az városbeli nép az Korona felől sokat szokott idegeneknek beszélgetni, többi között mondják, hogy tiszta arany. Bizony ha igaz, hogy tiszta arany, az én ítéletem szerint két vagy három kővárat is megvehetnének rajta, mert vagyon nagyságában tizenkét mázsa nyomó matéria. Felette szép város. Minden utcái igen szélesek, az házak mint iratosok, szép képekkel. Az alsó kaput mostan szépen megújították, messze szebbet nem láttam annál.

Kijöven az szőlők között mentiünk egy Zaber nevű városba. Hiják az deákok Zaber ad Rhenum, mert Lotharingia széliben is ugyanezen néven vagyon egy város, kiről feljebb emlékezém. Benne, az kapu előtt, egy nevezetes mesterséges csatorna kút vagyon, felette egy nagy török bálványja, kezében tartja az város cimerét, oroszlánok szájából jó ki az viz. Az utcák igen szorosak, de

az házak igen szép iratosak. Olcsó bora és kenyere, szép fehér gyenge népe.

Landoia (Landau). Szép tornya vagy, kies mezőn építettett város, mindenfelől szőlője és szép buza termő mezeje. Mindenütt itt az Rhenus vize mellett sok szőlő-hegyek vagynak, de sem tőkére, sem pedig nem teljességgel erdélyi módra vesszőre metszik, hanem ugyan fáját nevelik. Az egész szőlőkertekben mind lugasok vagynak, elannyira, hogy az művesnek az nyakát az nap hősege ne féljen hogy megsüsse. Csakhogy kapálása bizony nehezen lehet, mert igen alacsony az lugasnak épülete és mindenkor meggörbedve kell alatta járni.

Ez várostól lát ember három nagy kővárat az hegyoldalban igen közel egymáshoz. Az egyiknek neve tudásomra nem jött, az kettőt hiják Meyelburgk és Neucastel. Innen elébb jöven estvére érkeztem egy nevetlen falucskába, azhol egy ifjú legénnyel pénzemre igen vigan laktam és másnapra az nevezetes Spira (Speyer) városába béérkeztem. Felette szép tiszta város, néhol-néhol három kőkerítése, néhol csak kettő, egyfelől az árokjában mindenkor álló viz, másfelől pedig az Rhenusnak egy darabja nagy sebességgel foly el mellette. Utcái szép tágasok, mindenütt kőpadimentummal, igen tiszták, szép szőlőtövek az házakra felfolyván. Vagyon egy hatalmas nagy temploma, rajta hat torony és az tornyos templom az városnak cimere. Szép épületű skolája is vagyon, de supra rhetoricam nullus est ascensus benne: pápistáké ez skóla. Az nagy templom előtt vagyon domus consistorii iudicandarum rerum. Kifelől azt értsed, hogy az egész császári birodalomban akármi ügyek és causák fogattattassanak, mindenkor lehet egy helyből más helyre appellációja, de valaki mása nem elégszik meg törvényével, utólszor ide appellál, innen soha senki máshová nem viheti, hanem decisivája leszen, azmely okon ez városban igen fő juristák laknak és minden bölcs emberekkel rakva. Pénzverő hatalma is vagyon ez városnak. Heydelberga csak három mélyföld hozzája, kijöven azért belőle, három egész óráig ültem az Rhenus partján, mivelhogy igen megáradott volt, any-

nyira, hogy nagy esküvésével mondotta az vén Charon, az általhordozó hajós, hogy húsz egész esztendő alatt oly nagy az Rhenus vize nem volt, mint ottlétemkor. Ezért nem vihetett mindjárt által, hanem sokután kellett várakoznom. Általszaladván meghaladtam az Rhenus vize berkét és midőn az tisztára kimentem volna, előtalálék egy nagy leányt, ki azmint értettem az heydelbergai akadémiában az franciai deákoktól annyit tanult volt, hogy Spiraba bémenvén, harmadnapra mindjárt gyermeke lőtt. Ettől midőn kérdezném Heydelbergát, megmutatta nekem az hitvány pusztá tornyot, azki az hegy sarkán vagyon és mondá, hogy az volna Heydelberga. Én ezen megörültem és igen jöttem egyedül az pusztá torony felé és az uton egy udvarházra találtam, azhol igen szegény bort ittam, tizenhat pénzen pintit. Onnan hamar az városba, azhova régen kívánkoztam elérék, azhol nem sok keresésem után, beszállván először az *Ludba*, az magyarok szállására, az *Sichinger-Hofra* találék, azhol először is az én régi jó akarómat, az tudós és jó erkölcsű ifjat, Szepsi H. Mihályt köszöntém.

Heydelberga két igen nagy hegyek között építettett, melynek egyike Myrtiletus (Gaisberg), az másik az ő nyelvüken Heylberg avagy Heyligberg, az az Mons-sacer, *szent hegynek* hivattatik. Innen vagyon az városnak nevezete, kit némelyek Heydenbergnek, azaz *pogányok hegyének* avagy városának neveznek. Ez Heylbergnek az tetején volt két nagy klastrom régentén: az egyik barátoké, az másik apácák lakóhelye, csak közel egymáshoz, melyben nagy gyönyörűségük lehetett. Az apácák klastromának alatta nem messze vagyon egy nagy lyuk, melyfelől az benne lakók ilyen itéletben vagynak és voltak, hogy ez a lyuk orákulum helye volt, melyből az pogányoknak az ördög kérdésekre meg szokott volt felelni. Ez hegy oldalán alá mindenütt szép szőlőkertek vagynak, nem külömben mint Nagybányán az Bánya hegy oldalán. Az Myrtiletus oldalában egy igen szép vára vagyon az Palatinus választó fejedelemnek, mely vár mellett mostan igen sovány helyen egy kertet készített, melynek helye merő kősziklából vágattatik ki, minden-

felől az szép források és vízi eszközök benne. Az Neptunus képe sok oroszlánokkal és egyéb állatokkal körül ékesítettett, kikből ha akarják vizet bocsáthatnak ki, kinek szájából, kinek füléből etc. Vagyon csak közel egy madár-ház is, kiben sok számtalan külömb-külömbféle madarak gyönyörűen énekelnek. Alatta vagyon az Fejedelemnek más kertje is, szép gyümölcsös. Vagynak benne narancsfák, szerecsen diók, fügefák és mandulák, kik esztendőnként kétszer gyümölcsüket meghozzák. Nyárban az Napnak melegsége által, téiben pedig az egész kertet összegyalult deszkákkal mindenfelől bécsinálják, úgyhogy mintha csak egy ház volna az egész kert, vas-kemencéket emelnek benne és azáltal temperálják hidegét az téli időnek és az benne lévő fák szintén úgy gyümölcsöt meghozzák, mint szintén nyárban. Az várban mondanak egy nagy hordót, kinek magassága harminc grádics fok, de én nem láttam, mert egyszerűen többször az várban nem voltam, akkor is csak az Scuľdetus Ábrahám személyét látni és tanítását hallani.

Két kiváltképpen való temploma vagyon ez városnak. Egyik az Szent Lélek, ez az főbbik, szintén az piaccon építettett, másik az városon kívül, az Szent Péter, kiben az mi nemzetünk minden Vasárnap pródikációt hallgat és teszen. Ennek cinteremébe temettetett az tudós Joanes N. Berini, de tumulusát senki énnekem meg nem tudá mutatni. Vagyon ez városnak fő akadémiája, de kisebb, mint reménylettem, kiben minden nemzetségek, de főképpen az magyar tanuló ifjak sietnek. Akkor ezek voltak benne: Szepsi Mihály, Béltteki Mihály, Gönczi Mihály, Szikszai István, Csepei Ferencz, Borzásai Elek, Tornay Ferencz, Udvarhelyi György, Lázári Gáspár, Muraközi Márton, Lévai Tamás, Tiszabecsi Tamás, Bojthi Gáspár, Szentkirályi Benedek, Szilvási Márton, Birinyi Mátyás stb.

Heydelbergából kiindulván ez megnevezett ifjakkal nagyobb része egy darabon elkisért, kik megtérvén, mégis tovább velem eljöttek hárman: Szilvási Márton, Béltteki Mihály, Szepsi Mihály, mind az első vendégfogadóig, azhol három egész óráig délest az eső megtartóztatta.

Estve felé nagy keservesen tőlük elváltam és először igen rút uton és nagy esőben általmentem Neckorgemündén, kinek mezején hogy mennék egy réten által, látom hogy küzködik egy leány egy nagy nyaláb fűvel. Engemet emberségesen kére, hogy felsegíteném néki, megcselekedvén engemet nagy áldással bocsáta el. De nem sokat menvén az utat mindjárt elvesztettem és az bányákra mentem fel, ahonnan viszontag az bányászok az utra vezettének. Itt midőn az igaz uton jó távolra jöttem volna, az Mercurius statuája felette igen megcsala, mert kezével az közel való városra mutatván, én azt itéltem, hogy az országutat mutatná. Mentem azért hiában az nagy esős időben többet fél mélyföldnél. Akkor egy ember találá és visszahozza engem az igaz útra. Sok menésem után bėjuték estve Wimmersbachba. Ott háltam az vendégfogadóban egyedül én magam, nem kicsiny félelem nélkül. Holott jó reggel felkelvén társat találtam egy nagy crdőben Hausen nevű faluig, azki ott tőlem midőn el akarna válni, az vendégfogadóba hiva be égetett borra. Isten ugy adta azonközben, hogy egy ifjú legény csak kiveté magát az vendégfogadó házból, ugyan szalmás fővel. Alitom nem hált volt az éjjel az gazdasszony ágyán, ki kérdésemre hogy hovavaló volna, mondá, hogy ő Prága felé igyekeznék. Jó cseh, jó német volt, megörülék rajta, hozzá adám magamat, vele együtt jöttem először Mosbachba, mely igen szép kis város. Az kapu előtt magasan felpercegő szép csatorna kút vagyon egy magas hársfa alatt, melyet sokáig csudáltam. Bémenvén az Palatinatus pénzen norimbergait váltottunk, mert tovább az nem szolgál. Onnan feljebb jöttünk egy-néhány falukon által és mivelhogy az eső gyakorta esett igen nehezen Meckemüllébe érkeztünk.

Meckemülle (Möckmühl): Igen kis város, kinél soha kisebbet nem láttam, kinek mindazonáltal erős kökerítése, jó módjával minden rendtartása, azonkívül, hogy az piacra hordják ki az ganét az udvarokból. Nagy temploma közepen, melyen négy óra egymás után ver. Nagy kővára, melyet kétfelől folyóvíz mos, egyiknek neve Axt (Iagst), másikat hogy hiják nem tudom. Nem szállot-

tunk vendégfogadóba, mert a társamnak ismerője, egy ember maga házához vitt, ki minket étellel jól tartott, mi ötet itallal házanépestül. Olcsóbb bort soha életemben nem láttam, sem hallottam, mint ez helyben, mert hat heydelbergai pfennigen, azmely nem tészén egészen egy magyar fél garast, pintit vettük a bornak, mely pint minálunk többet tött volna harmadfél iccénél. Mi látván az bornak olcsóságát és az időnek szörnyű nedves voltát harmadnapig benne mulattunk. Harmadnap elmulva Russon és Lessigen általmenvén jutottunk Ballenbergbe, ki ő is igen kicsiny városka. Az piac közepén mesterséges kutja, pápisták az lakosai. Ezután Hildhausra, az holott az templom előtt való hársfának nagy voltán elcsudálkoztam. Nagynak mondják országunkban az diósgyőrit, én azt nem láttam, ezt tudom, hogy nagy. Neukirchre mentünk be, ahol számtalan sok zsidók táncoltanak és részegeskedtenek az vendégfogadóban.

Marienthal (Vallis Mariae vocatur). Akkori Maximilianus fejedelemnek szép vára benne. Az város szép épületekkel igen ékes: mindenfelől szép folyóvizek és szőlőhegyek fogták bé.

Merketheim (Mergentheim). Itt is szép vár vagyion, de az városbeli nagy templom szépségével a várnak tündöklését meghaladta, egyébképpen nem láttam semmi singularét benne.

Schifferschen. Az *Három Szekeres Lóban* háltunk, azhol az csehországi követeket találtuk, kik akkoron országunkban az jezsuitáknak kiűzése felől az heydelbergai fejedelemhez siettenek, velünk pedig nagy barátságosan beszélgettek.

Bibere (Biberach). Egy falu, szép vendégfogadók benne. Bemenvén egyikbe mi is igen bibálánk benne, mivelhogy tizenkét pénzen jó boruk vala. Általjöttünk itt Wallmersbachon Neuherbergbe. Itt egy istentelen gazdához találtunk volt bémenni, hol mikor portékácskám az asztalra letevén az ház előtt elfolyó vízre mentem volna ki lábamat megkönnyebbíteni, mig én ott kint voltam az gazda csak feleségével hon lévén, addig az tarisznyámból egy hét forintot vött selyem strephemet ellopák. Én

vittem az gazdát az bíróhoz, de megesküvék, hogy ő el nem vette. És az bíró előtt csaknem nagyobbat vesztek az stremphnél, mert gyanu pörök nem lévén, indebitam akarnak vala marasztalni.

Vinsheim (Windsheim). Egy drága szép város, kinek erős kőkerítése, bő és tágas utcái, szép fényes épületei, nagy templomai, az innenső végén egy szép csatorna út, kinek mását Németországban, az norimbergai piacon levőn kívül, nem láttam. Az tetején vasból egy nagy fegyveres német áll; egészen megaranyozott szép mesterséges rostélyozása és minden ékessége csudára méltó.

Norimberga (Nürnberg). Nevezetes és minden nemzetségek között híres-neves város, sok okokért. 1. Mert mivelhogy nem igen régen kezdetett ki, még négyszáz esztendő nem töltött, majd hihetetlen dolognak itélné ember, hogy valamely város ily rövid idő alatt ily állapotra juthatna. 2. Mert épületeivel és nagy kőházainak szépségével meghaladta az egész Németországnak minden városát. 3. Mert gazdagsággal az kereskedőhöz képest alig találhatik Amsterrodamon, Velencén, Genuán, Londinumon, egész Európában és Lisibonán kívül hozzá hasonló. 4. Mert az bélpoklosoknak megtisztulása avagy inkább csak megismerése ő benne vagyon, ahonnan minden afféle tisztátalanok bizonyos időben felmennek és magukat arra választatott doktoroknak megmutatják az Szent Lőrinc templomában. 5. Mert azt mondják felőle, hogy ez város nemcsak Németországnak, hanem az egész Európának is kellő közepette építettett.

Nem tudom miről kezdjem el ez városnak szépséget beszélni: Vayon egy hegyecskén egy szép vára, de azmint szépsége, de nagy erősege. Ez hegyecskéről lőtt nevezete a városnak, kit az németek Nurenbergnek, mint ha azt mondaná: *Nur ein Berg*, azaz *Csak egy hegy* neveznek. Az kerítése egészen szegletes faragott kövekből, nagy és széles árokja. Az kapuk előtt, az hóstátokban hallatlan szép épületű ispotályok, oly sok, hogy azok is mindenfelől készen egy-egy városoknak mondatatnának, kinek eleit nagy gyönyörűségesen az sok hársfák és fűzfák ékesítették meg. Midőn ember Heydelberga

felől bemegyzen az hóstátban talál egy nevezetes sepul-
toriumot, kinek számtalan sok koporsóján csudálkozik
az ember, mert nagyobb részére mind velencei rézből ön-
ték, azkik pedig kövek, azokat egészen arannyal irták
bé. Ez városnak nagy öreg templomai vagynak, de mind
setétesek, nincsen egy ékes tornya is, azki oly városhoz
illendő volna. Vagyon oly formán situsa az hegyecskén
ez városnak, hogy az viz mind alá szolgál belőle,
azmely dolog teszi, hogy az utcák igen tiszták,
nem mint Danckának avagy Haffniának. Az piaca
négyszegű, kinek a közepén egy drágalátos csatorna kút
vagyon, kin nemkülömben, mint Londinumban, drága
szépen az apostoloknak és egyéb szenteknek bálványuk
építettett. Az viz sok helyen jó ki belőle, de csak akkor,
mikor ember meríteni akar, egyébkor ki nem jó, hanem
csak megmutatja magát és viszontag egy nagy réz-
edénybe befoly, ahonnan viszontag az földbe megyen bé,
hogy kifolyásával az utcát ne sározza. Ha azért az em-
ber akar meríteni, tehát sok rézcsatornák vagynak, ki-
ket alá kell vonni. Mihelyt levonsza ember mindjárt jó
az viz belőle, de ha felbocsátja, az viz ki nem jó, hanem
titkos lyukakon viszontag aláfol. Sok szép vendégfo-
gadói vagynak, azkik közül nevezetesebbek ezek: az
Sylvanus, az *Arany Lud*, az *Hársfa* és az *Fehér Ló*. Én
az *Fehér Ló*ban voltam és ebédért s egy vacsoráért csak
22 batzot, azaz százharminckét pénzt fizettem. Sok ala-
mizsnái között ez városnak nevezetes ez, hogy az Altor-
fiana akadémiát maga költségén tartja. Az nevezetes
Georgius Remus az vendégfogadótól, azmelyben voltam,
nem messze lakik, egy magos utcának felső szegeletén,
azki az magyarfiaknak sokat szolgált és szolgál mig él.
Én is ezt kívánom neki: éltesse az Isten sokáig jó egész-
ségben.

Sulzbach. Egy szép kies, magas helyen építettett
drága kis város, melybe midőn be akarnék menni, az
kapu előtt előnkbe állanak ketten az darabontok közül,
kik minket megfogának. Én noha jól tudtam istentelen-
ségüket, mivelhogy az előtte lévő falukban megmondották
volt, hogy még szintén Hispaniában sem vesztik hama-

rább el az idegen valláson lévő embereket, mindazonáltal bizván az hátramaradott heydelbergai fejedelemnek sergében, ki akkor az spirai püspök ellen izgattatván az csehektől fenn vala nagy sok helyen. Mondom erre képest nagy bátorsággal beszéltem kezük között, amikor kérdés micsoda valláson volnék. Örökkévaló bosszuságukra mondek: Én Zvingliánus vagyok (nincs ég alatt oly név, ha szinte pogány volna is, kit inkább gyűlöljenek, mint azt a nevet). Kit hallván, azkik jelen voltak, bizony ugyan csikorgatták fogukat miatta. De gondolkozván akkori állapot felől, semmit nem cselekedének, hanem az egyik monda: Lass dich von Teuffel unter die Zwinglianer führen. Vigyen ördög téged az Zvingliánusok közibe, ide bizony nem mégy. Ki előtt midőn instálnék, hogy bébocsátana, mert igen ehethém, mutatta kívül egy vendégfogadó házat. Ő annak mondotta, de bizony bordélyház volt, mert mikor bémentem volna nagy sok hires tisztátalan nőszemélyek kezdenek mellém ülni. De én azzal még semmit nem gondolván, midőn a gazdától ételt kérnék, ezek az jó sülteket nevetni kézdének mondván: eleget találsz itt mind ifjú s mind agg tehén húst. Mely dolgot hallván, inték az társamnak és tőlük éhen eljövénk. Térénk nagy haraggal az darabonhoz. Az társam igen megszidogatta, de az csak nevette. Mi az város mellett nagy szomorúan felballagánk egy kálvinista város felé, kit Hirschau neveznek, ahol pénzünkre jó lakván, általmenénk igen fővenyes úton Schinketenre.

Schinketen. Az Naab vize mellett egy oppidulum avagy városocska, felette nagy malma mind örölő s mind deszkahasogató. Mellette egy tölgyfa alatt egy igen kedves forrás. Ez helyben, mivelhogy az lábambeli igen elszakadozott volt, meg kellett cipellősömet ujitanom. Adék azért 75 pénzt egy kétszer talpalt hitvány cipellősért, de az varga annak is felét elkölté reám, mig utaimat kérdezné és egyik s másik országnak is állapotját tudakozná tőlem.

Varthaus (Waidhaus). Ez is csak egy kicsiny falucska, felette jó vendégfogadó ház benne, melyen az egész országútja általjár nappal és éjszaka. Emberséges

gazdaasszony benne, mert csak három pénzért is jó ágyat adott vala. Itt találtunk volt egy prágai gyalogpostára, kinek szájából hallottam, hogy aznap tizenkét mélyföldet járt, nem kisebbet tizenkét magyar mélyföldnél, mert Norimbergából odaért egy nap Varthausra. Ugy megtanulták az járásnak módját, úgy hozzá szoktak lépésekhez, hogyha valamiképpen szokott lépéseknél nagyobb vagy kisebbet találnak lépni, aznap szokott menésüket el nem tölthetik. Lipsius 58 csuda dolgokat beszél efféle gyalogposta felől. Találtattanak régen oly gyorsak, kik két nap negyven mélyföldet elmentek. Csudább ez, hogy Athénből Delphibe egy Euchis nevű egy nap elment s ugyanazon nap megtért, mely tött harmincegy mélyföldet. Alexander Magnusnak Philonides nevű cursora harmincegyet elment egy nap, ne vidd pedig idegen mélyföldekre, mert magyar avagy hispániai mélyföldekről szólunk mostan. Curtiusban is találsz egy Philep nevű ifjú legényről szép históriát, ki minden fegyverében messze földet futott volt Alexander után.

Varthausot elhagyván elértük az csehországi határt, ahol először találtunk egy falucskát egy parton, melyet *Schau dich an* neveznek, azaz *Nézz elődbe* avagy *Viselj gondot magadra*. Ezelőtt más néven volt, de hogy az uton járók magukra jobban vigyáznának, mivelhogy immár itt az erdőben sok tolvajok vagynak, ez nevezettel akarták meginteni őket. Mindjárt itt egy völgyecskében egy víz vagyon, az Német és Csehországnak bizonyos határa. Németország felől az víz mellett egy erős földvár avagy csak bástya az csehek ellen, az mint értettem az heydelbergai fejedelemtől építettett.

*Nemes, okos, bölcs és tiszteletes Uraim:
JOACHIM MAGDEBURGER, MELDA
GYÖRGY és NAGY PÁL Uram. Az én
irigyeim és minden gonosz akaróim ellen,
azmint az mi felséges Fejedelmünk oltal-
mazta külsőképpen ez elmúlt 1619 min-
den ellenségek ellen, oltalmaztatók az
frigyes Csehországot irásomban, mert
kegyelmeteknek gondviselését óhajtván
megyen ki az magyaroknak szeme eleibe.*

Csehország az Imperiumnak egyik tartománya, melyet az Hercynia erdő nemkülömben, mint egy természet szerént való kőfal, vett környül. Igen kicsiny kiterjedése szerént, mert szélességén általmehet gyalog ember harmad napig, hosszasága nem nagyobb pedig szélességénél. Rétjei, szántóföldjei sok és bő fű, búza, árpa, zab, tönköly terem rajtuk. Bora is gyakor helyen vagyon. Napkeletre Morva és Szilézia határa, északra Saxonia, délre Ausztria, napnyugatra Noricum. Szép folyóvizei vannak, kik közül némelyek folynak a Dunába, némelyek északra Pomeranicum és Danicum tengerbe. Nevezetesebbek ezek: Az Albis vulgo Elb; az Molda (Moldau) és az Svarta (Schwarza).

Ily kicsiny ország Németországnak majd közepén lévén, csuda dolog, hogy maga tulajdon koronáját ily sok ideig megtarthatta és hatalmason mindenfelé erejét mutatta és most is ez világ álmélkodására tyrannus fejlődémére, városainak háborgatóira feltámadván szerencsésen magát mutogatja.

Az vallás kiváltképpen négy: huszitáké, lutheristáké, kálvinistáké és pápistáké. De az három vallás nagy egyességben vagyon, úgyhogy semmi conversatiojuktól nem ismerheti meg ember, ki melyik valláson legyen közülök, sőt még azok is, kik pápistáknak mondattatnak hazájuknak oltalmáért felette szép egyességet tartanak az többi valláson lévőekkel.

Népe ez országnak erős és hadakozó; városa sok és bő népű. Főbbek ezek: Prága, Broda, Eger, Limburgh, Commoda, Bilsenum, Thabor, Királyné Gretze, Beraunium, Glotavia etc. Én így mentem ez országon által:

Az felül megnevezett határvizen általmenvén, mentem bé az Hercynia erdőbe, melyről az régiek sokat irtanak. Caesar lib. 6 de bello Gallico azt írja, hogy ennek

az erdőnek szélessége kilenced napi járó föld, de nem találta az jámbor mondani, mert örömet bizony legnagyobb szélességen is két nap ember általmehet. Ez erdőben először találtam egy elpusztult várra, neve Frauenburg, azaz *Asszonyvára*. Az falujában emberséges gazdaasszony volt, azki pénzünkre bort és kenyeret, halat pénzünk nélkül adott. És igen félelmes hely, mert még az falukat is felszokták gyakorta verni a tolvajok, midőn idegen embert éreznek benne. Az lakosok benne németek, jóllehet, hogy mind uruk s mind pénzüik cseh.

Cloder (Kladruby). Egy város, kinek majd minden állása, situsa szintén mint Göncnek, egy völgyben vagon. Mind házai s mind utcái hasonlatosok. Az közepén alányúlt egy kis utca, az csűrök pedig teljességgel úgy vannak építetve. Nyelvük kétféle: német és cseh, de németül nem örömmel szólnak. Csak közel egy igen nagy monastérium, kiben barátok laknak.

Bilsem avagy *Bilsemum* (Pilsen). Egy kis völgyben, sik mezőn építetett. Tündöklő erős város, kit arra mentünkben úgy kerültünk, mint az róka az tört, mivelhogy az jezsuitákat oltalmazta, segítötte, kit megértvén az csehek haddal készültének az városra, szintén akkor hogy ott általmentünk. Az városbeliek látván, hogy semmi nélkül, hanem csak oltalmazó férfiak nélkül szűkölködnének, határukban minden útonjárókat befogtak és az bástyákra rendelték. Mi két egész mélyföldön az kerülésnek indulván sokat ide s tova bolygottunk, az búzáokban sokat lappangottunk, de mégis végre mivelhogy az utat nem tudtuk, csaknem bemenénk az városba. Ugyan bémentünk volna, de egy jámbor paraszt ember igazita más utra.

Beskau. Egy kis falu, holott egy szegény asszonynak házában bémenvén, minthogy vendégfogadó nem volt s az eső igen esett, kérénk pénzünkre valami eledelt. És midőn kérdett volna, honnan valók volnánk, monda a társam, hogy ő cseh volna, én pedig magyar. Több dolgaimat tudakozván, miben volna nékem állapotom az társam mind megbeszéllette, mely nagy országokat és tartományokat jártam volna immár be tengeren és föl-

dön. Ez szegény asszony ennünk ada tejet, de valameddig ettünk oly nagy keserves sirást tött érettem s az én bujdosásaim miatt, hogy bizonyára egy fia halva feküdt volna is, annyi ideig inkább nem sirathatta volna. A tejtér nem vevé el az pénzt, hanem erszényét fordítván, hat pénznél több szegénynél nem volt s annak is felét nekem adá. Szomszédasszonyától egy darab túrót kölcsön kért, ugy adta az utra egy darab kenyérrel egyetemben. Jóllehet bizonyára nem akartam tőle elvenni, mert én adhattam volna neki is, de mégis tiszta szivét hozzám meglátván, elvettem, gondolván azt, hogy ily nevezetes alamizsnámat (ki többet tött Isten előtt, bizony elhittem, az gazdagoknak hatvan-hetven forintjuknál) örökké megtartanám, de gondviseletlenségem miatt mihelyt Eperjesbe béértem, elvesztettem.

Rokkizzam (Rokycany). Kálvinista város, szép formán építettett, ahol midőn vendégfogadót keresnék, egy asszony behiva házához, praecoccupálván, hogy noha nem volna vendégfogadó háza, mindazonáltal örömet szállást adna. Bemenék hozzája és este felé hát az skólamestert odahivatá vacsorára, kit reá kért, hogy mindenképpen vegye ki belőlem hová való vagyok? Tudományom minémű? Akaratom vagyon-é Csehországban való maradásra? Midőn én nem tudván mi okon kérdezkednék tőlem oly szorgalmatosan, bizony csak tréfába mondám: hogyha állapotot kaphatok Prágában fogok megmaradni. Ezt tolmácsolván az mester az asszonynak, mindjárt egy szép leányát, kinél több sem vala semmi gyermeke, az szó beszéd közben mellém ülteté és sok kerengő beszédekkel kezdék az leányt mind erkölcséről s mind pedig jó gondviseléséről erősen dicsérni. Végre ugyan nyilván kijelenték, hogyha kedvem volna hozzá tőlem az leányt meg nem tartanák, hanem nekem adnák. Én ily jó akaratjukra egyebet sem tudék felelni, hanem megköszönvén mondék, hogy Prágába az császár udvarában Magyarországból atyámfiai vagynak, kiknek hitük nélkül semmit nem illik, hogy ott közel lévén cselekedném. Az másnap tarisznyámat szép pogácsákkal megrakták, tőlük nagy kedvesen ugy búcsúztam el ily reménység alatt,

hogy Prágában atyámfiaival végezvén viszontag megtérek. De ugyan tőlük elválván mindjárt gondolám magamban: megtérek akkor, midőn az egész cseh leányoknak gyűlését fogom hallani oly végre, hogy törvényükből menjen ki, hogy soha egyik se menjen közülük férjhez. Mely tudom akkor léssen meg, mikor az tenger vize minden állásában megszárad.

Mauten (Myto). Ez város mellett találtuk elő az Prágából jövő cseh vitézeket, kiknek egyik részét Pilsen alá, másik részét pedig az közel való váraknak oltalmazására küldötték. Nagyobb rész szerint mind német mesterlegények voltak. Minket is igen intettek, hogy háborúságnak idején nem Pallasnak, hanem Marsnak szolgáljunk.

Beraun (Beroun). Prágához nagy három mélyföldön építettett középszerű város. Sok rétek között vagyon, túl azon egy igen nagy hegy, ki alatt a viz folyván szoros utat csinál, elannyira, hogy majd minden esztendőkről esztendőkre más-másképpen kell kőből az utat kivágni.

Prága. Az hires-neves, régen nagyhatalmú római császároknak lakóhelye. Az egész országnak közepén építettett metropolja Prága, három kiváltképpen való részre oszlattatik. Egyik részét hívják *Kis oldalnak*, mind az nagy hidig alá, ebben vagyon az vár is egy igen szép kies és széles helyen. Sok kőgrádcsonkon megyen az ember az viz felé alá belőle. Az másik városát hívják *Ó-városnak*. Ebben vagyon az akadémia, az Collegium Carolinum, Collegium Angelicum. Ebben az praetorium, az nagy piac, az Jezsuitikum Collegium az nagy hid előtt, azmelyből az szegény páterek (bár hogy páterek, mert némelyiknek, azmint értettem, három gyermeke is volt) akkor minden marhájukat otthagyván kiszaladtanak vala. Ez *Ó-városban* volt szállásom az *Három Koronában*, hol ételem-italom jól volt, de az ágyam bizonyára száraz, mivelhogy az vendégnépnek sokasága miatt csak egy padszéken fekiüdtem. Harmadik részét az városnak hívják *Uj-városnak*, ki az *Molda vizének* mentében bal kéz felől nagy messze alányulva fekszik.

Közönségesen beszélük, hogy Prágában vagyon több

hetvenöt templomnál. Szép az, azki az várba vagyon, mert sok császároknak koporsói megékesítették. Azok közül legméltóságosabb kit ez három császárnak: Maximiliánnak, Ferdinandusnak és Rudolphusnak emeltenek, mert teljességesen amaz közalabástromból faragtatott, jóllehet nem ér az angliai királyoknak koporsó köveivel. Az templomon kívül ugyanaz várban vagyon egy kis kápolna, kiben amaz nagy Zsigmond császár, azki az tizenhárom várost zálogba vetette volt, fekszik. Ez kápolna mellett egy igen nagy fekete torony vagyon, melyet amaz híres-neves Giskra János, ki az barátokra hadat indított volt és minden országokban, de főképpen Magyarországon sok klastromokat elrontott, ezt az fekete tornyot igen meglövöldöztette. Ez toronyban egy igen nagy harang vagyon, kinek mását az Rotomagusin kívül én nem láttam.

Nagy hidja vagyon az városnak, azki az *Kis oldal* nevű várost az Ó-várossal összefoglalja. Ily közbeszéd vagyon felőle, hogy ezen az hidon soha ugy ember által nem mehet, hogy ez három közül valamelyiket rajta nem találná: vagy fehér lovat vagy tisztátalan nőszemélyt vagy pedig barátot. Kerítése Prágának csak egy hitvány kőfal, az is néhol nagy magosan, néhol nagy mélységben vagyon. Én nem tudom ugyan miképpen kellene embernek magát oltalmazni az külső ellenségtől. Akadémiája vagyon. Szép épület, kinek régentén, azmint írják mása nem volt az egész világon, mert volt benne negyven ezer deák, de az professzorok, minthogy két nemzetből, németből és csehből voltak, meg nem alkudtanak, hanem az csehek az németeket kiűzték. Ez okon az egész akadémiának régi tisztessége elvonaték, csak szintén egy napon is ezren jöttek ki belőle és így alább-alább szállván méltósága, privilégiuma Lipsiába vittetett és Prága helyében Lipsia kezdett virágozni. Jóllehet mostan is sok királyoktól, császároktól privilégiuma, sok szép rendtartása vagyon, mindazonáltal soha semmi idegen nemzetől nem gyakoroltatik, hanem porban hever. Odamentben az Georgius Remus norinbergai doktor comendatiója által sok fő ottvaló uraimmal, ugymint Joannes

Campanussal, Basilius Deutsenberggel, ezekfelett amaz hires-neves Petrus Fradeliuszal, az ottvaló akadémiának akkori dékánjával és a minden angyaloknak prépostjával, örökké megmarandó barátságot vettem. Kinek jókedve annyival örömetten hozzám hajtott, mivelhogy ő is nem régen ugyanazon utat nyomta vala Angliára, Belgiumra, Galliára, azmelyen Isten engem általvezérlett. Szép verses ajándékait adta emlékezetre, azmelyek mostan is nálam vagynak. Az praetoriumon egyfelől ilyen irás vagyon: „Praga caput regni“. Az alatt ilyen distichon:

*Haec domus odit, amat, punit, conservat honorat,
Nequitiam, pacem, crimina, iura, probos.*

Mellette az tornyon az óramutató igen szépen megmutatja mind az planétákat, ünnepeket, aranyszámot, napot, holdat etc. Közel ehhez vagyon egy lutheranicum templom, mellette egy igen jó skóla, melyben akkor egy kedves társamat (kivel tizenkét esztendőskoromban, 1607. esztendőben laktam az készmárki skólában), Frölich Mátyást nagy kedvem szerint való állapotban találtam. Ez helyről ha ember az Magyarország felé való kapura jő, meglátja az kerítés mellett az sok bordélyházakat, azhol néhol zab cégért, ser cégért avagy egyéb valami eladó marhának jegyét tötték ki, jöllehet egyebet maguknál ez rút marhák, nem árulnak. Azon valamely ifjú legény pedig csak szinte látásnak okáért utcáikon általmenne és azok eszükbe vennék, hogy sehová be nem térne, nagy felszóval pirongatják érette, rossznak, alávalónak, kappannak kiáltják.

Az császári udvarnak avagy tündöklő várnak situsza egy szép parton vagyon, szép tiszta piaca és az egész Prága városának dicsőségét belőle elláthatni. Az váron túl egy szörnyű magas fahid vagyon, kinek környülete és alatta nagy sok özek, szarvasok, nyulak, több egyéb vadakkal egyetemben. Hogy az hidról ember leszáll mindkét keze felől két rend házacskák vagynak. Az jobb felől, majd szinte az végsőben, láttam két oroszánt. Az egyik igen vén, az másik csak gyermekded volt. Mellettük harmadik rekeszben egy tigris (kegyetlen vad!), ki mindazonáltal embereknék kezéhez szokott és az gazdája, az-

mint akar, vele játszik és tapogatja. Általellenben az madár-kert, kiben sokféle madarak, gödények, sasok, pelikánok, de kiváltképpen egy indiai madár, kit *Herr Hans*nak neveznek, azki az hozzá menő idegen embert oly kedvvel s oly kacagással fogadja, itélné ember szeretetében, hogy ezentul meghalna. Minden állása és formája, mint egy fehér szürke lúdnak, csakhogy kisebb, kicsinyebb a lúdnál. Ha hihető, esküvésével mondotta az gondviselő, hogy csak az az egy madár áll az császároknak huszezer forintjukban. Ez kertből ha kijő az ember jobb kézre talál az gondviselő házára. Ott láthat egy cserépből nagy kondér fazekat, kiben nincs oly hét ember, ki bele nem férne; egyszersmind közönséges testű kilenc is belefér. Csudálatos dolog minémű fazekas hajtotta annak csinálásában az korongot.

Hogy ezen végezzem el, főérsekség vagyon ez városban, melyet az kilencedik Károly császár 1370. esztendőben emelt.

Nimburg. Négy szegeletre építettett kis város. Jó piaca, szép temploma, olcsó eledele, nagy tornya, melyben egész óra. Az helvetiai confessión lévők birják, mert hallottam, hogy az koldusok az Lobwasser Ambrus doktornak énekét mondják vala benne. Vagyon erős kerítése, mely ellenségtől az bennelakozókat bátorságossá teszi.

Königstadt. Minden ékesség nélkül való kis városcska. Benne az vendégfogadóné kedvesen fogadott, csakhogy rossz sere és szegény savanyú ausztriai bora volt. Ágyat sem adhatott, mert mivelhogy későn mentünk be, az többi vendégeknek immár elosztották volt az ágyakat. Minekünk azért csak szintén bőrpárnákból vett ágyat, ahol csendesen nyugodván és másnap nagy hamar Bicaura (Bidschow) jutánk. Ez gyönyörűséges szép kis város. Folyóvizei környös-környül mossák, melyek az helynek nagy erősséget szereznek. Lakosa emberséges és az idegenekhez jókedvű, piaca bő, ember pénzén mindent megtalál: ételt, italt, hálótársat.

Petrovic. Egy igen nagy falu, melyben egy Magyarországbán tanult ifjú legényre találtam. Emberséggel fogadott, sajttal, serrel és kenyérral kedvesen gazdálkodott.

Jaromír. Város, melyben egy istentelen vendégfogadó öt garasomat tartá meg reggel, hogy az vacsoráért fizetnék, csak ilyen okon, hogy ő vissza az tallérért nem adhat, mert nincs annyi pénz nála. Várakoztatott, de én az utnak nehéz voltától féltem, mert az eső esten esett. Kénytelen voltam otthagyni pénzemet és elindulni, de egyébképpen is hamisságot tött rajtunk, mert este az vacsorától való felköltünk után is, mikor semmire nem kellett, egy pint bort hozatott reánk és annak is reggel az árát megvette rajtunk, noha csak egy messzelyt sem ihattunk volt meg.

Caliz (Skalic). Három Caliz vagyon Európában. Az egyik Hispániában, Herculeum nevű fretumnak szigetében, melyet régen Gadesnek hittak, melybe az nagy Sándornak két emlékeztető oszlopa mind az mai napig fenn vagyon. Az másik Caliz Flandriának legfőbb portusa és Angliából legközelebb való általmenetelnek helye az britanniai oceaenus tengeren, kihez Dipa felé menvén Normandiába az tengeren csak közel mentünk el. Az harmadik Caliz ez, egy tisztességes városkája Csehországnak. Jó nyájas népe vagyon, vagyon jó sere is. Innen kimenvén, találtunk egy német leányra, ki ő is Prágából jött az hadból, kinek édesanyja tiszta magyar nemzet. Ráckevei leány volt régen, ki egy komáromi Fridrich nevű némettel ezelőtt 15 esztendővel ment el és most is ott lakik Csehországban.

Nachod. Németül Nachten. Szép kis város. Az hegyen mellette szép fényes tündöklő vár. Nincs oly király, ki benne lakni nem szeretne mesterséges épületére nézve. Egyébként comoditásai minémük legyenek, nem tudhatom. Nekünk az városban igen emberséges gazdánkaszszony volt: az ételtől semmit nem fizettünk. Hallott volt, ugy itélem, az magyarországi gazdálkodás felől, hogy tudniillik nem minden aprólék ebédttől avagy vacsorától fizetnek az bujdosók, azért ő is egy ebéden jól tarta. Azonkívül pedig az következő városkára is eligazita, merre legyen az ut.

Reinhard (Reinherz). Ebben lakik az ráckevei aszszony, kiről most szólék. Én elcsudálkoztam az asszony-

állatnak csuda goromba elméjén. Tizenöt egész eszten-deje, hogy ott az németek között lakik, soha ő csak egy szót németül, sem csehül igazán nem szólhat, elannyira, hogy csak a szomszédai és gyermekei értik szavát. Mi magyarul beszélgettünk vele. Most is szintoly igazán szól magyarul, mint akármelyikünk.

Slotz (Kladsko). Szép királyi város, kiből akkori zúr-zavarban nagy sok jezsuitákat űztenek ki, mindazonáltal az város nagy őrizetben volt. Semmiképpen idegen embert bele nem bocsátottak, avagy ha bément, ki nem bocsátották belőle. Mi azért mellette eljövén az alsó vendég-fogadóban jól laktunk, az gazdaasszonynak is jó kedve volt, mert két leányát közinkbe ültetvén rendit kihozatta. Egy-egy csókba kártyát is játszatott velünk, úgy-hogy az ki megnyerte a másikat, az nyeretét meg kellett csókolni az nyeretlennek. Ezen vendégfogadóban nagyon egy irás, szinte az padlás alatt, az irás mellett egy linea, ki azt mutatja, hogy egy időben az Nissa (Neisse) vize ugy megáradott volt, hogy érte az magosság. Nagy sok kárt tött ez városban, mert az egész alsó hostát mind éppenséggel vízben volt. Sok gyermekeket, embereket, sok drága ruhákat vesztett el.

Warta (Wartha). Egy kis város, szörnyű nagy hegyek között, az Hercynia erdő alatt. Mellette az nagy Nissa folyóvíz megyen és onnan elhatározza Sziléziát Csehországtól. Ebben az városkában egy emberbe az nevető lélek avagy ördög bújt volt, kinek nevetésén három egész óráig csudálkoztam, soha ő az nevetéstől meg nem szűnt. Azmint beszélték harmad egész napja volt immár, hogy egy cseppet sem ött, csak nevetett. Bére-kesztve volt egy ujonnan csinált házacskában.

Itt szűnik meg az Hercynia nevezetes erdő. Szörnyű nagy hegyek ezek, mindenütt szép források és vas bányák az oldalokban.

Igy az kegyes Isten általvin Csehországon is, minden veszedelem és kárvallás nélkül.

*Szilézia, Lengyelországnak egyik részével,
melyet az eszes és böcsületes férfiaknak,
MELDA ISTVÁN és CSIZMADIA ÁDÁM
uraméknak szentelek ily előjáró beszéddel.*

Ne éljek, ha elfeledkezem jótéteménytekről, mellyel engemet az nemes és királyi szabadvárosban, Kassában, sokaknak felette, ti ketten kedves és jóakaró uraim, Melda István és Csizmadia Ádám Uram ez elmúlt 1619. esztendőben, meglátogattatok. Nem ítéltetek elégségesnek lenni — mások példája szerint — barátságoknak és atyafiúságoknak jelét egyben is s másban is, hogy megmutatnátok, hanem ezenfelett, az esztendőt ugyan megszagatván, szabad asztalotokon tartottatok, fogyasztkozás nélkül ételemre és italomra gondot viseltetek. Annakokáért ez kis könyvemben béjegyzett nemes, nevezetes és nemzetes uraimnak nevükkel egyetemben, míg Csombor Márton él, míg írása az kegyes olvasóknak kezükben forog, kívánja, hogy az ti nevetek is éljen, híretek mindeneknek szájukban forogjon. De minthogy tempus edax rerum, az idő mindeneknek megemésztője, ha szintén én és az én írásom az időnek irigysége miatt elvesznénk is, állattam más elromolhatatlan monumentumot, melyet sem az idő, sem az irigyek soha el nem törölhetnek, az mi legyen im megmondom: Istenemre bízom, hogy velemvaló jótéteményteket, amaz minden jócselekedeteknek megfizetése napján, az ítéletnek napján, mindenekelőtt nyilvánvalóvá tegye.

Éljetek sokáig jó egészségben.

Szilézia az impériumnak egyik nevezetes tartománya, kibe béfoglaltatik Lusatia is, mely minémü gyönyörűség hely és föld legyen, megtetszik az pogányoknak régi vélekedésekből, kik ott mondták lenni az Campus Eli-siust, azaz azt az helyet, azhol azoknak lelkük, azkik jól éltenek, mindenkori örvendezésben volnának, vigadnának, sétálnának, játszadoznának az ő haláluk után. Azmint-hogy Dániát tartották viszontag az pokol egyik részének, mert azmint feljebb is megmondottam, ott az észak alatt azt itélték, hogy örökkévaló setétség vagyon. Oda átkozták az embereket *ad Cimmeria tenebras*.

Vagyon Sziléziának, noha néhol fővenyes, de sok helyen igen jó gabonatermő mezeje, elég gyümölcsse, sok erdeje. Népe szelid és nagyra úzó, békességes és mértékletes, csendes. Ruházatja olyforma, mint az németeknek rész szerint, rész szerint pedig mint az lengyeleknek. Ez nép kocsisságáért, szekereiségéért igen híres, ugymint ki Magyarország, Német, Lengyel, Pruz, Austria, Morva s Cseh országra az árus embereknek sokat szolgál.

Vagynak Sziléziának nevezetes vizei. 1. Az Oder, ki egy Oder nevű városkán felül másfél mélyföldön az Morva hegyek közül veszen eredetet és az egész Szilézián, Marchián, Pomeránián általmegyen s végre az Pomeranicum tengerbe, Stepenicz nevű városnál szakad bé. 2. Bober. 3. Strobra. 4. Polsnicz. 5. Ola. 6. Nissa. 7. Popelau etc.

Fő városai ezek: Baraszlov (Boroszló) ki szép épületeiért, utcáinak tiszta voltaért, az kereskedőknek gazdagságukért, vizi és kőfali erősségeiért igen híres. 2. Nissa (Neisse) püspöki residentia benne. 3. Briga (Brieg) skólájáért kapott magának hirt-nevet, kiben mostan amaz nagy philologus, fő tudós ember, ki régen az danckai gimnáziumban conrector volt, Melchior Lauenbanus, nekem jóakaróm és kedves Uram az deákságot

igazgatja. 4. Smogra. Itt is fő skóla vagyon. Lignitz az fejedelemnek lakóhelye, azhol szép könyvnyomtató officina is vagyon. Ezenkívül Opolia, Oralia, az nagy és kis Gloga, Stroga, Silberberg, Grüneberg, Vartemberg, etc.

Situsa ugy vagyon: Napnyugat felől Csehország és Lusatia zárja bé. Napkeletre és északra az nagy Lengyelország. Déltre pedig Morva és Magyarországnak nagy hegyei. Nem kis tartomány, mert hosszasága délről északra Tessinről fogva az nagy Crossa városáig extendáltatik, mely teszen 49 mélyföldet. Szélessége napkeletről napnyugatra Landsbergtől fogva Cratzauig teszen harminchat német mélyföldet.

Vallása kiváltképpen az augustana confessio szerint vagyon: noha azonkívül vagynak sok helyen kálvinisták és pápisták is.

Én térek utamnak lejegyzésére, mely így volt.

Az Hercynia erdő alól jöttem Reichensteinra, mely Csehország felől Sziléziának első városkája. Bő ser, bő kenyér, bő és vig nép lakja. Kiből kijöven talál ember egy hosszú falura, bizony mondom teszen hosszasága fél mélyföldet. Két templom benne. Egyik egyik, másik az másik végén az falunak.

Patsko (Patskau). Egy igen szép kicsiny erős város, tündöklő szép fehér az kerítése. Vagyon nagy klastroma, szép három temploma. Felette jó sere vagyon, csak az ser kedvéjért két nap benne maradtunk, nyugodtunk és minden nap vigan laktunk. Az gazda is igen emberséges volt, azkinél voltunk.

Ottmichou (Ottmachau). Messzünnen meglátszik ez város, mert az Nissa vizének nagy magos partján vagyon építve. Szép klastroma vagyon ennek is, kinek kapuja előtt olcsón ittuk az aquavitát.

Nissa. Drága szép város, főpüspökség benne. Kereskedése főképpen sóból vagyon, mert valamennyi sót Cracko felől hordanak Sziléziába, mind itt rakják először le. Az felső hostáton még láthat ember egynéhány száz darabot, olyat hogy egynél többet egy szekér el nem viszen. Szép iratos házai vagynak ez városnak, szörnyű magas

temploma. Zöld egyfelől héjazatja az parochiale templomnak. A püspöknek szép kastély háza. Ez mostani püspök igen fene bestia, ki im csak nem régen is az mi vallásunkon levő embereket sokakat öletett meg. Az *Fekete Elefánt*ban voltunk szálláson; emberséges és jámbor gazda és gazdaasszony benne. Nagyobb bőséget az földi epernek soha nem láttam, mint itt. Egy búcsújáró barátom, ki Párisból előttem indult volt Chestakóba, itt találtam, kivel nagy barátságosan négy pint sert az piacra néző szegelet házban költöttem el.

Zultz (Zülz). Ez kis városban az notárius emberségesen fogadott engem és igen jól tartott. Csak nem régen hozták volt oda Olmützből. Igen jó filozófus ugyan, de theológiából nem annyira merte.

Gloga (Ober-Glogau). Sziléziában két Gloga vagyon. Az egyik nagyobbik, aki Boroszlón alul vagyon. Ez az minden nap többől kiégett volt, mivelhogy minden épülete csak fenyőfa. Az második, ez az kis Gloga, melybe engemet egy olműtzi fő ember találván, sokat kényszerite, hogy az ő skólájukba menjek s ajándékon két egész esztendeig asztalt tart, azonkívül jövendő promociómra szorgalmatos gondot visel. De bennem semmiképpen hozzá nem lón, mivel hogyha maradni akartam volna valahol, tizszerte jobb, kedvesebb, nevezetesebb helyeken is minden költség nélkül megmaradhattam volna.

Ratibor. Sziléziának napkeletre határa, Lengyelországnak pedig első szép városa, felette nagy tó és nádas között építettett. Mindenütt hosszú hidakon megyen ember belé, mert egyfelől az nagy Oder vize, másfelől pedig az Odernek kifolyó részei erősitik az kerítését. Vára erős és nagy. Népe igen kevély és magahányó, magának sokat tulajdonit.

Bitom (Beuthen). Chestakóhoz hat mélyföldön egy nagy parton vagyon helyezettve. Felette nagy rettegésben voltunk benne, mert az csehek ellen azminémű segítséget akkor adott az lengyel király az császárnak, benne volt. Minden utálatosságot, részegséget, paráznaságot cselekedtek benne. Sokat egymás között megöltek. Az Ur Isten jó szállásra vezérlett volt bennünket, mert bizony

talán ott vesztünk volna el, de az gazdaasszony (kinek Isten mindenkor jót adjon) kivin bennünket az házból és az ökrök istállójának padján vetett ágyat s lakatot vetett reánk. Hajnalban felköltött s egy fia által úgy igazított az utba Crackó felé.

Cracko (Krakkó). Lengyelországnak szép kies helyen való metropolja .Király lakóhelye. Mellette az nagy Viszla vize, mely az derék várost az zsidó és Kazimierz nevű várostól egy fahiddal különbözteti és választja el. Erős kőkerítése gyakor bástyákkal vagon, de csak szintén egyszer. Árokja semminek nem jó. Az házak szép iratosak benne.

Nevezetet vött egy Crakus nevű nemes embertől. Mert régen, azhol mostan az vár vagon, csak egy pusztá hegy volt, az város helyén pedig egy rossz falu. Abban az hegyben nagy üresség vagon, ugyhogy együtt ha bemegyén ember, más oldalán viszontag kimehet. Ez rút szörnyű lyukban lakott egy nagy sárkány (kinek formájára az várban most is réz csatorna vagon építve.) Mindennap az közel való tartománybelieknek eledelet kellett szerezni az sárkánynak és midőn nagy sok barmokat immár megemésztett volna, az közel lévő falukból embereket kezdett volt ragadozni. Azonközben egy Crakus nevű nemes ember az ő jobbágyainak állapotját megkeiserülvén, módot keresett benne, miképpen az sárkányt elveszthetné. Az Dániel prófétának azért cselekedetei szerint, ki elvesztette vala az babiloniai Istent, az nagy sárkányt, vón az Crakus salétromot, fenyőviaszt, kénkövet és egyéb afféle gerjedező természetű szerszámokat, összecsinálá, az bőrit egészen egy juhnek levonató, abba töltötte az tüzes szerszámokat s elvetette az sárkány lyuknak eleibe. Amaz rágatta az juhot és egyszersmind elnyelte. Kezdett az gyomrába az oltatlan mész, kénkö és salétromos szerszám gerjedezni, kifutott a sárkány és midőn az Viszla vizében szomjuságát akarná oltani, annálinkább benne meggerjedt és nagy hirtelenséggel az tűz miatt gyomra kétfelé szakadott és megholt. Ugy kezdetek volt osztán egy kastélyt építeni az hegyen, azhol most az vár vagon és nevezték ez ember nevééről Crackó-

nak. Ez sárkánylyukban kétszer vigan laktam az seren, mert most serpincévé fordították.

Az vár felette szép és gyönyörűséges, nagy templom benne, kiben az lengyel királyoknak sok drága koporsói, főképpen mind veres márványkőből. Vagyon két ezüst oltár benne, kinek mását nem láttam minden bujdosásban is. Vagyon egy óriásnak egy oldal teteme, kinek hosszasága vagyon négy sing. Szép keresztelőd edény, szép cifrás epitáfiumok és minden állása csak csudára méltó. Kivül rajta egy kis kápolna, ettől ez mostani Zsigmond királytól építettett, kire ember verőfényen az rajta lévő ezüstnek és aranynak miatta alig nézhet.

Az várból az derék városra menő kapunál vagyon egy epitáfium, kit egy fő embernek emeltek, melyet az magyar deákok öltek volt meg az városban feltámadván, azmely ő cselekedetükért az lengyelek reájuk támadtak és ugyanazon nap vesztettek el bennük, ha jól jut eszemben, százharmincat s az skólában is minden privilégiumuktól megfosztották.

Az városnak, azmi az ő méltóságát illeti, csak semmi. Az kapukat ugy vagyon hogy bezárják, de bizony csak három embernek is viszontag, csak jól szidják az birót és porkolábokat, megnyitják. Az fertelmes élet nem hiszem, hogy Sodomában, Gomorában nagyobb szabadságban volt volna, mint Crackóban. Mindenütt valahova eltekint ember az sok fajtalanságot látja. Valahova megyen ottan utánna az szemérmetlen nőszemélyek serege. Az skóla nem erkölcsnek gyakorló háza, hanem latroknak barlangja, mert valami gonoszságot, dülást, fosztogatást ők meggondolhatnak, annak bizony meg kell lenni. Ágyújuk, tarackjuk vagyon. Azmely gazdára megharagusznak, reája mennek és házát elrontják, minden marhájában zsákmányt vetnek. Nincsen semmi bűnnek fegyelme, szabadságosan az piacon egyik az másikat megöli, senki nem szólítja meg érette. Este, ha valamely háznál, ki ablakaival az utcára szolgálna, gyertya tetszenék meg, egynehányszor bélőnének az ablakon.

Egyébképpen felette szép commoditásai vagynak ez városnak, mert Magyarországhoz közel lévén, minden bo-

rait beviheti, onnan viszontag az egész Mazurországra, Prussiára kicsiny költséggel elküldheti. Innen hordják alá Danckára az sok buzát, borsót, rozst, hamut, fát, onnan ismét ide fűszerszámokat, posztót, bársonyt és minden egyéb selyem matériákat. Sziléziának, Morvának és Ausztriának is minden kereskedőivel szövetséges, az zsidók pedig nagy hasznukra vagynak (kiknek derék városuk vagyon) az benne lévő polgároknak, mert az zsidóság nyughatatlan az adásban-vételben, ha szinte néha károkkal esik is, de mégis mindenféle marhát megtalálnak náluk, elannyira, hogy ugyanazt szokták mondani, hogyha ugymond, az zsidóknál meg nem találod, tehát sehol ne keresd. Vagyon ő nekik mézszárszékükben mindenkor szép húsup, piacukon szép kenyerek, korcsmájukon jobb méhser, mint az lengyeleknek.

Az lengyelek ez ő metropoljuk felől ily proverbiummal élnek: „Si Roma non esset Roma, nostra Crackovia esset Roma“. Ehhez adják ezt is: „Si mare non esset mare, nostra Vistula esset mare. Si Petrus non fuisset primus episcopus, noster Stanislaus fuisset primus episcopus“.

Én ez ő Rómájukat nekik hagyám (bár ugyan, hogy Róma, mert ugyanis Rómának minden vétke benne bőven megtaláltatik) és csendesesen portékámat ott, kit az én jóakaró gazdám Danckából odaküldött vala, kezemhez vóm és Magyarország felé indulék.

Eképpen azért kívánságom szerint Bochnián és Grybowon által, nagy szerencsésen ő Szent Felsége, a szegény bujdosóknak és minden zarándokoknak oltalmazó Istene, 1618. esztendőben, mindeneknek ítélete és várásán kívül házamba, minden kár nélkül bevin. Az sok földi és tengeri háborúm miatt lött bánataimat, félelmeimet és szomorúságaimat velem elfelejtette.

Ő Szent Felségétől várom mostan is minden előmenetelemet, ifjúi éltémnek igazgatását, egészségemnek megtartását, elmémnek, nyelvemnek oktatását, minden cselekedetemnek üdvösséges hasznát.

Övé legyen az glória, az dicsőség és tisztesség. Amen.

AZ OLVASÓNAK EGÉSZSÉGET.

Megvalljuk, sok vétek nélkül nem esett ez kis könyvben való munkám, mind az deák s mind az magyar szóknak helyheztesében. De kérünk, nem nekünk, hanem tulajdonítsad az mostani idő állhatatlanságának, meggondolván azt, hogy még szintén az tudós és sokat próbált hajós mestert is az szélvészek gyakorta egyenesen folyó utjában megtántorítják. Így minket hol egy, hol más dolog, hol imez, hol amaz rettentő hír, nemkülömben mint valami tengeri zűrzavar ebben való foglalatosságunktól gyakorta elszakasztott és azhol Argusoknak láttattunk lenni, eszünkbe vettük, de késő, hogy vakondok szemekkel birtunk. Te élj jól ez kis irásunkkal.

JEGYZETEK. A kezdőszavak abécé
rendjében csak az olvasásban nélkü-
lözhetetlen szavak illetve kifejezések
idevonatközö magyarázatát közöljük.

A *best tot et tot lapidibus* ennyi és ennyi mérőkő
távolságra

abusus visszaélés

adiaphorák közömbösek

agnus Dei isten báránya

alíván gondolván

alumnus tanítvány

animadversio észrevétel, megfigyelés

anno... redemptionis nostrae megváltásunk...
évében

antiquitas régiség

apellatio fellebbezés

aquavita pálinka

a quo, senior? A quo? Honnan, öreg, honnan?

arányzás ítélet, felfogás

ariana unitárius

armamentarium fegyvertartóház, arzenál

armíniana haeresis arminiónus eretnekség

Asiae, Europae, Africae Ulysses Ázsia, Európa,

Afrika Ulyssese

assecurálván biztosítván

astrolabium csillagok magasságát mérő szerszám

aszu hal szárított hal

audi et alteram partem hallgasd meg a másik felet is

auditor hallgató

auditorium előadóterem

augustana confessio ágostai hitvallás

aurea libertas arany szabadság

authoritas tekintély

Beati pacifici boldogok a békességre törekvők

belli ductor hadvezér

Bene est, Galli, fortassis gallinas queritis. Helyes, tyuká-
szok, remélhetőleg a tyukok után nyomoztok

bibálánk ivánk
boloniai bolognai
bursa társaság, egyesület

Causálván okolván
circumstantia körülmény
civitati haec tria amnium maxime optanda: Pax, Concordia et Libertas a közösségnek mindenekelőtt ez a három legfőbb óhaja: béke, egyetértés, szabadság
claustrum kolostor
cochlea csiga
coemiterium puerorum innocentium ártatlan gyermekek temetője
coemiterium hoc inferius civitate Londinensi huic parochiae commissum sumptibus eiusdem parochiae muro lateritio septum est 1615 ezt a London városa által a székesegyháznak átengedett temetőt ugyanezen székesegyház téglafallal vette körül 1615-ben
circa horam 8 nyolc óra tájt
columna oszlop
commendatiójára ajánlására
commendátor ajánló
commoditás kényelem, előny
commorálván időzván
compareál megjelen
compassum nauticum hajós iránytű
concordia parvae respublicae crescunt, discordia magnae concidunt az egyetértés erősíti a kis államokat, az egyenetlenség rembadönti a nagyokat
condemnálják itélik
conditio feltétel
confessio vallás
coniecturalis hozzávető, találgató
consiliarius tanácsos
consulto szándékosan
continentia foglalat, tartalom
conversatio társalgás, beszélgetés
copulál köt
cor unum, una via egy szív, egy út

csürköt játszani csürkét, a „csür enyém!“ játékot játszani

csuszkonádó korecsolya

cuius nationes essent miféle fajtájúak vagytok
cum proprio horisonte a maguk szűk látókörével
cur quaeris qui sim? Loquitur me fama per orbem miért
kérded ki vagyok? Világszerte a hír rólam beszél

cursor gyorsfutó

cursus philosophicus bölceleti előadás sorozat

De arte mensurandi profunditates a mélységmérés művészetéről

de bonis operibus a jó cselekedetokről

de cimmericis tenebris a cimmericusi sötétségről

decisivája döntése

decretumának continentája az alkotmány foglalata

dedikáció ajánlás

de excusatione tutorum a hivatali védők mentségéről

de motu coeli az ég mozgásáról

de notis inveniendorum metallorum a kutatás alatt levő
ércek ismertetőjeleiről

de questione: an pro omnibus sacrificium sit offerendum
a kérdésről: vajjon mindenkiért történt-e az áldozat

descriptio leírás

detulit hus certe ars quicquid in orbe fuit ami remeklés
csak volt a világon, kétségtelenül idekerült

de unione duarum naturarum in Christo a Krisztusban
levő két természet egységéről

disce mori mundo, vivere disce Deo a világnak meghalni,
istennek élni tanulj

disceptatiót dirimálá a döntést meghiusitá

dispensál rendelkezik

disputál vitat

disputáció vita

disputátor vitatkozó

dissertációt indíték fejtegetésbe bocsájtkoztam

distinguálják elválasztják, megkülönböztetik

Domini canes dominikánusok

domus consistorii iudicandarum rerum szentszéki peres
ügyek háza

Editionis Lobwasserianae Lobwasser féle kiadás

*ego Dei et dominationis tuae servus non sum dignus qui
a tam longe venientibus interroger ac intueor* én,
Isten és uraságod szolgája nem vagyok méltó arra,
hogy Te, olyan messzi földről érkezett, meghallgass
és szemügyre végy

*ego N. accepi quattuor bacos in hoc Xenodochio propter
Deum* alulírott N. N. isten jóvoltából ebben a sze-
gényházban négy pénzt vettem fel

ekklézsia gyűlekezet

eleiben elé

emporium kereskedő hely

epakta holdkulcs, a nap- és hold- év közti különbség

episcopalis sedes püspöki székhely

epitáfium sírfelirat

erdei ökor bölény

erigált állított

examen vizsga

examinál vizsgáztat

exoticotanium ritkasági, furcsasági gyűjtemény

exculpálta kimetszette

extendáltatik kiterjed

érkezségem felkészültségem

Facultas visiva látókészség

favor jóakaró

fektülés vivás

feras non culpes, quod vitare non potes amit nem tudsz
elkerülni, azt tűrd' és ne kárhoztasd!

fides sit apud dicentem felel érte, aki mondta

fiscus kincstár

fornix bolthajtás

fortitudó vitézség

főformunder főtanácsos

Frater Martinus Meurisse minor author dabat domino
Martino Csombor ungaro in musaeo proprio Parisiis
ifj. M. M. szerző adományozta párisi műtermében a
magyar Cs. M.-nak

fretum tengerszoros

frisicum mare navigare cepimus kihajóztunk a frisiai
tengerre

fundál alapoz

G*alli est parvi cerebri* a gallok kis agyúak

generaliter általánosan

generalis descriptio Daniae Dánia általános leírása
gerezna szőrme

Görgő hagymájáról híres Abaujterna megyei falu

H*adnagy* vezérlő, vezető

hályogfa pisztácia

haec est officina et hic sunt instrumenta tabularum mearum ez a műhely és itt vannak tábláim eszközei

helveticae confessionis helvét hitvallású

héjazat tető, fedél

Hic belli pacisque decus ez a háború és béke disze

Hicce metallurgus vertitur in figulum így lesz a vegyész-
ből fazekas

holott ahol

hóstát külváros

Huic uni licuit dicere, quod libuit ez az egy megmond-
hatta, ami a szíven feküdt

I*ngrati hospitis nota* a kellemetlen vendég megbélyegző
jelzőjével

ingredere ut proficias lépj, hogy előrehaladj

imitációjára utánzásakép'

immediate közvetlenül

incessusuk járásuk

indebitam érdemtelenül

indulgentiájából kegyességéből

in rebus ecclesiasticis egyházi dolgokban

inscriptio felírás, felirat

in speciale descriptione a különleges leírásban
inspector felügyelő
instálnék kérnék
inter septem Europae miracula Európa hét csodái közé
in vita Stephani Szegedini Szegedi István életrajzában
islog kerek lemezezske
ispotály kórház
item nemkülönben
iterál ismétél

Justitia igazság

Kommendál ajánl
köz vala közös vala

Lábunkbeli lábbeli
lednek a lencséhez hasonló hüvelyes növény
lente festinandum quia ungari ad pugnam, quam ad fu-
gam paratiores sunt ne hamarkodjátok el a dolgot,
mert a magyarok készebbek a harcra, mint a futásra
littera dominicalis ünnepjegyzék
lusitaniai portugáliai

Magna laborant zelotypia igen féltékenyek
marha kincs

marmora durant, aera stant, monumenta loquuntur; ast
litterae his omnibus sunt vivaciores ad memoriam,
illustriores (etiamsi humilitatem prea se ferant) ad
gloriam, certiores ad fidem, nec loco clauduntur sed
orbe, non terminantur aevo sed aeternitate a már-
vány megmarad, az érc ellenáll, az emlékek beszél-
nek: a betű azonban mindezeknél tartósabb az emlé-
kezet, fényesebb (bár szegényessége nyilvánvaló) a
dicsőség, megbízhatóbb a hűség számára, nem szorit-
kozik egy helyre, de kiterjed a földkerekségére, nem
határozza meg az idő, mert örökre szól

megconfirmál megerősít

mense Februario Idus (1252) secundo hoc templum fuit
inceptum ennek a templomnak másodizben való épí-
tése 1257 február 13-án kezdődött

mélyföld mérföld
milliare különleges mérték
miraculum csoda
monumentum emlék
mony tojás

Nam fata regunt homines, urbes pelagumque sonorum
a sors istennői irányítják az embereket, a városokat
és a zugó tengereket

naulclere! terra visa! Hajós mester! Föld!

naufragium hajótörés

navarchus hajóskapitány

nem compareáltak nem engedelmeskedtek

Nicolai Coopernici subtilissimi mathematici effigies Ko-
pernikus Miklós, a legfinomabb elméjű matematikus
képmása

*Nicolao Coopernico Thoruniensi, absolutae subtilitatis
mathematico, ne tanti viri apud exteros celeberrimi,
in sua patria interiret memoria, hoc monumentum
positum. Mortus 1543. Aetat, 73.* Ez az emlék azért
állíttatott, hogy a külföld előtt oly igen híres férfiú-
nak, a thorni K. M.-nak, a legfinomabb elméjű mathe-
matikusnak emlékezete szülőföldjén feledésbe ne me-
rülhessen. Meghalt 1543-ban, 73 éves korában.

nihil nisi stupenda antiquitatis vestigia semmi más mint a
mult bámulatos nyomai

nisi manducaveritis carnem. Ha nem eszitek (az Ember
Fiának) testét.

*non iuravi in verba magistri, rationibus, non autoritate,
philosophus sum. Hoc loco suspectum habeo S. Tho-
mam, non recipio, non approbo nisi rationem dederit.*
Thomas, Lombardus potuit mecum errare nem es-
küszöm a mester szavaira; az észre, nem pedig a te-
kintélyre ügyelek, bölcselő vagyok. Ezen a helyen
Szent Tamást gyanitom; nem fogadok és nem ismer-
rek el semmit, csak amit az ész nyújt. Tamás, Lom-
bardus velem együtt tévedhet.

non paeniteat huc venisse, hic enim videbit primum miraculum Angliae ne bánja; hogy idejött, mert itt látja majd Anglia első csodáját
non si male nunc et olim sic erit ha most rosszul megy is, nem lesz mindig így
non tota sed pars enim nem az egész, hanem csak egy rész

Observál megfigyel

observatio megfigyelés

occasio itineris az utrakelés alkalma

offerálo ajánlom

officina műhely

oktava hely a mai táblának megfelelő hely

omnis caro foeda minden hus gyalázatos

opinio vélemény, felfogás

oppidum város

opponens ellenkező

optime omnia fiunt quae pro republica fiunt minden helyes, ami a köz érdekében történik

orate imádkozzatok

ordinandus segéd

origojukat eredetijüket

Padimentum padló

palinurus kormányos

paradisus terrestris földi paradicsom

parochiale székesegyház

parricida gyilkos

passus lépés

patera áldozati csésze

patronus pártfogó

peregrinatio utazás

peregrinans duos saccos debet habere, alterum patientiae, alterum pecuniae az idegennek két zsákja legyen: egyik a pénznek, a másik a türelemnek

perque vias dantur basia perque domos csókolódnak otthon, csókolódnak az utcán

persuasio babonaság

plántáltak ültettek, tenyésztettek
poetica fictio költői kitalálás
Praga caput regni Prága az ország fővárosa
praefectus előljáró
praerogativáját elsőségét
praeses előljáró
praetendálván önmagáról elképzeli
privilegiumukat megkonfirmálni kiváltságukat megerősíteni
probatae religionis bevett vallás
promontorium hegyfok, előhegység
pronunciatio kiejtés
proprie dicta Lutetia a tulajdonképpeni Lutetia
proprie sic dicti Parisii a tulajdonképpeni Paris
propter intestina dissidia belső meghasonlás miatt
propter magnos labores a nagy munkálatok miatt
pro quantitate delicti a vétek sulya szerint
proverbium közmondás
prudentia okosság

Quarta classis negyedik osztály

quis divisit mare rebrum in septem divisiones? Ki osztotta a Vörös-tengert hét részre?

Reges et reginae erunt nutritii tui királyok és királynők lesznek táplálói

regna firmat pietas az odaadás erősíti az országot
refluxus visszafolyás
reliquia tetem
responsal válaszol
responsive decantálják viszonzva mondják fel

Sacristia szentély

secunda classis második osztály

seditio felkelés, lázadás

semlyékes süppedékes, ingoványos

senatus populusoue Londinensis fecit. Anno 1609 a londoni tanács és nép emelte az 1609. esztendőben

sentenciázták itélték

sepultorium temető

sceptrum jogar

sculptor szobrász

skóla iskola

skólamester iskolamester

Si Roma non esset Roma, nostra Cracovia esset Roma...

Si mare non esset mare, nostra Vistula esset mare.

Si Petrus non fuisset primus episcopus, noster Stanislaus fuisset primus episcopus. Ha R. nem lenne

R. a mi Krakkónk lenne a R. Ha a tenger nem lenne

tenger, a mi Visztulánk lenne a tenger. Ha nem Pé-

ter lett volna az első püspök, úgy a mi Staniszlauk

lett volna az első püspök.

sic transit vita hominis így mulik el az ember élete

silentium csönd

sing rőf

singulare különös

sinus öböl

situs fekvés

spes alterius vitae a tulvilági élet reménye

sphaera éggömb, égboltozat

subigálná meghódítaná

subtilissime iuvenis *sobrie loquere, nam melius est cum*

Angelico Doctore errare quam contra eum falsi ali-

quid statuere igen finom elméjű ifju, józanul nyilat-

koztál, mert helyesebb az Angyali Doktorral tévedni,

mint ellenére valamit hamisan állítani

successor ivadék

sulymó buzogány

sumus gallei gallok vagyunk

superbiam vitandam, conversationem autem vel solum

vulgariu non esse contemnendam a büszkeség kerü-

lendő s az érintkezés még az alsórendű emberrel sem

vetendő meg

suppositus feltételes értékű

supra rhetoricam nullus est ascensus a retorikai oszta-

lyon túl nincs emelkedés

statua szobor

stremph harisnya

szlogyet diablat zlodziej diabla (lengyel káromlás)
szuppon (Suppe) leves

Táblákra hozta kimetszette
taediumát subleválná kárát csökkentené
temperantia mértékletesség
termináltatni meghatározni
tertia classis harmadik osztály
toto caelo errat dominus studiosus, haec civitas non est
Cantabrigia, sed Cantuaria rettentő nagyot téved,
uram, ez a város nem Cantabrigia, hanem Cantuaria
transferálták áthelyezték
tumulusa siremléke

U*nicornis* egyszavú szörnyeteg
urbs munit aequitas a várost erősíti a jogegyenlőség
urok bölény
uzusa használata

V*allis Mariae vocatur* Máriavölgy a neve
vela laeti dedimus et spumas salis prora ruimus vidáman
kifeszítettük a vitorlákat s a hajó orrával a habzó
tengerro rontottunk
veniat nunc Attila! most jöjjön Attila
venter caret auribus a gyomornak nincs füle
virgináló cimbalmozó
vivat rex éljen a király
vivat regina Elisabetha éljen Erzsébet királynő
virtutis est domare ea quae cuncti pavent erény azokat
fékezni, akiktől mindenki fél
vog (Wage) mérleg
vox szavazat

X*enodochium* szegényház

EZ A KÖNYV AZ 1943. ÉVI
MAGYAR KÖNYVNAPRA
KÉSZÜLT